

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vývoj hrdelního soudnictví na Chebsku a Loketsku

Plzeň 2014

Jana Marešová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

katedra právních dějin

Studijní program Právo a právní věda

Studijní obor Právo

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vývoj hrdebního soudnictví na Chebsku a Loketsku

Vedoucí práce: JUDr. Vilém Knoll, Ph.D.

katedra právních dějin
Fakulta právnická Západočeské univerzity v Plzni

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Vývoj hrdelního soudnictví na Chebsku a Loketsku“ zpracovala samostatně a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala, způsobem pro vědeckou práci obvyklým.

V Plzni 2014

.....
Marešová Jana

Děkuji vedoucímu mé diplomové práce JUDr. Vilému Knollovi, Ph.D a Mgr. Janu Konůpkovi za cenné připomínky a rady, které mi v souvislosti s touto prací poskytli.

OBSAH

OBSAH	1
1. ÚVOD	4
2. DOSAVADNÍ STAV POZNÁNÍ	6
3. VÝVOJ HRDELNÍHO SOUDNICTVÍ V ČECHÁCH	10
3.1 Pojem a úkol hrdelního soudnictví	10
3.2 Nástin vývoje institucí hrdelního práva.....	11
3.3 Doba reforem hrdelních soudů	13
4. ORGANIZACE MĚSTSKÝCH HRDELNÍCH SOUDŮ	16
4.1 Právní oblast severoněmecká a jihoněmecká	16
4.1.1 Rozpad právních oblastí	17
4.2 Městské hrdelní soudy	18
4.2.1 Hlavní prameny hrdelní jurisdikce	18
4.2.2 Hlavní představitelé městského hrdelního soudnictví, výkon a postup při výkonu hrdelního soudnictví	19
4.2.3 Mistři ostrého meče	21
4.2.4 Exkurz- artefakty hrdelního práva	24
4.2.4.1 <i>Katův meč</i>	24
4.2.4.2 <i>Smírčí kříže</i>	24
4.2.4.3 <i>Šibenice</i>	25

4. 2. 5 Věznice	25
4. 3 Mučírny a druhy útrpných výslechů.....	26
4. 4 Popraviště a způsoby poprav.....	29
5. POČÁTKY HRDELNÍHO SOUDNICTVÍ NA CHEBSKU A LOKETSKU.....	31
5. 1 Stručná historie Chebska a města Cheb	31
5. 2 Nástin historie Loketska a města Loket	34
6. MĚSTSKÉ HRDELNÍ SOUDNICTVÍ NA CHEBSKU A LOKETSKU	39
6. 1 Chebsko.....	39
6. 1. 1 Vývoj od 12. století do roku 1422	39
6. 1. 1. 1 <i>Města řídící se chebským právem</i>	42
6. 1. 2 Vývoj po roce 1548	43
6. 1. 3 Chebské hrdelní trestání	45
6. 2 Loketsko	49
6. 2. 1 Vývoj od poloviny 12. století do roku 1548.....	49
6. 2. 2 Vývoj po roce 1548	52
6. 2. 2. 1 <i>Stupně loketských hrdelních soudů</i>	55
6. 2. 3 Městská správa po roce 1848.....	55
7. RESTRIKCE HRDELNÍCH SOUDŮ	58
7. 1 Ekonomické a sociální postavení soudů hrdelních.....	58
7. 2 Omezení městských rad.....	59

7.3 Restrikce hrdelního soudnictví.....	60
8. ZÁVĚR.....	62
RESUMÉ.....	64
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	65
SEZNAM PŘÍLOH	72

1. ÚVOD

Předkládaná diplomová práce se zabývá problematikou vývoje hrdelního soudnictví na Chebsku a Loketsku. Jejím smyslem je za pomoci studia dostupných pramenů a literatury utřídit nabyté informace do logické struktury a usnadnit tak základní přehled umožňující další studium. Výpověď písemných pramenů, coby standardních nástrojů právně-historického poznání je obohacena o výpověď pramenů hmotných. Z tohoto důvodu bylo užito i speciální metodologické literatury zabývající se problematikou mezioborového studia a zprostředkováním kulturně-antropologické dimenze dané problematiky. Práce je tak ve svém souhrnu pokusem o mikrohistorickou sondu nastiňující historický vývoj hrdelního soudnictví na Chebsku a Loketsku a způsob jeho aplikace ve vybraných regionech. Jejich výběr pak byl podmíněn specifickým státoprávním postavením v rámci zemí Koruny české.¹ V této souvislosti se tedy nabízí otázka, jakým způsobem se toto postavení projevilo ve sféře hrdelního soudnictví.

Práce je členěna do osmi kapitol. V první kapitole se věnuji přehledu dosavadního stavu poznání a seznámení s dosud zpracovanými pracemi zabývajícími se danou problematikou. Druhá kapitola se věnuje pojmu a úkolu hrdelní jurisdikce, jejím vývojem na českém území od 13. století až do století 19. V závěru této kapitoly nalezneme reformy hrdelních soudů. Třetí kapitola pojednává o právních oblastech, severoněmecké a jihoněmecké, jejichž znalost je důležitá pro určení právní formy určující pro vybrané regiony. Dále je pojednáno o městských hrdelních soudech, způsobu výkonu hrdelního práva, způsobech a typech mučení a výkonu vlastní exekuce. V této souvislosti je věnována zvýšená pozornost katům a jejich postavení v rámci tehdejší společnosti. Čtvrtá kapitola popisuje historii města Chebu a Lokte s přihlédnutím ke genezi jejich státoprávního postavení. Pátá kapitola pojednává o samotné hrdelní jurisdikci ve vybraných regionech, hierarchizaci loketských hrdelních soudů a specifikách výkonu hrdelního práva na Chebsku. Poslední kapitola se pak zabývá restrikcemi hrdelních soudů ukončující existenci institutu samostatné hrdelní jurisdikce.

¹ Do roku 1322 bylo Chebsko bezprostřední říšské území, po tomto roce se stalo korunní zemí. Loketský kraj byl tzv. Vnější kraj, jenž patřil k České zemi, avšak s poloautonomním postavením.

Při zpracování diplomové práce jsem primárně čerpala z publikace *Zločinnost a bezprávi. Velké dějiny zemí Koruny české*². Jako sekundární literaturu lze pouze výběrově uvést studii Bohumila Roučky, *Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a ve druhé polovině 18. století*³. Pro studium trestního práva ve vybraných oblastech je nutné zmínit především studie z per chebských archivářů, jako například Heinricha Gradla, Karla Siegla nebo Heriberta Sturma, či regionálně zaměřená literatura, jako je soupis privilegií královských a nekrálovských měst⁴, sborník Chebského muzea a Západočeský historický sborník. Pro obecný nástin historie Loketska je možné využít například publikaci manželů Vlasákových, *Dějiny města Lokte*⁵. Historií Chebského kraje s akcentem na právní problematiku a dějiny správy se ze současných autorů věnuje Vilém Knoll a Antonín Mařík. Artefaktům hrdelního soudnictví se pak z archeologické perspektivy zabývá především Petr Sokol, či již výše zmíněný Vilém Knoll pojednávající o problematice katovských mečů. Kombinací výpovědi písemných a hmotných pramenů pak lze dosáhnout žádoucí multidisciplinarity pohledu na dějiny hrdelního práva ve vybraných regionech.

² Francek, J. *Zločinnost a bezprávi. Velké dějiny zemí Koruny české*. Tematická řada. Vyd. 1. Praha: Paseka s.r.o., 2011.

³ Roučka, B. *Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a ve druhé polovině 18. století*. In: *Právněhistorické studie 3*. Praha, 1957.

⁴ *Codex juris municipalit regni Bohemiae. Tomus II., Privilegia královských měst venkovských v království českém z let 1225 až 1419*, ed. J. Čelakovský, Praha, 1895. *Codex juris municipalit regni Bohemiae. Tomus III., Privilegia královských měst venkovských v království českém z let 1420 až 1526*, ed. J. Čelakovský – G. Friedrich, Praha, 1984. *Codex juris municipalit regni Bohemiae. Tomus IV. 1, Privilegia nekrálovských měst českých z let 1232 až 1452*, ed. A. Haas, Praha, 1954. *Codex juris municipalit regni Bohemiae. Tomus IV. 2, Privilegia nekrálovských měst českých z let 1453 až 1500*, ed. A. Haas, Praha, 1960. *Codex juris municipalit regni Bohemiae. Tomus IV. 3, Privilegia nekrálovských měst českých z let 1501 až 1526*, ed. A. Haas, Praha 1961.

⁵ Vlasák, V. – Vlasáková, E. *Dějiny města Lokte*. Loket, 2004.

2. DOSAVADNÍ STAV POZNÁNÍ

K pochopení a studiu problematiky dějin hrdelního soudnictví na českém území nám mohou dopomoci prameny jako je například pěti dílný *Codex juris municipalit regni Bohemiae*⁶, vydány editory Antonínem Haasem, Jaromírem Čelakovským a Gustavem Friedrichem, ve kterých se můžeme dočíst o udělených privilegiích jednotlivým městům a městečkům. Jako další prameny nám mohou posloužit dochované smolné knihy, útrpné reversy, soukromoprávní zápisy a také radní protokoly. V menší míře nám mohou informace poskytnout i městské knihy nebo korespondence měst se zástupci vrchnosti. Nejstarším dokladem hrdelního soudnictví je s největší pravděpodobností *Popravčí kniha* pánů z Rožmberka.

K dalšímu poznání nám poslouží studie *Hrdelní soudnictví českých zemí; soupis pramenů a literatury*⁷, Jindřicha Francka a Tomáše Šimka z roku 1995, kde je popsána situace na českém území. Jindřich Francek sepsal odbornou studii *Hrdelní soudnictví v Čechách v 16. - 18. století*, publikovaný v roce 1991. Francek v tomto díle čtenáře seznamuje s hlavními prameny pro poznání hrdelního soudnictví. Kromě jiného se zde můžeme dočíst, že roku 1972 byla vydána pod editorem Emilem Skálou chebská smolná kniha⁸. Jaroslav Pánek ve své studii z roku 1984 *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách (Výsledky, problémy a perspektivy studia)*⁹, vypracoval klasifikaci trestních činů a hlavní typy represivních opatření. V roce 1991 vyšel autorovi Bohumilu Roedlovi článek zabývající se *Metodologickými aspekty studia městského hrdelního soudnictví*¹⁰.

⁶ Codex juris municipalit regni Bohemiae. Tomus II., *Privilegia královských měst venkovských v království českém z let 1225 až 1419*, ed. J. Čelakovský, Praha, 1895. Codex juris municipalit regni Bohemiae. Tomus III., *Privilegia královských měst venkovských v království českém z let 1420 až 1526*, ed. J. Čelakovský – G. Friedrich, Praha, 1984. Codex juris municipalit regni Bohemiae. Tomus IV. 1, *Privilegia nekrálovských měst českých z let 1232 až 1452*, ed. A. Haas, Praha, 1954. Codex juris municipalit regni Bohemiae. Tomus IV. 2, *Privilegia nekrálovských měst českých z let 1453 až 1500*, ed. A. Haas, Praha, 1960. Codex juris municipalit regni Bohemiae. Tomus IV. 3, *Privilegia nekrálovských měst českých z let 1501 až 1526*, ed. A. Haas, Praha 1961.

⁷ Francek, J. – Šimek, T. *Hrdelní soudnictví českých zemí; soupis pramenů a literatury*. Zámorsk – Pardubice, 1995.

⁸ Francek, J. *Hrdelní soudnictví v Čechách v 16. – 18. století*. In: Česká města v 16. – 18. století. Práce Historického ústavu ČAV. Miscellanea C 5, Praha, 1991, s. 43.

⁹ Pánek, J. *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách. (Výsledky, problémy a perspektivy studia)*. In: Československý časopis historický 32, 1984.

¹⁰ Roedl, B. *Metodologické aspekty studia městského hrdelního soudnictví*. In: Česká města v 16. – 18. století. Práce Historického ústavu ČAV. Miscellanea C 5, Praha, 1991.

O vlastním průběhu a výkonu hrdelních trestů obecně se můžeme dočíst kupříkladu v dílech Jindřicha Francka z roku 2011, *Zločinnost a bezpráví. Velké dějiny zemí Koruny české*¹¹, Vladimíra Šindeláře *Cesta na popraviště*¹², vydána v roce 2001 a Richarda Dülmena, *Divadlo hrůzy. Soudní praxe a trestní rituály v raném středověku*¹³ z roku 2001. Dülmen v tomto díle došel k závěru, že v období od středověku až do počátku 19. století byla poprava zločince ritualizovanou ceremonií, divadlem smrti a divadlem práva.

Dějiny hrdelní jurisdikce ve sledovaných regionech se zabývali především chebská archiváři jako například Karl Siegl a jeho žák Heribert Sturm, Heinrich Gradl, Franz Kürshner a Rudolf Schreiber. Karl Siegl sepsal v roce 1901 *Das Achtbuch des Egerer Schöffengerichts aus der Zeit von 1310 bis 1390* a roku 1903 *Das Achtbuch II des Egerer Schöffengerichts vom Jahre 1391 bis 1668*¹⁴. V Knize klateb I a II jsou zachyceny z knih chebského zemského soudu dobové trestné případy, za které byli pachatelé uvaleni do klatby. Siegl napsal k problematice Chebska roku 1901 *Über Todesstrafen nach Alt Egerer Kriminalrecht*¹⁵. Práce Heriberta Sturma, *Eger. Geschichte einer Reichstadt I a II*¹⁶ z roku 1960, pojímající celkovou historii Chebska a města Cheb. Z těchto děl čerpají i čeští badatelé, jako například František Kubů a Vilém Knoll. Heinrich Gradl pod vedením Schlesingera v rámci ediční řady vydal *Die Chroniken der Stadt Eger*¹⁷, jež je neocenitelným pramenem pro poznání chebských dějin v 15. a 16. století. V roce 1934 Rudolf Schreiber vydal *Das Elbogener Urbar der Grafen Schlick von 1525* a *Der Elbogener Kreis und seine enklaven nach den dreissigjährigen Kriege*¹⁸, jež pochází z roku 1935.

¹¹ Francek, J. *Zločinnost a bezpráví. Velké dějiny zemí Koruny české*. Tematická řada. Vyd. 1. Praha: Paseka s.r.o., 2011.

¹² Šindelář, V. *Cesta na popraviště*. Vyd. 2. Praha: Praam, 2001.

¹³ Dülmen, R. *Divadlo hrůzy. Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*. Vyd. 1. Praha: Rybka Publishers, 2001.

¹⁴ Siegl, K. *Das Achtbuch des Egerer Schöffengerichts aus der Zeit von 1310 bis 1390*. In: Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 39, Prag, 1901. Siegl, K. *Das Achtbuch II des Egerer Schöffengerichts vom Jahre 1391 bis 1668*. In: Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 41, Prag, 1903.

¹⁵ Siegl, K. *Über Todesstrafen nach Alt Egerer Kriminalrecht*. In: Egerer Jahrbuch 31, Eger, 1901.

¹⁶ Sturm, H. *Eger. Geschichte einer Reichstadt. Band 1 und 2*. Geisligon, 1960.

¹⁷ Gradl, H. *Die Chroniken der Stadt Eger*. Prag: Verlag des Vereines, 1884.

¹⁸ Schreiber, R. *Das Elbogener Urbar der Grafen Schlick von 1525*. Sudetendeutsches historisches Archiv 1, Praha, 1934. Schreiber, R. *Der Elbogener Kreis und seine enklaven nach den dreissigjährigen Kriege*. Sudetendeutsches historisches Archiv 2, Praha, 1935.

K dokreslení studia chebského hrdelního práva nám slouží díla Františka Kubů, *Chebský městský stát, počátky a vrcholné období do počátku 16. století*¹⁹, kde se kromě jiného dočteme o vzniku, vývoji a správě chebského městského státu. Jan Pelant popisuje historii 129 měst, také i města Chebu a Lokte, ve své knize z roku 1984 *Města a městečka Západočeského kraje*²⁰. Pro pochopení, jak se na Chebsku trestalo, nám poslouží dílo Františka Korba, *Jak se ve starém Chebu smrtí trestalo*²¹ a studie Viléma Knolla *Hrdelní tresty středověkého Chebska a jejich výkon, Postavení chebského soudu a chebský právní okruh a Poznámky k dějinám středověkého trestního práva na Chebsku*²².

K poznání vývoje loketského hrdelního práva nám pomůže kniha Vladimíra Vlasáka a Evy Vlasákové, *Dějiny města Lokte*²³, kde se dozvíme o vývoji loketské správní a právní oblasti, studie Květoslavy Haubertové, která sepsala *Loketsko v ortelních manuálech apelačního soudu v letech 1548 – 1740. K zániku chebské oblasti městského práva po roce 1548*²⁴ a studie Jaroslava Fialy, jež pojednává o osídlení Sedlecka (později se Sedlecko přejmenovalo na Loketsko), *Osídlení Sedlecka na přelomu 12. a 13. století*²⁵.

Studiem artefaktů hrdelního práva se zabývá Petr Sokol, který se zabývá studiem šibenic, *Šibenice v Bečově nad Teplou, hrdelní soudnictví a archeologie*²⁶. Libuše Feltová publikovala studii *Slavkovské popraviště*²⁷. Studiem popravčích mečů

¹⁹ Kubů, F. *Chebský městský stát. Počátky a vrcholné období do počátku 16. století*. České Budějovice, 2006.

²⁰ Pelant, J. *Města a městečka Západočeského kraje. Stručné dějiny, současnost a výběrová bibliografie 129 míst*. Plzeň, 1984.

²¹ Korb, F. *Jak se ve starém Chebu smrtí trestalo*. In: Chebsko. Sborník k 85. výročí založení Chebského muzea (1874-1959), Cheb, 1959.

²² Knoll, V. *Hrdelní tresty středověkého Chebska a jejich výkon*. In: Karlovarská právní revue, č. 2, Vysoká škola Karlovy Vary, o.p.s., Karlovy Vary, 2007. Knoll, V. *Postavení chebského soudu a chebský právní okruh*. in: Právní a ekonomické problémy současnosti I. Sborník prací Brno International Business School, KEY Publishing s.r.o. a B.I.B.S., a.s., Ostrava, 2007. Knoll, V. *Poznámky k dějinám středověkého trestního práva na Chebsku*. In: Sborník společnosti pro výzkum kamenných křížů 2005. Výbor prací členů společnosti, Muzeum Aš. Aš, 2005.

²³ Vlasák, V. – Vlasáková, E. *Dějiny města Lokte*. Loket, 2004.

²⁴ Haubertová, K. *Loketsko v ortelních manuálech apelačního soudu v letech 1548 – 1740. K zániku chebské oblasti městského práva po roce 1548*. In: Sborník Chebského muzea 2005, Cheb, 2006.

²⁵ Fiala, J. *Osídlení Sedlecka na přelomu 12. a 13. století*. In: Minulosti Západočeského kraje 28, 1992.

²⁶ Sokol, P. *Šibenice v Bečově nad Teplou, hrdelní soudnictví a archeologie*. In: Západočeský historický sborník 8. Plzeň, 2003.

²⁷ Feltová, L. *Slavkovské popraviště*. In: Sborník Společnosti pro výzkum kamenných křížů. Výbor prací členů společnosti 2005, Aš, 2005.

se zabýval Vilém Knoll, který k dané problematice publikoval studii *O katovských mečích*²⁸.

²⁸ Knoll, V. *O katovských mečích*. In: Právní archeologie. Sborník z mezinárodní vědecké konference pořádané Katedrou společenských věd FSv ČVUT v Praze a The European Society for History of Law. Ed. Karel Schelle, The European Society for History of Law a KEY Publishing s.r.o., Brno-Ostrava-Přívoz, 2011.

3. VÝVOJ HRDELNÍHO SOUDNICTVÍ V ČECHÁCH

3.1 Pojem a úkol hrdelního soudnictví

Pojem hrdelní soudnictví vznikl z oprávnění soudů v královských a poddanských městech vynášet a vykonávat rozsudky smrti.²⁹ Hlavním úkolem hrdelního soudnictví bylo uplatňování trestního práva jako nástroje, jež sloužil k ochraně zájmů a práv vládnoucí třídy či jednotlivých příslušníků privilegovaných vrstev. Z výše zmíněného plyne, že hrdelní soudnictví stíhalo činnosti, které byly pokládány za činnost trestnou podle norem platných v této době.³⁰ Podle Foucalta bylo úkolem hrdelního soudnictví disciplinace společnosti. Právo útrpné je podle něj: „*tělesný trest v té či oné míře krutosti.*“³¹

Struktura tohoto typu soudnictví se formovala od období pozdního feudalismu a svého vrcholu dosáhla v 16. - 18. století.³² Během 14. století došlo k uznání výhradního práva panovníka na hrdelní jurisdikci, která se stala hrdelním regálem. Zpočátku se soudnictví provozovalo jen na dvoře panovníka, kam se svolávaly sjezdy světských a církevních šlechticů, kteří řešili závažné problémy. „*Situaci lze charakterizovat asi tak, že hrdelní jurisdikce patřila panovníkovi jako jeden z regálů, při čemž bylo napříště právo na vykonávání hrdelního soudnictví přiznáno jen světským pozemkovým vrchnostem, kteří toto právo vykonávali jako svou dědičnou patrimoniální správu nebo světským pozemkovým vrchnostem, kteří ho získali od panovníka na základě uděleného privilegia či duchovním pozemkovým vrchnostem. Dále bylo přiznáno královským městům, pokud jim je panovník propůjčil zvláštním privilegiem, s výjimkou těch zločinů, jejichž souzení si výslovně vyhradil pro sebe nebo podkomořího a také i nekrálovským městům.*“³³

Zřízením **zemského soudu** ve druhé polovině 13. století došlo k osamostatnění soudnictví. Do kompetence zemského soudu spadalo projednávání a

²⁹ Pánek, J. *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách. (Výsledky, problémy a perspektivy studia)*. In: Československý časopis historický 32, 1984. s. 695.

³⁰ DTTO, s. 694.

³¹ Foucault, M. *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*. Éditions Gallimard, Dauphin, 2000, s. 69.

³² Sokol, P. *Šibenice v Bečově nad Teplou, hrdelní soudnictví a archeologie*. In: Západočeský historický sborník 8. Plzeň, 2003, s. 101.

³³ Roučka, B. *Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a druhé polovině 18. století*. In: Právněhistorická studie 3, Praha, 1957, s. 115-118.

evidence majetkových převodů a všech záležitostí svobodných šlechtických statků a dále trestní záležitosti šlechtických osob.

Následně se objevují místní soudy v centrech hradské správy, vrchnostenské soudy, ale i soudy krajských poprávců. Husitská revoluce zapříčinila přerušení vývoje soudní soustavy a přijaté normy nahradila božím zákonem. Až *Svatováclavská smlouva* stanovila zásadu, že měšťané patří před městské soudy, zatímco šlechtici před zemský soud.³⁴

3. 2 Nástin vývoje institucí hrdelního práva

V období stavovského státu měl **zemský soud** celostátní působnosti, ale svého postavení z předhusitské doby nedosáhl. Zemskému soudu předsedal král, pokud byl nepřítomný, tak za něj předsedal nejvyšší purkrabí. Zemský sudí měl za úkol vlastní jednání soudu. Dále u tohoto soudu působili nejvyšší zemští úředníci a 20 přísedících, z nichž bylo 12 pánů a 8 rytířů. Soud řešil kromě majetkových sporů přesahující hodnotu 10 kop grošů českých i trestné činy. Vedle zemského soudu stál i menší zemský soud, kde působili menší zemští úředníci³⁵, a který řešil drobné majetkové spory, jež nepřevyšovali 10 kop grošů.

Na panovníkův podnět vzniká na konci 14. století **komorní soud**, a to z důvodu ovládnutí zemského soudu šlechtou. Předsedal mu král s královskými rady jako přísedícími. I tento soud se dostal do rukou šlechty a jeho předsedou se stal nejvyšší hofmistr. Měl rozsáhlou pravomoc, dokonce se dá říci, že měl všeobecnou pravomoc v oblasti trestního práva.³⁶

V předhusitské době začal panovník přenášet na královská města a pozemkové vrchnosti hrdelně právní pravomoc. Vývoj této jurisdikce vrcholí roku 1337, kdy Jan Lucemburský vydává listiny, ve kterých se nově definuje kompetence podkomořího a zmíněným městům uděluje hrdelní pravomoc. Svému rozhodnutí nechal odvolání od městských soudů. Poddaným městům byl svěřen postih kriminality, která směřovala proti jejich bezprostředním zájmům. Soudy

³⁴ Francek, J. *Zločin a trest v českých dějinách*. Vyd. 3. Praha: Rybka Publishers, 2007, s. 14 – 15.

³⁵ purkrabí Pražského hradu, místokomorník, místosudí, menší písař, zástupce královny a královského podkomořího

³⁶ DTTO, s. 16.

v poddanských městech byly závislé na vrchnosti a jejich úřednicích, díky tomu se do konce 16. století vytvořila síť několika set hrdelních soudů.³⁷

V pobělohorské době nastupuje absolutismus a panovník se stává jediným a výhradním zákonodárcem. Díky tomu panovník nahrazoval feudální soudce (kteří právo volně nalézali) soudci – úředníky, kteří rozhodovali podle předpisů vzešlých z panovníkova pera. Bez ohledu na dosavadní zvyklosti panovník jmenoval zemské úředníky. **Česká dvorská kancelář**, která od roku 1642 sídlí ve Vídni, byla nejvyšším soudním úřadem v našem státě. Postupně se zde vytvořilo devítičlenné kolegium, jehož rozhodnutí muselo být schváleno panovníkem. Roku 1749 skončila samostatnost českého státu. Díky tomu došlo k zániku České dvorské kanceláře. V tomto období zemské soudy nevyjadřují stavovské zájmy, ale staly se panovnickými instituty, proti jejichž rozhodnutí bylo možné se odvolat k císaři. V řízení před zemským soudem se zavádí písemné řízení namísto ústní formy. Zemské soudy ve svém rozhodnutí nesměly právo nalézat, ale musely vycházet z platných norem psaného práva.³⁸

V této době dochází k dočasné stagnaci a k úbytku hrdelních soudů. Avšak to se mění ve druhé polovině 17. století, kdy můžeme zaznamenávat postupný vzrůst hrdelních soudů, a to především v období vrcholného upevnění robotně nevolnického systému. **Apelační soud** začal nabývat stále většího významu z toho důvodu, že rozhodoval o všech kriminálních procesech. Na jejich vyšetřování se podílel instrukcemi o způsobu jejich vyšetřování. Apelační tribunál jednal výhradně písemně, což mělo za následek prodloužení a zároveň i prodražení trestního řízení.³⁹

Od 17. století začínají mít čím dál tím větší vliv **krajští hejtmani**, kteří měli zabránit úpadku hrdelních soudů a dohlížet na bezpečnost daného regionu. Měli za úkol konat průběžné vyšetřování, návštěvu krčem a jiných podezřelých míst a žalářů. Dále měli stíhat a zatýkat zloděje, vrahy, žebráky a romské kočovníky.⁴⁰ Krajští hejtmani fungovali jako jakési pojítka mezi zemskou a místní správou a formálně zasahovali proti krutému zacházení vrchnostenské správy s poddanými. Krajští

³⁷ Francek, J. *Zločinnost a bezprávi. Velké dějiny zemí Koruny české*. Tématická řada. Vyd. 1. Praha: Paseka s.r.o., 2011, s. 15.

³⁸ Francek, J. *Zločin a trest v českých dějinách*. Vyd. 3. Praha: Rybka Publishers, 2007, s. 18.

³⁹ Pánek, J. *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách. (Výsledky, problémy a perspektivy studia)* In: *Československý časopis historický* 32, 1984, s. 705.

⁴⁰ Francek, J. – Šimek, T. *Hrdelní soudnictví českých zemí; soupis pramenů a literatury*. Zámorsk - Pardubice, 1995. Vlastní archiv autorky.

hejtmani přispívali k centralizaci hrdelního soudnictví a připravovali tím půdu pro rychlé uplatnění tereziánských a josefínských reforem.

Územní a personální kompetence městských hrdelních soudů byla poměrně široká. Patřili do ní obyvatelé sídelní obce, poddaní přilehlého panství, lidé neurozeného původu, kteří byli dopadeni v blízkosti soudu při páchání trestné činnosti či cizopanští poddaní ze sousedních statků, na nichž nebyly hrdelní soudy. Feudálové začali využívat stupňovitost v rozhodování k upevnění své moci nad poddanými. Soud v poddanském městě byl určen k tomu, aby vynášel rozsudky i za méně závažné zločiny. Vrchnost však mohla svým zásahem rozsudky zmírnit, což fungovalo jako motivace v době utužování nevolnické závislosti poddaných. Feudál zde vystupuje vůči poddaným jako neomezený vládce nad jejich životem a smrtí. To dával patřičně najevo. Poddaní si mohli svou holou existenci zachránit jen bezpodmínečnou pokorou.⁴¹

3. 3 Doba reforem hrdelních soudů

Dobou reforem hrdelních soudů je označováno 18. století, ve kterém se usilovalo o zkvalitnění a byrokratizaci soudnictví. V roce 1707 byl vydán *hrdelní řád Josefa I.*⁴² Podle něho měly nadále působit jen ty hrdelní soudy, jež dosud svou činnost na základě zvláštního privilegia, léna nebo starého obyčeje vykonávaly. Mezi hlavní povinnosti se řadilo stíhání zločinců, zejména jejich zatýkání a vyslýchání podezřelých, vyhlášení rozsudků apelačního soudu a péče o výkon trestů. Dále tento hrdelní řád určoval náležitosti, jež musel splňovat hrdelní soud, jako například, že každý soud měl mít svého předsedu a alespoň devět přísedících, kteří byli znalí hrdelního řádu a práva a byli schopní soudit spravedlivě a objektivně. Soud měl ze svých prostředků udržovat přísežného písaře a kata, do jehož kompetence spadala povinnost starat se o pranýř a popraviště. Pokud přísedící neměl žádanou kvalifikaci, tak u takového soudu zasedal přísežný vrchnostenský úředník, který se stal zárukou za řádný průběh trestního řízení.

Městské soudy převážně nebyly schopny plnit zásady uvedené v hrdelním řádu Josefa I. Proto se v průběhu první poloviny 18. století vedly diskuse o

⁴¹ Pánek, J. *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách. (Výsledky, problémy a perspektivy studia)*. In: *Československý časopis historický* 32, 1984, s. 706 – 707.

⁴² *Neboli Constitutio Criminalis Josephina*

reorganizaci hrdelních soudů. Následně byla hrdelní pravomoc ponechána jen královským městům a šestadvaceti poddanským městům. V roce 1773 vzniká v Brně apelační tribunál. Díky němu skončila možnost odvolat se k apelačnímu soudu do Prahy.⁴³

Reforma hrdelních soudů byla vyhlášena 15. července 1765 a publikována v srpnu téhož roku. Díky této reformě byl snížen počet těchto soudů, z 383 soudů zůstalo jen 29 soudů. Od 1. ledna 1766 směly hrdelní jurisdikci vykonávat na území Čech jen soudy čtyř pražských měst, městský soud v Chebu, soud pražské univerzity a 24 měst. S touto redukcí byl současně vytvořen **kriminální fond**, který byl spravován apelačním soudem. Do fondu přispívala města, která přišla o hrdelní pravomoc. Dalším příjmem fondu byly pokuty.⁴⁴ Města, kterým byla nechána hrdelně-právní pravomoc, měla povinnost obsadit soud radními, kteří byli znalí platného hrdelního řádu, a další povinnou osobou u těchto soudů byl právnický vzdělaný přísežný písař. Písařovi pomáhal při vyřizování trestněprávní agendy jeden z radních, který musel úspěšně splnit kvalifikační zkoušku u palečního soudu.

Roku 1768 byl vydán *hrdelní zákoník Marie Terezie*⁴⁵, ale tento zákoník byl již zastaralý v době svého vzniku. Jako základní důkazní prostředek zachovával torturu a trest byl jakousi formou msty. Skutečným pokrokem se stal v roce 1787 *Všeobecný zákoník o zločinech a trestech na ně císaře Josefa II.* Tento zákoník již neměl charakter pomsty, ale měl sloužit k převýchově pachatele.⁴⁶ Měl zrušit v řádném řízení trest smrti a jeho užití omezit jen na výjimečný stav. V krajských městech vznikly kriminální soudy jako soudy první instance a dále byla zrušena pravomoc zemských soudů pro šlechtice. To znamenalo, že když šlechtic spáchal nějaký delikt, příslušel pod kriminální soudy. Politické zločiny měli ve své kompetenci politické vrchnosti, ve druhé instanci je stíhala gubernia a ve třetí instanci dvorská kancelář. V trestních záležitostech byly druhou instancí apelační

⁴³ Francek, J. *Zločin a trest v českých dějinách*. Vyd. 3. Praha: Rybka Publishers, 2007, s. 19.

⁴⁴ DTTO, s. 19.

⁴⁵ *Constitutio Criminalis Theresiana*

⁴⁶ Francek, J. - Šimek, T. *Hrdelní soudnictví českých zemí; soupis pramenů a literatury*. Zámorsk - Pardubice, 1995. Vlastní archiv autorky.

soudy, jež také dohlížely na činnost soudů první instance.⁴⁷ Poprvé se v tomto zákoníku objevuje zásada: „žádný zločin bez zákona a žádný trest bez zákona.“⁴⁸ V roce 1803 vznikl *Západohaličský trestní zákoník*, který vyšel česky roku 1804 ve Vídni pod názvem *Knih práv nad přečiněními hrdelními a těžkými řádu městského přestupky*. Tato kniha práv navázala na josefínský zákoník a ukončila éru krutých feudálních trestů. Delikty byly rozděleny na přestupky a zločiny. Zločiny se trestaly buď smrtí (převážně oběšením) nebo žalářem. Žalář byl buď doživotní, nebo dočasný, s délkou trestu od šesti měsíců do dvaceti let a dále se členil na tři stupně. Odsouzenec v těžkém žaláři byl „... pouty železnými na nohou ztížen, každodenně jídlem teplým, však bez masa, živen a z strany lože na pouhá holá prkna stísněn jest, též žádné jemu rozprávky s lidmi k jeho šetření neprostředně nepatřícím se - povoluje.“⁴⁹ V nejtěžším žaláři odsouzený jest: „...pouty těžkými na nohou i rukou a okolo těla kruhem železným, na němž krom času díla a práce uložené řetězem ukován a šetřen, toliko každý druhý den pokrmem teplým, masem však nikdá, živen, ostatní dny při vodě a chlebě chován...“.⁵⁰ Kdo spáchal přestupek, čekala ho peněžitá pokuta, propadnutí zboží, ztráta práv, bití, vypovězení z jiného místa, vězení. Vězení mělo dva typy, obyčejné a tuhé. V prvním typu vězení byl vězeň bez pout a okovů, ve druhém byl lehkými pouty na nohy okován.⁵¹

Na přelomu 18. – 19. století se vyskytovalo na území Čech pouhých 19 hrdelních soudů. Tento nejdůležitější nástroj feudální represe definitivně zanikl.⁵²

⁴⁷ Francek, J. *Zločin a trest v českých dějinách*. Vyd. 3. Praha: Rybka Publishers, 2007, s. 19 – 20.

⁴⁸ DTTO, s. 31.

⁴⁹ Francek, J. *Zločinnost a bezpráví. Velké dějiny zemí Koruny české*. Tématická řada. Vyd. 1. Praha: Paseka s.r.o., 2011, s. 51.

⁵⁰ DTTO, s. 51.

⁵¹ Francek, J. *Zločin a trest v českých dějinách*. Vyd. 3. Praha: Rybka Publishers, 2007, s. 31.

⁵² Jaroslav Pánek vypracoval klasifikaci trestné činnosti v období pozdního feudalismu. Trestnou činnost rozdělil takto: „1) **Činy proti oficiální ideologii**: kacířství, rouhání, čarodějnictví, poškozování církevních symbolů (svatokrádež), urážka duchovenstva. 2) **Činy proti panovníkovi a státnímu zřízení**: urážka panovníka, urážka zeměpanských institucí a úředníků, zrada a spolupráce s nepřítelem, odmítání vojenské služby a dezerce, zakázaný pobyt na státním území. 3) **Činy proti pozemkové vrchnosti**: ohrožování a urážka vrchnosti a vrchnostenských úředníků, neposlušnost vůči vrchnostenským úředníkům, zbihání a ochrana zběhlých poddaných, lesní a vodní pynch, jiné formy poškozování hmotných zájmů vrchnosti. 4) **Činy proti místní (městské a vesnické) administrativě**: urážka městské rady, neposlušnost vůči místním úředníkům, napadení (zabití a zranění) místního úředníka, urážka cechovní organizace, nedbalost při výkonu služeb obcí, násilnosti v městském vězení a útěk z vězení. 5) **Činy proti životu a zdraví**: vražda, vyhrožování vraždou nebo násilím, zabití, ublížení na zdraví, infanticidám, sebevražda. 6) **Činy proti majetku**: loupež, žhárství, krádež, napomáhání při majetkové trestné činnosti, falšování a

4. ORGANIZACE MĚSTSKÝCH HRDELNÍCH SOUDŮ

4. 1 Právní oblast severoněmecká a jihoněmecká

Od 13. století až do Bílé hory se města na území Čech rozdělovala na dvě právní oblasti, a to na severoněmeckou a jihoněmeckou. Města severoněmecká byla semknuta pod magdeburskou vrchní stolicí. Jihoněmecké oblasti se přezdívá norimberská, ale Norimberk se jako vrchní stolice uplatňoval jen v omezené míře. Kromě norimberského práva se prosazovala i další jihoněmecká práva, zejména vídeňská, jejíž vlivy jsou výraznější na naše městská práva.⁵³ Kritériem pro toto rozdělení bylo podle toho, odkud brala města poučení ve větších právních jednáních a jakým právem se řídila. Hranice mezi těmito oblastmi vedla od Chomutova přes Louny, Slaný, Brandýs nad Labem, Kouřim, Kolín, Chrudim, Vysoké Mýto, Litomyšl a Poličku. Zmíněná města spadala do magdeburské právní oblasti, dále sem patřilo Menší město pod hradem Pražským. Jak Magdeburg, tak i Norimberk, propůjčily své názvy těmto právním oblastem, i když nesloužila jako odvolací města (místa), ale spíše sloužily jako právní poradce. Litoměřice představují pro magdeburskou oblast nejvyššího představitele městského správního a právního života a pro jihoněmeckou oblast jím bylo Staré město pražské.

„Především je nutné znovu upozorniti, že nejde o žádné uzavřené celky, proti okolnímu světu přesně ohraničené, naopak vlivy větších „řídících“ měst se navzájem prolínají právě tak, jako bylo pestré i tehdejší správní rozdělení naší země v mosaikovitou spleť větších i drobnějších panství.“⁵⁴

Musíme podotknout, že se česká města a městečka neřídila jen právem litoměřickým či staroměstským. Často právní vzor a odvolání nalézala u nejbližšího většího města, díky tomu dochází k dalšímu dělení českých měst a městeček. Města, jež měla určen stejný právní vzor, žila stejným právním životem a mívala podobné výsady. Privilegia poddanských měst obvykle výslovně uváděla, do jaké právní

podvod, bezděčné způsobení majetkové škody. 7) Činy proti cti: křivé obvinění, urážka soukromé osoby. 8) Činy proti mravnosti: sodomie, incest, cizoložství, smilstvo, prostituce, hazardní hry.“ Pánek, J. *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách. (Výsledky, problémy a perspektivy studia)*. In: Československý časopis historický 32, 1984, s. 712 – 713.

⁵³ Hoffmann, F. *K oblastem českých práv městských*. In: Studie o rukopisech XIV. Praha, 1975, s. 36.

⁵⁴ Haas, A. *Právní oblasti Českých měst*. In: Časopis společnosti přátel starožitností 60. Praha, 1952, s. 16.

oblasti to dané město náleží. Západočeská města a městečka tvořila zvláštní skupinu, která se řídila chebským právem.⁵⁵

4. 1. 1 Rozpad právních oblastí

Území Čech se začalo rozpadat do čtyř právních oblastí, z nichž největší byla právní oblast jihoněmecká. Tato oblast se záhy osamostatnila a začala se řídit už jen podle práva Starého města pražského. Do vzniku právních oblastí větších poddanských a královských měst se uplatnily tehdejší mocenské poměry. Tento jev se zejména projevuje přímým vlivem panovníka na města, která bezprostředně patří jemu, členům královské rodiny či duchovním institucím.

Nesmíme opomenout zmínit město Cheb, které bylo svobodným městem. Toto výhodné postavení získalo díky kolísavé politice, kdy se město Cheb jednou přiklánělo k politice císaře a podruhé zase k českému králi. Pro řadu měst a městeček se stal Cheb mateřským městem. Loket se také řídil chebským právem.⁵⁶

K uspíšení zániku právních oblastí přispělo zřízení apelačního soudu na pražském Hradě, který vzniká roku 1548.⁵⁷ V roce 1610 dochází díky rozhodnutí zemského sněmu, že Koldínovo dílo je jediný platící zákon pro všechna města a městečka, k definitivnímu odstranění dělení území Čech na právní oblasti.⁵⁸

⁵⁵ Haas, A. *Právní oblasti Českých měst*. In: Časopis společnosti přátel starožitností 60. Praha, 1952, s. 15-16.

⁵⁶ DTTO, s. 19.

⁵⁷ Haubertová, K. *Loketsko v ortelních manuálech apelačního soudu v letech 1548-1740. K zániku chebské právní oblasti městského práva po roce 1548*. In: Sborník chebského muzea, 2005. Cheb, 2006, s. 8.

⁵⁸ Haas, A. *Právní oblasti Českých měst*. In: Časopis společnosti přátel starožitností 60. Praha, 1952, s. 22.

4. 2 Městské hrdelní soudy

4. 2. 1 Hlavní prameny hrdelní jurisdikce

Základním pramenem pro studium vývoje hrdelního soudnictví jsou smolné knihy⁵⁹, které vznikly z úřední činnosti hrdelních soudů. Do těchto knih se zapisovaly útrpné výslechy, ale i soukromoprávní zápisy „snížených lidí“⁶⁰ o katovi a katovně, zpravidla, když se změnil držitel katovny.

Koldín ve svém městském zákoníku o smolných knihách pojednává takto: *„Vyznání pak zločincův, kteráž by při trápení na jiné zločince, skutkův takových zlých nápomocníky i na fedrovním jich se vztahovala, s pilností poznamenána a potmě do kněh černých, smolných neb jiných k tomu zřízených vpisována býti mají, aby, kterýmž by potřeba toho nastala, aneb kteříž by po svých škodách se ptáti a k jiným psancům přistupovati chtěli, takových seznání vejpisův k svým potřebám požití mohli.“*⁶¹ V druhé polovině 17. století se smolné knihy stávají jen registry a kopiáři, protože se do nich už nezaznamenávají útrpné výslechy. Pomalu v nich začínají převažovat pokyny a rozhodnutí apelačního soudu.

Dalším důležitým pramenem jsou radní protokoly, jejichž zápisy doplňují a obohacují údaje ve smolných knihách. Do těchto protokolů se zapisovalo vše, co městská rada projednávala. Protokoly pojednávají jak o správních a hospodářských záležitostech, které se týkaly daného městečka jako celku, tak i o trestněprávních a soukromoprávních záležitostech obyvatel. Také obsahují zápisy o hrdelních reversech i o záležitostech místních katů. Především jde o žaloby, na jejichž základě byl pachatel vyslýchán městskou radou. Ta svým rozsudkem rozhodla o potrestání provinilce.⁶²

Ortelní manuály pražského apelačního soudu nám dokreslují vývoj kriminality. Jelikož byl tento tribunál do poloviny sedmnáctého století jen odvolací instancí, jeho rozhodnutí jsou zlomkem skutečné agendy městského soudnictví.

⁵⁹ smolné knihy se také nazývaly černé či krevní knihy nebo registra tajemství lotrovského

⁶⁰ Pojmem „snížení lidí“ byli označováni biřicové a kati. Tímto pojmem byli označováni z toho důvodu, že přicházeli do styku s krví a prováděli i jiné nečisté práce.

⁶¹ Francek, J. *Hrdelní soudnictví v Čechách v 16. – 18. století*. In: Česká města v 16. – 18. století. Práce Historického ústavu ČAV. Miscellanea C 5, Praha, 1991, s. 43 – 44.

⁶² Francek, J. *Zločinnost a bezpráví. Velké dějiny země Koruny české*. Tématická řada. Vyd. 1. Praha: Paseka s.r.o., 2011, s. 54-55.

Manuály tedy obsahují odvolání v civilních a trestních procesech, kdy byl rozsudek městského soudu buď potvrzen, nebo napraven. Zápisy v ortelních manuálech jsou tak stručné, že se z nich mnohdy nedovíme nic o skutkové podstatě trestného činu ani o původním rozsudku městského soudu. Hlavní význam tohoto pramenu spočívá především v tom, že částečně odhaluje právní zvyklosti hrdelního soudnictví, ukazuje sociální postavení obžalovaného a žalobců.⁶³

4. 2. 2 Hlavní představitelé městského hrdelního soudnictví, výkon a postup při výkonu hrdelního soudnictví

Zpočátku byl hlavním představitelem této jurisdikce rychtář, následně **městská rada**, která se vyvinula z pomocného sboru. Do rukou jí byla dána moc soudní, normotvorná a výkonná. Zpravidla se skládala z dvanácti členů, jež se nazývaly konšely přísežnými nebo zkráceně jen konšely či radními. Radním se mohl stát jen bezúhonný a plnoprávný měšťan. Funkční období bylo jeden rok, po uplynutí této doby následovala obnova tohoto orgánu. Když probíhala obnova, tak bývaly čteny práva a povinnosti rady a byla skládána přísaha⁶⁴.

V čele této rady stál **purkmistr**. Ve funkci purkmistra se po čtyřech týdnech střídali konšelé. Při obnově úřadu, jež probíhala jednou ročně, jak bylo uvedeno výše, probíhala volba prvního purkmistra. První purkmistr byl označován jako primátor či primus a za úkol měl kontrolu městského hospodářství. Proto se tato funkce svěřovala jen zkušeným mužům. Ten, kdo byl zrovna ve funkci purkmistra, musel být neustále k dispozici jak vrchnosti, tak i stranám. Pokud se purkmistr nemohl věnovat svým povinnostem, byl jmenován jeho zástupce, purkmistr „poručený“.⁶⁵ Průběh rady se zapisoval do radních protokolů. Městská rada vystupovala v celém svém složení jen na začátku a v závěru soudního procesu.

⁶³ Francek, J. *Zločin a trest v českých dějinách*. Vyd. 3. Praha: Rybka Publishers, 2007, s. 39.

⁶⁴ Příklad přísahy zněla takto: „*Jsouce ve všech věcech věrný, každému chci se právě a spravedlivě, pokudž rozum můj káže, chovati, i také při právě ortele a nálezy bez osob přijímání vynášeti, zoumyslně žádnému, chudému i bohatému, domácimu i také přespólnímu a vzláště vdovám a sirotkům, svým vědomím křivdy nečiniti, a to pro přízeň ani pro nepřízeň, pro dar ani pro nedar, ani pro jaké přátelství ani pro žádnou jinou věc, kterouž lidská lest vymyslíti může, jinak se v tom chovati, přitom dobré velebiti, cti a chvály boží hleděti a jiné k tomu věsti, zlé tupiti, totiž neřády všelijaké rušiti a v ničemž zlém průchodu jim nedávati. Tak mně toho dopomáhej Pán Bůh všemohoucí a Matka boží i všichni svatí.*“ Francek, J. *Zločin a trest v českých dějinách*. Vyd. 3. Praha: Rybka Publishers, 2007, s. 34.

⁶⁵ Francek, J. *Zločinnost a bezprávi Velké dějiny země Koruny české*. Tématická řada. Vyd. 1. Praha: Paseka s.r.o., 2011, s. 52-54.

Výslechů se zúčastnili jen někteří radní a rychtář. Průběh řízení zaznamenával **městský písař**, který měl na starosti celou agendu soudu. Písař zapisoval žaloby a relace o trestných činech do radních protokolů, dále zapisoval výslechy ve vězení a mučírně.

Dalším představitelem hrdelního soudnictví byl **městský rychtář**, jenž se dá označit jako výkonný orgán soudu. Rychtář sám rozhodoval drobné trestní spory, ohledával místa trestného činu, sledoval a zajišťoval pachatele a byl zodpovědný za jeho uvěznění. Účastnil se také např. výslechů a exekucí. Když mu pachatel utekl, byl povinný ho stíhat. Základní povinnosti byly obsaženy v přísaze, kterou skládal při uvedení do úřadu. Městskému rychtáři byl podřízen **biřic** (neboli šatlavní hospodář či právní posel), který přímo pečoval o vězně a sám bydlel v šatlavě.⁶⁶ Další činností bylo vyzvánění na zvonec při exekuci a její vyvolání. Když bylo potřeba, vykonával menší tělesné tresty. Povolání biřice bylo celkem rizikové z důvodu, že když utekl nějaký vězeň, tak jím byl velmi často zabit.

V závěru vyšetřování členové rady, kteří se vyšetřování aktivně účastnili, ovlivnili spolu s rychtářem vnesení rozsudku v plné radě. Tohoto zasedání se účastnil i zástupce vrchnosti. Celý průběh procesu byl zaznamenán městským písařem.⁶⁷ Na konci soudního procesu stáli kati, ale o nich se bude pojednávat v další kapitole.

V řízení před městským soudem v trestněprávní věci můžeme rozlišit dva typy procesů, a to civilní (akuzační) a inkviziční (trestní) proces. U akuzačního procesu měly strany před soudem rovné postavení, zpravidla byl zahájen ze soukromé iniciativy. Za hlavní důkazní materiál byly brány svědecké výpovědi zapisované do knihy svědomí. Inkviziční proces neměl soukromoprávní charakter, ale veřejnoprávní. To se promítlo do nerovnoprávného postavení obžalovaného vůči žalobci. Tento typ procesu byl písemný a neveřejný. Tortura sloužila jako prostředek k přiznání viny. Postupně na našem území převažuje u městských soudů inkviziční proces, jež začínal předáním pachatele soudu a po výsleších končí vnesením rozsudku.⁶⁸

⁶⁶ Francek, J. - Šimek, T. *Hrdelní soudnictví českých zemí; soupis pramenů a literatury*. Zámorsk - Pardubice, 1995. Vlastní archiv autorky.

⁶⁷ DTTO, Vlastní archiv autorky.

⁶⁸ Francek, J. *Zločinnost a bezpráví. Velké dějiny země Koruny české*. Tematická řada. Vyd. 1. Praha: Paseka s.r.o., 2011, s. 57-58.

Držitel panství a jeho úředníci vykonávali jurisdikci v oblasti soudnictví nad poddanými. K tomuto rozvoji dopomohla praxe městských soudů. Avšak spory poddaných byly postupovány městským soudům, kde byla možnost odvolání se k apelačnímu soudu. Před soud se dostávali i cizopanští poddaní, což bylo díky tomu, že se kompetence rady rozšířila i na panství vrchnosti. Pokud vrchnosti neměly na svých statcích příslušný soud, mohly povolat soudce z okolního města. Tento tzv. hraniční soud měl velmi rozmanité kompetence, mohly před ním stát osoby ze všech stavů.⁶⁹

4. 2. 3 Mistři ostrého meče

Popravčí byli ve středověku terčem nejhlubšího opovržení a stáli mimo společnost. Dá se říci, že kat stál na společenském žebříčku pod zločincem, kterého měl popravít. Styk s katem znamenal pro ostatní obyvatele ztrátu cti a společenského postavení. Dalším důvodem proč kati byli na okraji společnosti, bylo to, že kromě popravčího řemesla měli další povinnosti. Jako kupříkladu odklizení mrtvol sebevrahů, likvidace toulavých psů, sbírání zdechlých zvířat. Z výše uvedených důvodů bydlel mimo obec se svou čeládkou v katovně.

Toto povolání se dědilo z otce na syna. Synovi ani kolikrát nic jiného nezbývalo, protože i kdyby se nechtěl stát katem, tak by ho společnost stejně nepřijala. *„Ještě v 18. století se pokoušel syn mosteckého kata Karel Huss o studia, aby se později mohl stát knězem. Díky neustálým ústrkům ze strany žáků a také od piaristy, který je vyučoval, byl však mladý Huss posléze donucen ze školy odejít a později se stal popravčím mistrem města Chebu.“*⁷⁰

Ačkoliv bylo katovské řemeslo opovrhované společností a mistři ostrého meče stáli na pokraji společnosti, patřilo toto řemeslo zároveň k nejvýnosnějším ve středověku. Velké příjmy měli z provádění útrpných výslechů a poprav, ale i za služby pohodného. Po dlouhá léta nebyla v Čechách nikde stanovena výše mzdy, a proto katové často zneužívali svého postavení. Roku 1683 byla vydána Instrukce pro katy, která upravovala jejich odměny. Instrukce byla určená pro krajské úřady, aby

⁶⁹ Francek, J. *Zločin a trest v českých dějinách*. Vyd. 3. Praha: Rybka Publishers, 2007, s. 40.

⁷⁰ Šindelář, V. *Cesta na popraviště*. Vyd. 2. Písek: Praam, 2001, s. 38.

věděly, jakou mzdu mají dávat katům. Díky tomu zanikla dosavadní praxe, kdy se o mzdy mistrů ostrého meče smlouvalo. V jejím úvodu se praví, že mistři popravčí: „... plat svůj za skutečné trápení a odpravování odsouzených zločincův, jako i také za čekání a na cestu neb výpravu vynaložených outrat nad slušnost natahují a tím, co slušného jest, pokojiti se dáti nechtějí, skrze což při tomto vůbec vědomým nedostatku peněz mnohá veliká hrdelní zavinění bez trestání zůstávají.“⁷¹ Za představení kata a jeho nástrojů se platila 1 kopa groše. Za mučení se platilo 2 kopy grošů a bylo jedno, zda mučení probíhá s ohněm nebo bez ohně, pouze nasazení palečnice si kat účtoval zvlášť, a to částku 30 krejcarů. Za oběšení, stětí či zahrabání ženy zaživa a její následné probodnutí kulem dostal kat 5 kop míšeňských grošů. Šest kop míšeňských grošů si účtoval za upálení zaživa či jen upálení mrtvoly, za lámání kolem a následné vpletení do něj, za čtvrcení a vyříznutí jazyka. 8 kop grošů se dávalo katovi v případě, když byl výkon popravě odsouzenec ztížen vláčením za koněm na popraviště, trháním kleštěmi, po kterém následovalo upálení nebo lámání kolem. Katův pacholek za popravu, u které pomáhal, dostal 35 krejcarů. Stejnou sumu dostal i soudní sluha, který při popravě zvonil nebo ji vyvolával. Pokud šel kat na popravu v průvodu spolu s odsouzeným, dostával další 2 kopy grošů.⁷² Instrukce z roku 1683 dále stanovila, že příjmy kata jsou osvobozeny od všech daní a věcných břemen.

Dalším pramenem, kde můžeme najít úpravu odměn mistrů ostrého meče je Hrdelní řád císaře Josefa I., který zvedl odměny katům. Kat měl obdržet za představení sebe a svých nástrojů před popravou 1 zlatý 12 krejcarů, 36 krejcarů dostal za přišroubování palečnice či za stažení rukou provazy. Za skutečné mučení, ať s ohněm nebo bez něj si účtoval 2 zlaté 24 krejcarů. Za stětí či oběšení se mu platilo 6 zlatých. 7 zlatých dostal za to, že odsouzeného nejprve s'al nebo uškrtil a poté jeho tělo spálil nebo vložil na kolo i s hlavou. Stejnou sumu si účtoval i za upálení zaživa, lámání kolem či za čtvrcení. Nejvyšší odměnu, 9 zlatých, dostal v případě, když vláčil obviněného za koněm na popraviště a obviněný byl trhán kleštěmi.⁷³ Dalším příjmem kata byl prodej léčivých bylin, lektvarů a mastí a

⁷¹ Francek, J. *Zločinnost a bezpráví. Velké dějiny země Koruny české*. Tematická řada. Vyd. 1. Praha: Paseka s.r.o., 2011, s. 64.

⁷² DTTO, s. 65.

⁷³ Šindelář, V. *Cesta na popraviště*. Vyd. 2. Písek: Praam, 2001, s. 39.

zpracování kůží. Mnohdy si vydělávali prodejem kusů oprátek ze šibenice, kterým byla připisována čarovná moc. Mistři popravčí se také uplatňovali jako léčitelé či ranhojiči, protože ve své práci měli dobrou příležitost seznámit se s lidským tělem.

Pokud město nemělo svého kata, půjčovalo si ho z města sousedního. Městská rada musela složit finanční zálohu pro případ, že by se katovi po cestě stala nějaká nehoda. Další povinností města, která zvala kata, bylo zaplacení doprovodu po celou cestu. Kat si za hostování v jiném městě většinou účtoval dvojnásobnou cenu za výkon své práce.

„Když si bojkovičtí radní pozvali roku 1636 kata z Uherského Brodu, aby sťal odsouzenou Annu Krchňáčku, počínal si tento popravčí dosti svérázně. Když se před popravou chtěl přítomný rychtář ještě formálně zeptat odsouzené, zda už nechce nic přiznat a umírá tedy na tom, co jí soud kladl za vinu, kat ani nevyčkal konce této obvyklé procedury, přinutil odsouzenou pokleknout a pak máchl mečem. Stětí hlavy se však první ranou nezdařilo, takže katův meč dopadl ještě třikrát. Když ani poté nebyla hlava oddělena od trupu, vytáhl kat nůž a zbytek hrdla přeřízl „až ohavno bylo se dívati“, jak uvedli bojkovičtí radní v následné stížnosti do Uherského Brodu. Zejména je pobouřilo, že se kat po tomto debaklu ani neobtěžoval požádat je za prominutí. Uherskobrodská městská rada bojkovickým odepsala, že kata ani trestat nebudou, protože jsou vůbec rádi, že nějakého kata mají.“⁷⁴ Na tomto příběhu se ukazuje, že pokud se katovi nepovedla poprava nebo byl nešikovný, obvykle unikl trestu.

Jak bylo výše uvedeno, mezi katovy povinnosti kromě poprav odsouzených spadalo i odklizení mrtvol sebevrahů. Podle Koldínových Práv městských nesměla být mrtvola sebevraha pohřbena na hřbitově ani v kostele, ale měla být odvezena katovi. Ten ji měl buď spálit, nebo pochovat do neposvěcené půdy popraviště. To se dělalo z obavy, aby mrtvý později nestrašil živé. *„Ve Starém Městě Pražském se roku 1525 oběsil kramář Duchek. Jeho přátelé chtěli zabránit postupnému odstranění mrtvol rukou kata, proto mrtvé tělo odvezli až někam za Benešov a pohřbili je v jakési vesnici na rádném hřbitově. Doufali, že tam nikdo nezjistí, že jde o mrtvolu*

⁷⁴ Šindelář, V. *Cesta na popraviště*. Vyd. 2. Písek: Praam, 2001, s. 40. Dále k danému tématu Viz Dülmen, R. *Divadlo hrůzy. Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*. Vyd. 1. Praha: Rybka Publishers, 2001, Foucault, M. *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*. Éditions Gallimard, Dauphin, 2000

sebevraha, ale v tom se zklamali. Vesničané se to nakonec přece jen dozvěděli, mrtvé tělo vykopali a nedovolili je pohřbít ani v blízkém lese. Nakonec Duchkovu mrtvolu odvezli zpět do Prahy a předali ji katovi, který ji chtěl na popravišti spálit. Protože ale nechtěla dlouho shořet, s'ali ji posléze hlavu a zakopali.“⁷⁵

Mistři popravčí mohli chodit do hostinců, kde měli vyhrazený stůl. Hostinskému se musel dopředu ohlásit, a pokud hostinský nic nenamítal, mohl přijít. Tato povinnost ohlášení platila i v případě, pokud chtěl jít k muzice. V tomto případě musel ještě na místě požádat přítomné o souhlas s tancem. Také mohli chodit do kostela na bohoslužby, ale i zde měli vyhrazenou zvláštní lavici.

I po smrti kata se na něj pohlíželo jako na osobu sniženou, na hřbitově měl vyhrazený odlehlý a opuštěný kout.

4. 2. 4 Exkurz- artefakty hrdelního práva

4. 2. 4. 1 Katův meč

Katův meč sloužil jako nástroj k výkonu spravedlnosti, jímž se stínala hlava pachatele. Obvykle byl dvouruční, dlouhý 90 až 110 cm s dvousečnou čepelí. Zvláštností meče je šířka čepele, která se pohybuje kolem 4 až 7 centimetrů a tupé zakončení. Jeho váha se pohybuje kolem 1,5 až 1,8 kg, což bylo více, než kolik vážily ostatní typy mečů. Popravčí meč se do majetku hrdelních soudů mohl dostat jakkoliv. Jednou z možností bylo, že byl meč vyroben na objednávku soudu, který za něj zaplatil výrobci. Další možností bylo bezplatné darování mečeře jako mistrovské dílo nebo ho město mohlo dostat jako dar od mecenáše.⁷⁶

4. 2. 4. 2 Smírčí kříž

Smírčí kříž je kamenný kříž, který nejčastěji stává na místě, kde došlo ke spáchání neštěstí či k hrdelnímu zločinu. Ve středověku existoval institut smírčího práva, který znamenal, že pachatelovi byl uložen nějaký úkol, kterým si odčinil svůj

⁷⁵ Šindelář, V. *Cesta na popraviště*. Vyd. 2. Písek: Praam, 2001, s. 43 - 44.

⁷⁶ Knoll, V. *O katovských mečích*. In: Právní archeologie. Sborník z mezinárodní vědecké konference pořádané Katedrou společenských věd FSv ČVUT v Praze a The European Society for History of Law. Ed. Karel Schelle, The European Society for History of Law a KEY Publishing s.r.o., Brno-Ostrava-Přívoz, 2011, s.63-66.
Dostupné z: [online] http://www.academia.edu/1507163/O_katovskych_mecich [cit. 1. 11. 2013]

zločin. Takovým úkolem bylo kromě vypořádání se s rodinou oběti i třeba vytesání a vztyčení smírčího kříže.⁷⁷

4. 2. 4. 3 Šibenice

Šibenice patří mezi hmotné prameny hrdelního soudnictví a spolu s ostatními popravišti byly symboly práva a spravedlnosti. V 18. století se objevilo rozdělení šibenic pro vojáky a civilní obyvatelstvo. Dodnes se dochovalo jen pět šibenic: v Bečově nad Teplou, u Horního Slavkova, Nepomuku, Železného Brodu a Nepomuku.⁷⁸

4. 2. 5 Věznice

Ze začátku sloužilo vězení jen jako prostředek pro zajišťovací vazbu a exekuci v trestním řízení. Pachatel se mohl do vězení dostat různými způsoby. Jedním z nich bylo chycení pachatele při činu, kdy byl okamžitě zajištěn. Nebo byl uvězněn z nařízení vrchnosti, krajských hejtmanů či na základě soukromoprávní žaloby.

Ve středověku existovaly 4 typy vězení. Jedno z nejlehčích typů vězení byla šatlava. Šatlava se nacházela přímo v budově radnice, ale někdy se nacházela i v budově mimo centrum města. Uvězňovali se v ní zločinci, které chytil městský rychtář při páchání málo nebezpečného činu. Za takovýto čin dostali jen několik dnů či týdnů pobytu ve vězení.

Druhým typem bylo tzv. vězení lehké⁷⁹, zde byli věznění měšťané či lidé určitého společenského postavení. Vězeň si mohl s sebou vzít vlastní peřiny a nádobí, ze kterého jedl. Manželka mu nosila domácí stravu nebo si ji mohl zajistit za určitý příplatek v nedalekém hostinci. Také za ním mohli přijít příbuzní a přátelé na návštěvu, ti si s sebou mohli přinést pivo a víno. Vězení lehké se nezamykalo, vězeň se mohl pohybovat po celém domě, nesměl jen vyjít na ulici. Pokud měl uvězněný

⁷⁷ Dostupné z [online] <http://www.pamatkyaprirodakarlovarska.cz/architektonicke-pamatky/smirci-krize/>. [cit. 28. 11. 2013]

⁷⁸ Sokol, P. *Šibenice v Bečově nad Teplou, hrdelní soudnictví a archeologie*. In: *Západočeský historický sborník*, 8. Plzeň, 2003, s. 101-117.

⁷⁹ tento typ vězení se také nazýval jako přední světnice, přednice nebo vězení horní

závažný důvod, pro který potřeboval věznicí opustit, dostalo se mu souhlasu k opuštění. Mezi takovéto důvody patřil pohřeb někoho z rodiny či svatba.⁸⁰

Dalším druhem vězení bylo vězení zadní⁸¹, kde končili vězňové bez měšťanských práv, tedy žebráci, tuláci a poddaní z okolních vesnic. Někdy tu byli zavřeni i měšťané za spáchání zvláště těžkého zločinu. Uvězněný býval uzamčen v tzv. kládě, což byly dva trámy s otvory pro nohy. Na horním trámu se nacházely pásy železa s otvory pro ruce. Vězeň v kládě seděl s nohama zamčenýma a rukama blízko nohou. V této nepohodlné pozici seděl celé dny a týdny, objevili se i případy, kdy vězeň seděl v kládě i několik měsíců. Často měl ještě kolem krku železný obojek, který byl upevněný řetězem k háku zazděnému ve stěně. Když potřeboval vězeň vykonat tělesnou potřebu, biřic se neobtěžoval mu odemknout pouta.⁸²

Existoval ještě jeden typ vězení, a to vězení nejtěžší, které se nazývalo sklep, žalář nebo kabát. V tomto vězení byli drženi největší zločinci. Vězení mívalo jediný otvor ve stropě, tudy byl spuštěn vězeň dolů a tímto otvorem se posílala strava. Nedalo se zde ničím topit, vězeň spal na zbytcích slámy, která zbyla po jeho předchůdcích.

Bylo by vhodné ještě zmínit zvláštní druh vězení, a to vězení pro dlužníky. Existovalo jak pro šlechtice, tak i pro měšťany. Vězení pro dlužníky bylo typem jako horní vězení. Věřitel musel podat návrh na zadržení dlužníka, pokud s tím městská rada souhlasila, byl dlužník skutečně uvězněn. Věřitel musel uhradit veškeré náklady na věznění dlužníka.⁸³

4. 3 Mučírny a druhy útrpných výsledků

Prvním předpisem, který se zabíral postupem soudů při vyšetřování hrdelních soudů, bylo nařízení krále Jiřího z Poděbrad z roku 1406. Uvádí se v něm, že se mučení nemá praktikovat na člověku, který nikdy nebyl obviněn a má dobrou pověst. Mučit se mají osoby, které už dříve spáchali nějaký zločin. Nesmělo se provádět na těhotných ženách, dětech a ani na šlechticích. Později zákaz mučení platil i pro tělesně postižené a slabomyslné. Vlastní průběh mučení byl popsán

⁸⁰ Šindelář, V. *Cesta na popraviště*. Vyd. 2. Praha: Praam, 2001, s. 15.

⁸¹ též bírdovna, zadní šatlava

⁸² DTTO, s. 16.

⁸³ Šindelář, V. *Cesta na popraviště. Příběhy z českých zemí*. Praha: XYZ, 2012, s. 42.

v nařízení krále Jiřího z Poděbrad takto: „*Má se díti po tři dny tímto obyčejem: první den má obviněný třikrát svržen býti a dolů spuštěn ze skřipce tak, aby jemu ruce z kloubů vystoupily, a to slove štosování. Ihned, ještě na skřipci vise, má býti tázán těch všech kusův, kteréž naň původ vede. Jestliže se nesezná, tehdy má pálen býti v bok, tak aby znamenitý pryskýř měl, a potom opět má tázán býti. Jestliže se nesezná, tehdy v druhý bok má pálen býti, v též jako i první, a jestliže se nesezná, tehdy má dolů se skřipce sňat býti a zase do vazby vsazen, vždy aby s ním žádný mluvit nemohl. Nazejtří tím vším obyčejným má tázán, smetán i pálen býti, a jestliže se nepozná, tehdy třetí den též rovně má se jemu díti. Jestliže se pozná, tehdy poprava nad ním se státi provinění.*⁸⁴ Zákoník Pavla Kristiána z Koldína shrnul zásady používání mučení jako důkazního prostředku. Tento zákoník zdůraznil: „*Právo zajisté útrpné jest věc nejistá, nebezpečná, kterážto pravdu častokráte zklamává. Mnozí zajisté trpělivostí, snesitelností, tvrdostí a svou urputností všeckna trápení a muky vytrpěti umějí, mučení sobě nic nevážíce, k ničemuž hned přiznati se nechtějí, by pak i na prach spálení býti měli. Zase na odpor, někteří lidé velmi jsou v tom netrpěliví, takže všecko raději i na sebe i na jiné lháti budou, nežli by nejmenší trápení vytrpěti mohli. A protož nesluší soudcům v tak velikých věcech kvapiti.*“⁸⁵

Mučirna se nacházela v podzemí radnice nebo její blízkosti. Pachatele zde čekal soud v jehož čele byl rychtář. Před začátkem mučení se obžalovanému musel nahnat strach, a to tak, že mu kat předváděl své mučicí nástroje, někdy mu dokonce vysvětloval, jakou bolest ten daný nástroj způsobuje.⁸⁶

Trestní zákoník Josefa I. ze začátku 18. století poprvé definoval pravidla výslechu na mučidlech, byly seřazeny od lehčího k těžším stupňům. Prvním stupněm bylo šňěrování rukou neboli vazby. Kat utahoval šňůry, jež byly omotané kolem předloktí. Druhým stupněm byla už zmíněná palečnice. Palečnice byla tvořena dvěma pláty železa o délce do 20 cm a síle přibližně 1 cm. Tyto pláty měly uvnitř jehlancovité výčnělky, které byly k sobě stahovány šrouby. Vyslýchanému byl vložen palec mezi tyto pláty a postupným utahováními svírán, někdy došlo až k jeho rozdrčení. Třetím stupněm byla španělská bota, která sloužila k drčení nohou.

⁸⁴ Šindelář, V. *Cesta na popraviště*. Vyd. 2. Praha: Praam, 2001, s. 19.

⁸⁵ Francek, J. *Zločinnost a bezpráví. Velké dějiny zemí Koruny české*. Tématická řada. Vyd. 1. Praha: Paseka s.r.o., 2011, s. 76.

⁸⁶ Dülmen, R. *Divadlo hrůzy. Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*. Vyd. 1. Praha: Rybka Publishers, 2001, s. 33.

Skládala se ze dvou želez, která byla zaoblena do tvaru lýtek. Uvnitř želez se také jako v případě palečnice nacházely hřeby. Dále byl tento nástroj doplněn drtičem kloubů. Výslovně se uvádělo, že kat může klepat klíčem, kterým se utahovaly její šrouby, na nasazenou španělskou botu a tím dělat výslech horší a bolestivější. Dalším stupněm bylo tzv. suché trápení neboli natahování na skřípec čili na žebřík. Zpravidla měl 19 příček, mezi druhou a třetí příčkou odspodu se nacházel rumpál s namotaným provazem a čtyřmi pákami. Ruce obžalovaného se připoutali k páté příčce odshora a nohy byly spoutány. Na příkaz kata se začalo otáčet rumpálem, tělo bývalo staženo o pět příček dolů. Při tomto způsobu hrdelního výslechu docházelo k poškození svalů a vykloubení končetin. Existovalo ještě tzv. tažení za sucha. To vypadalo tak, že se delikventovi ruce svázaly za zády, provaz se protáhl kladkou ve stropě a poté už byl za vykloubené paže tažen vzhůru ke stropu. Posledním stupněm mučení bylo tzv. světlé trápení neboli pálení ohněm. Provinilec byl nechán na žebříku, kat ho začal pálit svazky svíček. Také mohl být pálen na boku, kde mu vznikala kruhová popálenina. Pokud bylo potřeba, kat ho pátil i na druhém boku. Tato procedura se mohla třikrát opakovat.⁸⁷

Tereziánský zákoník jasně vyjmenovával možnosti použití mučení, a jak dlouho se mučení mohlo praktikovat. Mohlo se použít pouze v případě, kdy obžalovanému hrozil trest smrti, celé mučení nesmělo trvat déle než hodinu a jeden stupeň mohl trvat maximálně 15 minut. Také se změnila jednotlivé stupně mučení, za nejtěžší stupeň se považovala španělská bota.

Platilo, že pokud vyslýchaný vydržel mučení, byl považován za nevinného.⁸⁸ V případě, že byl někdo prohlášen za nevinného, nestávalo se, že by byl nějak odškodněn, ale zůstával vyloučen ze společnosti. Ve většině případů se musel odstěhovat z města. I když bylo nutno vykonat vše, aby se zjistila pravda o zločinu, nesměl mučený utrpět žádnou škodu. Když byl pachatel jakkoliv poraněn na svém

⁸⁷ Francek, J. - Šimek, T. *Hrdelní soudnictví českých zemí; soupis pramenů a literatury*. Zámorsk - Pardubice, 1995. Vlastní archiv autorky. Dále k tomuto tématu viz Dülmen, R. *Divadlo hrůzy. Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*. Vyd. 1. Praha: Rybka Publishers, 2001

⁸⁸ Foucault, M. *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*. Éditions Gallimard, Dauphin, 2000, s. 78.

těle, musel ho vyléčit lékař. Často se o něj postarali kati, kteří museli umět vyhojit tělo delikventa pro další mučení.⁸⁹ Výkon tortury byl u nás zrušen roku 1776.

4. 4 Popraviště a způsoby poprav

Popraviště se nacházela v blízkosti městeček pověřených výkonem hrdelní jurisdikce, na návrších nebo poblíž křižovatek měst. Jako příklad mohu uvést šibenici, která bývala zděnou stavbou s dveřmi a podezdívkou, kdy její vnitřní prostor sloužil jako hřbitov pro popravené. Na šibenici bylo maximálně místo pro sedm odsouzených. Šibenice se považovala za místo hanby. Pokud město nemělo svoji šibenici, poprava se vykonávala na stromě.⁹⁰ Druhým typem popraviště byla stínadla, kde se vykonávaly tresty smrti stětím nebo lámáním údů. Zejména v 16. – 18. století popraviště dotvářela charakter a vzhled měst a jejich okolí.

Poprava byla pojímána jako lidový svátek, výkon hrdelní pravomoci se spojoval s různými rituály. Také sloužila jako demonstrace spravedlnosti a jako preventivní způsob pro další potenciální delikventy. I přesto, že byla brána jako symbol spravedlnosti, sloužila jako odstrašující místo hanby a neštěstí. Takto se vnímal i stín, který vrhala, a proto se popraviště stavělo alespoň dvacet čtyři loktů od nejbližšího pozemku souseda. Z těchto důvodů byl kat jedinou osobou, která se mohla pohybovat v blízkosti šibenice a vstupovat do ní.⁹¹

Odsouzený mohl odvolat svou výpověď na popravišti, tak jako svědci, či mohl požádat o milost. Pokud už jeho první žádost o milost byla zamítnuta, mohli ho zachránit už jen nové dosud neznámé skutečnosti. Další možností, jak získat milost byl případ, když kat sekl špatně a odsouzený žil ještě po třetím seknutí. Za milost se považoval trest smrti stětím, což konšelé odůvodňovali tím, že kouzelníci potřebují k čarování provazy ze šibenice nebo rovnou části těl oběšenců.⁹²

⁸⁹ Dülmen, R. *Divadlo hrůzy. Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*. Vyd. 1. Praha: Rybka Publishers, 2001, s. 33-38.

⁹⁰ Francek, J. *Zločin a trest v českých dějinách*. Vyd. 3. Praha: Rybka Publishers, 2007, s. 42.

⁹¹ Sokol, P. *Šibenice v Bečově nad Teplou, hrdelní soudnictví a archeologie*. In: *Západočeský historický sborník* 8. Plzeň, 2003, s. 101.

⁹² Francek, J. *Zločin a trest v českých dějinách*. Vyd. 3. Praha: Rybka Publishers, 2007, s. 43.

Nejběžnějším způsobem poprav y se stalo oběšení.⁹³ Tento trest se vynášel i za pouhou krádež. Ve většině případů se věšeli muži, ne ženy. To se dělalo z důvodu toho, že se delikventovo tělo po vykonání hrdelního trestu nechávalo až do úplného rozložení těla na šibenici. Za čestnější způsob poprav y se považoval trest smrti stětím hlavy. Stětí hlavy se vykonávalo u šlechtických osob a odsouzených za velký počet prohřešků. Dále se tímto trestalo cizoložství, vražda nebo svatokrádež v kostele. Dalším trestem bylo vplétání do kola, zahrabávání zaživa do země, pokud matka zabila novorozeně. Naražení na kůl se u nás nepoužívalo tak často. K těžkým trestům patřilo lámání kolem a upálení zaživa. Lámáním kolem se trestaly vícenásobné vraždy, loupežné vraždy či zákeřné vraždy. Trest upálením se používal pro žhářství, čarodějnictví a sodomii.⁹⁴

Ne vždy byl pachatel odsouzený k trestu smrti, ale byl mu udělen trest s celoživotními následky. Tyto tresty se dávaly za méně vážné prohřešky. Obviněnému byl useknut nos, uši, mohl být mu vyříznut jazyk za pomluvu či klení. Zběhnutí z panství či menší krádež se trestalo utětím ruky nebo nohy. Velmi často kat pachatelovi vypálil cejch na čelo nebo na tvář. Cejch se nejčastěji vypaloval v podobě písmena R (Relegatus) osoba vyobcovaná nebo RBO (Relegatus Bohemiae), což znamenalo osobu vyobcovanou z Čech. Zánik šibenic většinou probíhal společně se zánikem výkonu hrdelního práva. Okolí šibenice se využívalo jako pole nebo louka. Materiál, ze kterého byla šibenice postavena, se použil ke stavbě mostu, domu nebo sloužil k vydláždění ulice.

⁹³ Jaroslav Pánek ve svém článku Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách uvádí hlavní typy represivních opatření: „1) **Trest smrti**: prostý (lehčí), zostřený (těžší). 2) **Podmíněný trest smrti**. 3) **Tělesný trest**: s trvalými následky (utětí končetiny, uříznutí ucha, nosu apod.), s krátkodobým působením (výprask, vymrskání apod.). 4) **Zneuctívající trest**: ocejchování, pranýřování, jiný (snědení kolomazi aj.). 5) **Odnětí svobody**: uvěznění, nucené práce na obecním (vrchnostenském, církevním, zeměpanském) majetku, odvod do galeje. 6) **Vypovězení**: z habsburské monarchie, ze země, z kraje, z panství, z obce. 7) **Majetkový trest**: konfiskace majetku, vrácení odcizených věcí, pokuta. 8) **Ostatní nepodmíněné tresty**: znevolnění (svobodníka), odvod k vojsku, veřejné odprošení poškozeného, modlitby za odpustivšího žalobce. 9) **Podmíněné tresty** (s výjimkou 2): tělesný trest s trvalými následky, tělesný trest s krátkodobým působením, zneuctívající trest, odnětí svobody, vypovězení, pokuta, nespecifikovaný podmíněný trest. 10) **Napomenutí** (bez dalšího trestu). 11) **Zproštění viny**.“ Pánek, J. Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách. (Výsledky, problémy a perspektivy studia). In: Československý časopis historický 32, 1984, s. 717.

⁹⁴ Šindelář, V. *Cesta na popraviště*. Vyd. 2. Praha: Praam, 2001, s. 78 – 96.

5. POČÁTKY HRDELNÍHO SOUDNICTVÍ NA CHEBSKU A LOKETSKU

5. 1 Stručná historie Chebska a města Cheb

Město Cheb se nachází nedaleko hranic s Německem, v ohybu řeky Ohře pod chebským hradem. Jméno města vzniklo ze slova Heb, což znamenalo oblouk řeky Ohře. Mezi 9. a 10. století došlo k osidlování území města Slovany. První písemná zmínka pochází z roku 1061, podle které ji dostal jako dar služebník císaře Jindřicha IV. „*My, Jindřich, král z Boží milosti, dáváme všem na vědomí, že jsme svému služebníkovi Otnantovi darovali část lesa u cesty směřující od Chebu.*“⁹⁵ Zároveň nám tato listina slouží jako doklad postupné německé kolonizaci, která vrcholí ve 12. století. Roku 1187 se stal Cheb po získání titulu civitas skutečným městem. Od roku 1167 Cheb patřil Friedrichu I. Barbarosovi, který zde nechal postavit dodnes z části dochovaný hrad. Na počátku 13. století získal určitou samostatnost, první purkmistr se objevuje kolem roku 1242⁹⁶.⁹⁷

Roku 1265 obsadil Chebsko Přemysl Otakar II., který využil zmatku po svržení štaufské dynastie⁹⁸ a připojil ho ke svému území. Přemysl potvrdil Chebu všechna městská privilegia, navíc ještě město osvobodil od cel, území dal na starost purkrabímu Jarošovi z Fuchsberku. Také došlo ke zrušení úřadu zemského soudce a zapojením správy kraje do českého právního systému. Po požáru v roce 1270, kdy shořelo téměř celé město, byla zahájena nová výstavba. Přemysl Otakar II. se po Vídeňském míru v roce 1276 musel vzdát Chebu a vlády nad ním se opět ujímá Rudolf Habsburský. O šest let později Chebsko opět připadlo českému králi

⁹⁵ Boháč, J. *Cheb v zrcadle času*. Z listiny císaře Jindřicha IV. ze 13. února 1016. [online] Dostupné z: <http://tic.cheb.cz/historie-mesta/d-150211/p1=26918> [cit. 1. 11. 2013]

⁹⁶ V tomto roce se objevuje i první městský rychtář, který se nazýval „Judex civitatis“. V roce 1293 městský rychtář nese označení „Richter“. Dostupné z: [online] <http://www.muzeumcheb.cz/Texty/1322/1322.html> [cit. 4. 11. 2013]

⁹⁷ Pelant, J. *Města a městečka Západočeského kraje. Stručné dějiny, současnost a výběrová bibliografie 129 míst*. Vyd. 1. Plzeň: Západočeské nakl., 1984, s. 104.

⁹⁸ Ministeriálové byli nesvobodní služebníci feudálů, kteří plnili správní, hospodářské a vojenské funkce. Před přechodem Chebska do rukou ministeriality patřilo toto území k Říši. Štaufská ministeriální se snažila od začátku svého vládnutí z Chebska vytvořit centralizovanou doménu, která by upevnila mocenskou základnu jejich vlády na hranici Říše. Tedy veškerá správa Chebska byla v jejich rukou. Za Štaufů se nám objevuje 5 ministeriálů, přídomkem de Eger, kdy poslední byl Friedrich v roce 1194. Ve 13. století se rozdíl mezi šlechtou a ministeriálitou pomalu ztrácí a její charakter se stává formální. Vývoj šel k úplnému splynutí se šlechtou. Kubů, F. *Štaufská ministeriální na Chebsku*. Chebské muzeum, 1997, s. 19-26.

Václavovi II., který jej získal od Rudolfa jako věno manželky Guty. Václav II. držel město až do své smrti. Roku 1322 jej zastavil německý král českému králi Janu Lucemburskému. Tím došlo k definitivnímu připojení Chebska k českému území a českému státu. Díky připojení k českému státu, město začalo mocensky ovládat celé Chebsko a vytlačovat chebskou ministerialitu.⁹⁹

Od roku 1322 náležela k chebskému hradnímu svěřenectví pod vládou purkrabího neboli královského hejtmana nižší soudní i vyšší hrdelní pravomoc, trestní soud uvalující klatby pro těžké zločiny proti zemskému míru a bezpečnosti obyvatel země. Po roce 1342 měla na starosti život ve městě samospráva, v čele s purkmistrem a tzv. vnitřní radou, která se skládala z konšelů a rychtáře. Roku 1352 se nazývá nová rada, tzv. širší rada šestatřiceti, kdy někteří členové měli specifické povinnosti dohledu na kvalitu masa, chlebu aj. Členové městské správy se volili každý rok přímou volbou. Karel IV. po svém nástupu na trůn v roce 1347 potvrdil městu všechna stará privilegia. Také prohlásil, že Chebsko už nikdy nesmělo být odcizeno nebo zastaveno. V roce 1351 Karel IV. vydal zákaz cechů. Ale i přes tento zákaz, od poloviny století byli dosazováni tři ze šesti přísedících zemského soudu z řad měšťanů.¹⁰⁰

Během husitských válek se Cheb stal důležitým spojencem krále Zikmunda, opěrným bodem pro všechny nepřátele husitství a oporou katolické církve. V květnu 1432 byla Chebu přisouzena role zprostředkovatele během setkání zástupců husitů a zástupců basilejského koncilu. Na tomto sjezdu byla uzavřena dohoda o jedenácti člancích, která zaručovala husitům bezpečnost na chystaném Basilejském koncilu a svobodné slyšení na základě Bible. Po konci husitských válek město získalo od krále Zikmunda jako dar Zlatou bulu ze dne 25. ledna 1437 za postoj v husitských válkách. Bula městu potvrzovala všechny výsady a udělila nové. Za vlády Jiřího z Poděbrad došlo ke stabilizaci poměrů v českém království, Cheb mu zachovával věrnost a

⁹⁹ Beran, J. – Burachovič, S. – Klsák, J. – Šebesta, P. – Vaicová, R. *Dějiny Karlovarského kraje*. Vyd. 1. Karlovy Vary: Karlovarský kraj, 2004, s. 29-34. Dále k danému tématu Konůpek, J. – Zeman, L. *Dispozice kostelní stavby jako pramen k dějinám středověkého osídlení – meze a limity vypovídací schopnosti*. In: Svorník 10, 2012.

¹⁰⁰ DTTO, s. 36-38.

podporoval jeho vládnutí. Druhá polovina 15. stol. znamenala pro město dobu rozkvětu.¹⁰¹

Na počátku 16. století bylo Chebu potvrzeno právo na dolování a ražbu vlastních mincí, také mohl nadále prodávat sůl. Nově získal právo hrdelní. Během stavovského povstání, které se událo v letech 1618 – 1620, luteránský Cheb vzdal hold králi Bedřichu Falckému. Na konci dvacátých let 17. stol. došlo k vypuzení všech protestantských radních z městské rady.

V průběhu třicetileté války byl Cheb devastován a dlouhou dobu mu trvalo, než se z války vzpamatoval. 25. února 1634 byl na chebském náměstí zavražděn vévoda Albrecht z Valdštejna. Situace města se po Valdštejnově smrti vůbec nezměnila. Ferdinand III. v červenci 1652 rozhodl o přebudování města na vojenskou pevnost díky strategické poloze města. Koncem 17. století se o Chebu mluvilo jako o pohraniční pevnosti a celé město bylo obklopeno dvěma příkopy.¹⁰²

V roce 1721 se naposledy konala schůzka chebských politických reprezentantů, na které měla být schválena pragmatická sankce Karla IV., zajišťující nedělitelnost habsburských zemí. Chebský zemský sněm skládající se ze zástupců města, šlechty a duchovenstva, který byl zástupcem Chebska během jednání s českým králem jako držitelem zástavního území, provedl svůj poslední státní akt. V roce 1723 se město dozvědělo, že jako propadlá zástava je považováno za součást českého státu a město bylo prohlášeno po právní stránce za svobodné královské město. Tím zanikly poslední známky zvláštního postavení města k českému státu. Od roku 1751 bylo součástí Loketského kraje. Avšak chebští měšťané nedopustili ze strachu zkracování svých práv, aby loketský krajský hejtman přesídlil do města. I přes vyvinutou snahu se jim nepodařilo zabránit, aby funkci chebského purkrabího vykonával hejtman. Chebský purkrabí měl velkou nepřímou, osobní a soudní pravomoc. Od roku 1746 se tato pravomoc vztahovala na všechny šlechtice, kteří se vyskytují na Chebsku. Purkrabí získává civilní soudní pravomoc nad všemi vyššími příslušníky privilegovaných stavů od sedmdesátých let 18. století.¹⁰³

¹⁰¹ Pelant, J. *Města a městečka Západočeského kraje. Stručné dějiny, současnost a výběrová bibliografie 129 míst*. Vyd. 1. Plzeň: Západočeské nakl., 1984, s. 106.

¹⁰² Pelant, J. *Města a městečka Západočeského kraje. Stručné dějiny, současnost a výběrová bibliografie 129 míst*. Vyd. 1. Plzeň: Západočeské nakl., 1984, s. 106.

¹⁰³ DTTO, s. 107.

Rakouský císař František I. nařídil roku 1807 připojení Chebska k pražské arcidiecézi a odtržení od řezenského biskupství. Tím se přerušilo dosavadní duchovní pouto k říši. V roce 1828 opustil Cheb poslední mistr ostrého meče Karl Huss, což se stalo díky definitivnímu zrušení hrdelního práva.¹⁰⁴

5. 2 Nástin historie Loketska a města Loket

Město Loket leží v západních Čechách mezi Karlovými Vary a Sokolovem. Okolo města protéká řeka Ohře, jež chrání část města. Územní a terénní dispozice vedly k předurčení města Loket jako městské a hradní pevnosti. Pojmenování města bylo inspirováno od útvaru meandru řeky Ohře, který připomíná v lokti ohnutou lidskou paži. Roku 1234 je poprvé doložena česká podoba názvu Loket. Až do 12. století byla špatně přístupná oblast řídky osídlena.¹⁰⁵ Během druhé poloviny prvního tisíciletí se zde usidlují Slované. Za vlády Přemysla Otakara I. se objevil zájem o výstavbu královského hradu na strategicky výhodném místě z důvodu upevnění české panovnické moci. Hrad měl sloužit ne jen jako sídlo k občasným pobytům krále, ale i jako středisko nového správního systému. Správu hradu měl na starosti purkrabí, kterému podléhalo i celé území Loketska. První purkrabí na hradě je doložen Sulislav z roku 1234, po kterém se v této funkci vystřídala řada příslušníků vysoké šlechty a královských dvořanů. To svědčí o významu loketského purkrabského úřadu jako zdroje moci a příjmů pro jeho držitele.¹⁰⁶ Podstatou správní organizace bylo propůjčování půdy, která patřila hradu, leníkům. Mezi základní povinnosti leníků se řadila služba při obraně tohoto území a střežení hradu. Král jim za tuhle službu a škody, které při ní utrpěli, věnoval privilegia, jež leníky odlišovala od ostatních skupin obyvatelstva. Ne vždy se v této době dodržovaly přísně vymezené zásady výstavby lenního zřízení. Tyto zásady porušil sám král, který byl k tomu donucen v době oslabení své moci. V letech 1247 až 1249 vedl Přemysl proti svému otci Václavovi I. povstání, za které krále podpořili příslušníci dvou významných rodů z kruhů vysoké říšské šlechty.¹⁰⁷ Loket se začal označovat za

¹⁰⁴ Beran, J. – Burachovič, S. – Klsák, J. – Šebesta, P. – Vaicová, R. *Dějiny Karlovarského kraje*. Vyd. 1. Karlovy Vary: Karlovarský kraj, 2004, s. 97–99.

¹⁰⁵ Vlasák, V. – Vlasáková, E. *Dějiny města Lokte*. Loket, 2004, s. 2.

¹⁰⁶ DTTO, s. 21–26.

¹⁰⁷ DTTO, s. 27–28.

město na konci 12. století, díky čemuž získal i samostatnou soudní pravomoc. Jako první o tom pojednává listina krále Přemysla Otakara II. z 2. srpna 1268.

Od počátku 14. století se můžeme setkat s funkcí loketského soudce, který převzal výkon jurisdikce v rámci lenního okruhu. Loket se řídil podle chebského práva, a právě chebský městský soud sloužil jako místo odvolání a právního poučení.¹⁰⁸

Husitské války se Loketi taktéž nevyhnuly. „V roce 1420 odolával Loket obležení vojskem Krušiny ze Švamberka. V následujících letech se formovaly v Chebu oddíly křížových výprav, jejichž průtahy Loketskem měly velmi často stejně pustošivý charakter jako výpravy husitů. Při návratu z vítězné bitvy proti křížákům u Tachova v srpnu 1427 napadla část husitského vojska vedená Jakoubkem z Vřesovic Loket znovu. Lokeští stačili před obležením, jemuž se nakonec také ubránili, ještě posílit svoji posádku a ze strategických důvodů spálit domy na předměstí.“¹⁰⁹ Král Zikmund v době husitské zastavil hrad Loket jako majetkové ústupky Půtovi z Ilburka, následně byla zástava rozšířena na celé území Loketska. Díky tomu museli i přes mnohá privilegia lokeští měšťané bojovat o svá práva a svobody. Naděje na zlepšení poměrů rychle pohašla 28. září 1434, kdy Zikmund zastavil hrad s purkrabstvím a město Loket spolu s Loketskem svému kancléři Kašparu Šlikovi. Zikmund do konce svého života zástavu ještě rozšířil, Šlikům byla dána téměř neomezená vláda nad krajem. Tímto začíná další nepříjemné období pro obyvatelstvo města. Tento boj mezi městem Loket a Šliky vyvrcholil v roce 1473, kdy požár málem zničil celý hrad. Jako odvetu Šlikové podnikli vyplenění a vypálení města. K ukončení dlouhotrvajících sporů na Loketsku došlo výrokem krále Vladislava z 21. března 1506 o podmínkách smíru.¹¹⁰

Mezi léty 1523 až 1525 vznikl loketský urbář, který vycházel ze správních a ekonomických potřeb Sebastiána Šlika. Urbář byl velmi mimořádný tím, že poprvé a komplexně poskytuje přehled o celém systému majetkoprávních a správních vztahů, které podléhají úřadu královského purkrabiho v držení šlikovského rodu.

V roce 1546 došlo ke konfliktu mezi katolickými Habsburky a německými protestantskými feudály, během kterého většina českých stavů včetně Šliků odmítla

¹⁰⁸ Vlasák, V. – Vlasáková, E. *Dějiny města Lokte*. Loket, 2004, s. 35.

¹⁰⁹ DTTO, s. 38.

¹¹⁰ Redakce Loketských listů. *Dějiny Lokte ve feudálním období*. In: Loketské listy 08, 2003, s. 5.

vojenskou pomoc králi. I přes negativní postoj Šliků město Loket zachovalo králi věrnost vůči zástavním věřitelům. I když bylo v březnu 1547 za šlikovské pomoci dobyto saskými vojáky. Po vítězství Habsburků nad německými protestanty, se zlomil odpor českých odbojných stavů a královské vojsko, které se vracelo z vítězné bitvy, vytlačilo saskou posádku. Ferdinand I. potrestal odbojnou šlechtu a města majetkovou konfiskací. To se týkalo i Jeronýma Šlika, kterému byl zabaven Loket. Loketsko tedy opět patřilo královi, správu měli na starosti úředníci v čele s krajským hejtmanem. Císař Ferdinand I. musel dát do zástavy v prosinci 1551 loketské purkrabství s dalšími loketskými statky na deset let, za půjčku 24 000 tolarů, Jindřichovi z Plavna, který držel nedalekou Toužim.¹¹¹ Po vypršení desetileté zástavní lhůty, město Loket nabídlo císařovi vyplacení zástavy a zvýšení zástavní sumy o 6000 tolarů. Ferdinand I. přistoupil na nabídku města a v červnu 1562 zastavil loketské purkrabství s hradním panstvím a loketský hrad na třicet let městu Loket. Tím se podstatně změnilo postavení města, poněvadž se podařilo podmanit si správní pozice. Správní pozice byly v rukou šlechticů po mnoho generací, což omezovalo jeho právní samostatnost. Získáním zástavy město ještě více zvýšilo svoji společenskou prestiž, také posílilo i ekonomicky. Loketské měšťanstvo se snažilo vybudovat si vlastní panství. Dá se říci, že největším úspěchem měšťanstva bylo nabytí hradu Loket s lenním hradním panstvím do svého vlastnictví. Třicátého června 1598 se uskutečnil tento prodej za cenu 47 500 kop míšenských. Cena musela být splacena nejpozději do 23. dubna 1599. Množství městských dlužních úpisů z té doby, nám dokazuje, že si město muselo půjčit na zaplacení.¹¹²

Ve druhém desetiletí 17. století díky politické a náboženské protichůdnosti dochází k novému povstání českých stavů proti habsburskému panovníkovi, které vedlo k rozpoutání třicetileté války. „*Po svržení královských místodržících v Praze svolal soudce loketského kraje Mikuláš Stolz ze Simsdorfu na 12. června 1618 krajský sjezd, jenž se poddal nově ustavené české vládě třiceti direktorů.*“¹¹³ Město se k povstání připojilo a pod vedením hejtmana Mikuláše z Globenu se zorganizovala krajská vojenská obrana. V listopadu 1620 bylo poraženo stavovské vojsko na Bílé hoře. Ani tato porážka nezměnila postoj loketských, kteří odmítli

¹¹¹ Vlasák, V. – Vlasáková, E. *Dějiny města Lokte*. Loket, 2004, s. 46.

¹¹² DTTO, s. 49-51.

¹¹³ DTTO, s. 52.

složit slib věrnosti císařskému komisaři. Na počátku roku 1621 je v Lokti zanechána posádka pod velením Jindřicha z Ortenburgu. Po dvou desetiletích dochází opět k vypálení loketského předměstí. V dubnu téhož roku Tillyho vojsko začalo ostřelovat město z okolních vrchů. Ostřelování trvalo až do začátku května, kdy se Jindřich z Ortenburgu vzdal. Stavovské povstání v Lokti končí 10. května 1621 kapitulací a slibem měšťanstva, že Tillymu zaplatí po všech útrapách ještě 110 000 zlatých. Císař potrestal odbojné město konfiskací celého městského panství. Správou panství byli pověřeni administrátoři Sebastián Kempfa a Tobiáš Waldmann z Waldu. Tvrdou protireformační politiku nastolil Ferdinand II, který obrátil dekrety proti nekatolickému duchovenstvu. Jediné povolené náboženství bylo katolické a všem nekatolickým stavům se nařídilo, aby přestoupily ke katolické víře nebo se vystěhovaly ze země, což mělo za následek slib nekatolického měšťanstva přestoupení ke katolické víře. Loketské správní orgány se podřídily dozoru krajského hejtmana. Nakonec loketské obyvatelstvo požádalo o milost císaře Ferdinanda II. K tomu je dohnaly trpké zkušenosti z protihabsburské vzpoury a špatná hospodářská situace. V říjnu roku 1636 jim je udělena panovnickova milost, a zároveň je jim vrácen zbytek městského panství. V průběhu války došlo k velké populační ztrátě, jak se můžeme dozvědět ze soupisu purkmistra a rady obce. Soupis měl vypovídat o stavu náboženského vyznání, ale spíše popisoval profesní složení obyvatelstva.¹¹⁴

Nové mocenské spory o dědictví rakouských Habsburků se rozhořely ani ne sto let od konce třicetileté války. Na začátku prosince 1741 se bavorský vévoda Karel Albrecht prohlásil českým králem a Francie, která stála na jeho straně, poslala svá vojska bojovat do Čech. Ta obsadila Cheb, kam musel loketský kraj dodávat potraviny. Naštěstí se další tažení francouzské armády i armády Marie Terezie obešlo bez ostřelování a obléhání Lokte.¹¹⁵

Díky ekonomickému útlaku a utužování sociální závislosti poddanského obyvatelstva dochází k poddanskému odporu. K největšímu poddanskému povstání, které vypuklo v roce 1775, se připojilo i Chebsko a Loketsko. Tyto nepokoje přiměly vládu k zabývání se postavením poddanského obyvatelstva. Tato situace vyvrcholila 1. listopadu 1781, kdy Josef II. vydal patent o zrušení nevolnictví, který uvolnil ekonomickou závislost na feudálních vrchnostech. Dalším reformním krokem

¹¹⁴ Vlasák, V. – Vlasáková, E. *Dějiny města Lokte*. Locket, 2004, s. 52-57.

¹¹⁵ DTTO, s. 69.

k uklidnění nastalé situace bylo vydání berního a urbaniálního patentu z února 1789. Tento patent snížil robotní povinnosti a upravil daňové zatížení státu. Velkou změnou bylo v roce 1750 zřízení nového krajského úřadu. Úřad nahradil činnost žateckého kraje, kam od roku 1714 spadala činnost loketských správních orgánů. Reforma z roku 1788 zavedla magistrát do správy města. Magistrát byl vybaven i trestní soudní pravomocí s obvodní působností. Vězeňské potřeby vedly k poslednímu přestavování loketského hradu.¹¹⁶

Od konce 18. století se začíná postupně reformovat starý feudální řád. Toto reformování se jevilo jako nedostatečné a bylo jen otázkou času, kdy dojde k historickému zvratu. Spory nakonec vyvrcholily v revoluci, která se udála mezi léty 1848 až 1849 a tím se uzavřelo dlouhé feudální období.¹¹⁷

¹¹⁶ Vlasák, V. – Vlasáková, E. *Dějiny města Lokte*. Locket, 2004, s 69-72.

¹¹⁷ DTTO, s. 78.

6. MĚSTSKÉ HRDELNÍ SOUDNICTVÍ NA CHEBSKU A LOKETSKU

6. 1 Chebsko

6. 1. 1 Vývoj od 12. století do roku 1422

Chebské městské právo a působnost městského soudu je poprvé upraveno roku 1279 privilegiem Rudolfa I. Habsburského. „*Římský král Rudolf I. potvrdil chebským měšťanům, kteří se vrátili pod panství Svaté říše římské, práva a výsady, udělené jim císaři, králi, vévody a jinými říšskými knížaty. Městský rychtář za pomoci předních měšťanů soudí všechny soudní případy, které se stanou v městském okrsku; z jeho pravomoci jsou vyňati jen šlechticové, ministeriálové a cizinci. Soudce země chebské, jemuž náleží soud ve věcech manských, předsedá časem také městskému soudu.*“¹¹⁸ Dále se v tomto privilegiu můžeme dočíst: „*Řízení a pokutování ve věcech trestních, jmenovitě v případech vraždy, poranění a výboje, upravuje se řadou předpisů, při čemž předním měšťanům se vyhrazují mnohá práva, jakože nemají býti vězněni.*“¹¹⁹ Podle tohoto privilegia městský soud a soud ve věcech manských náležel zemskému soudci. Pod jeho výlučnou pravomoc spadali šlechtici, cizinci, ministeriálové a nejspíše i Židé. Za vlády Rudolfa I. Habsburského došlo dále k potlačení ministeriální administrativy tím, že Chebsko podřídil pod norimberského purkrabího, kdy chebský zemský soudce se stal zástupcem pro spojenou oblast. Nadále zemský soudce předsedal na soudě zemském, velel chebskému hradu aj.¹²⁰ Chebští měšťané od konce 13. století zaujali silné postavení na zemském soudě, protože měli právo jmenovat tři přísedící. Roku 1305 Albrecht I. vydal privilegium, kterým vyloučil měšťany z pravomoci zemského soudu. Ti mu nadále podléhali jen, pokud rychtář odepřel výkon spravedlnosti.¹²¹

¹¹⁸ Kuča, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl II. Praha, 1997, s. 373.

¹¹⁹ Codex juris municipalit regni Bohemiae. Tomus II., *Privilegia královských měst venkovských v Království českém z let 1225 až 1419*, ed. J. Čelakovský. Praha, 1985, s. 93.

¹²⁰ Knoll, V. *Vývoj chebské zemské a městské správy do počátku 15. století*. In: Právník. Teoretický časopis pro otázky státu a práva. Praha, 2002, s. 213.

¹²¹ Knoll, V. *Vývoj postavení chebského zemského soudce a zemského soudu*. Střípky z dějin chebské správy do počátku 16. století. In: K 75. narozeninám profesora Hubenáka. Zborník z medzinárodnej právno-historickej konferencie konanej při tejto príležitosti. Univerzita Mateje Bela v Banskej Bystrici. Právnická fakulta, Banská Bystrica, 2004, s. 143.

Nejvyšším úředníkem chebského kraje byl *zemský soudce*¹²², který se poprvé objevuje roku 1215. Předsedal *zemskému soudu*¹²³, jenž byl nejvyšší chebskou soudní instancí. Kromě oblasti justice tento soudce zastupoval panovníka ve věci uplatňování zeměpanských práv, tedy vybíral královské dárky, chránil kostely a kláštery, spravoval statky, které patřily k chebskému hradu. Také zastával hodnost vojenského velitele z důvodu, že na Chebsku nevznikl úřad purkrabího. V letech 1266 – 1277 se správcem Chebska stal purkrabí, jež měl pravděpodobně stejné pravomoci jako zemský soudce. Panovník si loajalitu zemského soudce utvrzoval tím, že ho mohl kdykoliv sesadit a tímto odchodem by ztratil zemský soudce příjem a léna, která k tomuto postu patřila.¹²⁴ Po zástavě v roce 1322 úřad zemského soudce zastávali říšští feudálové a významní čeští šlechtici, na místo postministeriální chebské šlechty, která ztratila přístup k tomuto úřadu. Jan Lucemburský ve svém privilegiu z října 1322 nařídil, že zemský soudce byl jediným, kdo měl moc nad městem a měšťanstvo mělo jednat buď přímo s ním a jeho hejtmanem nebo soudcem, kterého zemský soudce určil. Výslovně vyloučena byla pravomoc českého královského podkomořího.¹²⁵

Dalším úřadem na Chebsku byl *zvláštní zemský soud*, což byl trestní soud scházející se na chebském hradě. Zvláštní zemský soud uvaloval klatby - *Acht* za těžké zločiny proti zemskému míru a bezpečnosti obyvatel země. Obsazení soudu bylo nejspíše stejné jako u zemského soudu. Zvláštní zemský soud a zemský soud se pravděpodobně odlišovali jen procesními věci, ale to se můžeme pouze domnívat, poněvadž máme velmi málo pramenů k této problematice.¹²⁶

V letech 1386 až 1465 došlo k postupnému přechodu hrdelní jurisdikce ze zemského soudu na soud města Cheb, hetmanovi zůstala už jen starost o poddané.

¹²² Prvním zemským soudcem se stal Heinrich von Liebenstein, po něm tento úřad zastával Ramung von Kammerstein. Ruprecht von Liebenstein byl posledním známým zemským soudcem.

¹²³ Zemský soud se zabíral civilním právem, proti jeho rozsudku neexistoval žádný opravný prostředek, kromě císařské milosti. Byl složen ze zemského soudce a 6 přísedících. Knoll, V. *Vývoj chebské zemské a městské správy do počátku 15. století*. In: Právník. Teoretický časopis pro otázky státu a práva. Praha, 2002, s. 216.

¹²⁴ Knoll, V. *Vývoj postavení chebského zemského soudce a zemského soudu*. Střípky z dějin chebské správy do počátku 16. století. In: K 75. narozeninám profesora Hubenáka. Zborník z medzinárodnej právno-historickej konferencie konanej při tejto príležitosti. Univerzita Mateje Bela v Banskej Bystrici. Právnická fakulta, Banská Bystrica, 2004, s. 143.

¹²⁵ Knoll, V. *Vývoj chebské zemské a městské správy do počátku 15. století*. In: Právník. Teoretický časopis pro otázky státu a práva. Praha, 2002, s. 214.

¹²⁶ Knoll, V. *Poznámky k dějinám středověkého trestního práva na Chebsku*. In: Sborník společnosti pro výzkum kamenných křížů 2005. Výbor prací členů společnosti, Muzeum Aš. Aš, 2005, s. 11.

Václav I. přiznal v letech 1386 a 1395 městskému soudu popravu v chebské krajině nad zemskými škudci, ze které se vyvinula hrdelní pravomoc nad veškerým obyvatelstvem Chebska.¹²⁷

V červnu 1437 Zikmund Lucemburský určil závaznost nálezů městské rady. Obyvatelé chebské oblasti nesměli být hnáni před soud, který se nacházel za hranicemi, Mohli být povoláni před vrchnostenský soud nebo před chebského pflegara¹²⁸.¹²⁹ „*Král Sigmund potvrzuje jakožto král Římský a dědic koruny České měšťanům Chebským privilegia jim předchůdci jeho v říši a koruně České udělená a ustanovuje, že nikdo nemá obyvatele města a krajiny Chebské poháněti před dvorské soudy císařské neb zemské, nýbrž toliko před krále Českého, jeho dvorské soudce aneb pflegara Chebského.*“¹³⁰

V prosinci 1465 purkmistr a rada města Cheb spolu s purkrabím dostali povolení od Jiřího z Poděbrad k výkonu hrdelního práva po dobu šesti let. „*Král Jiří povoluje purkmisru a radě města Chebu vykonávání hrdelní pravomoci v městě i krajině Chebské na šest let společně s purkrabím Chebským Matoušem Šlikem z Lažan.*“¹³¹ V listopadu 1477 Vladislav II. povolil městskému soudu, aby společně s purkrabím Matoušem Šlikem vykonával soudní hrdelní pravomoc po dalších deset let. Rada mohla jmenovat zástupce městského rychtáře, pokud úřad nekonal. Privilegium znělo: „*Král Vladislav na žádost purkmistra a rady města Chebu povoluje soudu městskému, aby společně s purkrabím Chebským Matoušem Šlikem z Lažan vykonával hrdelní pravomoc soudní po dalších deset let, a svoluje k tomu, aby rada mohla jmenovati zástupce rychtáři městskému, kdyby úřad nekonal.*“¹³² Roku 1487 Cheb opět získal povolení k výkonu hrdelní jurisdikce a to na dalších deset let a dále získal pravomoc ustanovovat zástupce městského rychtáře, kdyby úřad nemohl konat. Roku 1501 Vladislav II. Jagellonský povolil, aby městská rada sama vykonávala nad měšťanstvem a obyvatelstvem chebské oblasti hrdelní soudní

¹²⁷ Knoll, V. *Vývoj chebské zemské a městské správy do počátku 15. století*. In: Právník. Teoretický časopis pro otázky státu a práva. Praha, 2002, s. 214-216.

¹²⁸ Pojmem „pflegar“ se označoval úřad, který vznikl prolínáním institutu zemského soudce s institutem zemského hejtmána. Pflegar se objevuje po roce 1322. Do jeho pravomoci kromě jiného spadala vyšší hrdelní i nižší soudní pravomoc.

¹²⁹ Kuča, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl II. Praha, 1997, s. 376.

¹³⁰ Codex juris municipalit regni Bohemiae. Tomus II., *Privilegia královských měst venkovských v království českém z let 1225 až 1419.*, ed. J. Čelakovský. Praha, 1895, s. 1172.

¹³¹ Codex juris municipalit regni Bohemiae. Tomus III., *Privilegia královských měst venkovských v království českém z let 1420 až 1526*, ed. J. Čelakovský, G. Friedrich. Praha, 1948, s. 484.

¹³² DTTO, s. 644-645.

pravomoc. V roce 1504 povolil radě, purkmistru a celé obci, aby si sami zvolili městského rychtáře s právem popravčím, kdyby se na vhodné osobě nemohli dohodnout s chebským pflugarem.¹³³

6. 1. 1. 1 Města řídící se chebským právem

Cheb se stal v době předhusitské vrchním právem pro města Arzberg, Aš, Bärnau, Bečov, Bochov, Hohenberg an der Eger, Horní Slavkov¹³⁴, Karlovy Vary¹³⁵, Kirchenlamitz, Kraslice, Krásné Údolí, Krásno nad Lesy, Kynšperk nad Ohří, Loket, Luby¹³⁶, Marktredwitz, Ostrov¹³⁷, Prameny, Selb, Schöneck, Sokolov, Weissenstadt, Wunsiedel a Žlutice. Do chebského právního okruhu dále pravděpodobně spadal Dolní Žandov, Chyše, Kynžvart.¹³⁸ Některá z těchto měst dále sloužila jako dílčí odvolací stolice. Na Chebsku a Loketsku se nacházelo 15 měst, která se řídila právem chebským.¹³⁹ Roku 1319 udělil Ludvík Bavorský městečku Luby chebské právo. Dle privilegia z roku 1352 se do Chebu odvolávalo město Loket. Dále se podle privilegia z roku 1375 přímo na Cheb obracejí Žlutice a Bochov, roku 1489 i

¹³³ Kuča, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl II. Praha, 1997, s. 376.

¹³⁴ „Arnošt z Gleichen, pán na Bečově, obnovuje obyvatelům městečka Slavkova jejich práva a stanoví městský řád: Město se řídí chebským právem, rychtáře ustanovuje vrchnost nebo její úředník. Měšťané se odvolávají do Chebu, a ne dále, ale kdyby v Chebu nastaly překážky, a nález by nemohl býti vynesen, má býti věc podána vrchnosti. Slavkovští mohou užívati pro vinníky vrchnostenské šatlavy v Bečově.“ *Codex juris municipalit regni Bohemiae*. Tomus IV. 2., *Privilegia nekrálovských měst českých z let 1453 až 1500*, ed. A. Haas. Praha, 1960, s. 294.

¹³⁵ Karlovy Vary získaly roku 1370 od Karla IV. privilegium, podle kterého se měly začít řídit právem loketským. „Císař Karel IV. povoluje měšťanům Karlových Varů, aby užívali týchž práv a svobod, jakých užívá ode dávna město Loket.“ V červenci 1401 jim Václav IV. potvrdil privilegia, jež dostaly od Karla IV. „Král Václav IV. potvrzuje měšťanům v Karlových Varech užívání práva Loketského; a kromě toho činí jim zvláštní milost, aby mohli do města přijímati lidi, kteří zabivše někoho neb dopustivše se jiného trestného, nikoli však nečestného skutku k nim se utekou.“ *Codex juris municipalit regni Bohemiae*. Tomus II., *Privilegia královských měst venkovských v království českém z let 1225 až 1419*, ed. J. Čelakovský. Praha, 1895, s. 630, 962.

¹³⁶ „Římský král Ludvík dovoluje waldsaskému opatovi Janovi, aby zařídil vesnici Luby s právem chebským.“ *Codex juris municipalit regni Bohemiae*. Tomus IV. 1., *Privilegia nekrálovských měst českých z let 1232 až 1452*, ed. A. Haas. Praha, 1954, s. 41.

¹³⁷ Město Ostrov se ve sporných záležitostech odvolávalo do Lokte a samo bylo odvolacím místem pro Sokolov. Pelant, J. *Města a městečka Západočeského kraje. Stručné dějiny, současnost a výběrová bibliografie 129 míst*. Vyd. 1. Plzeň: Západočeské nakl., 1984, s. 214.

¹³⁸ Knoll, V. *Postavení chebského soudu a chebský právní okruh*. In: Právní e ekonomické problémy současnosti I. Sborník prací Brno International Business School. KEY Publishing s.r.o. a B.I.B.S., a.s., Ostrava 2007, s. 190-191.

¹³⁹ Pelant, J. *Města a městečka Západočeského kraje. Stručné dějiny, současnost a výběrová bibliografie 129 míst*. Vyd. 1. Plzeň: Západočeské nakl., 1984, s. 105.

Slavkov.¹⁴⁰ Město Ostrov získalo v dubnu 1422 privilegium, které stanovilo, že se město Ostrov má řídit Loketským právem. „*Král Sigmund potvrzuje purkmistru, radě a měšťanům města Ostrova všechna jejich privilegia, jež byli obdrženi od krále Jana, císaře Karla IV. a krále Václava IV., zejména užívání práva Loketského a nařizuje purkrabímu na Lokti a vůbec všem úředníkům království Českého, aby je při právech jejich zachovávali.*“¹⁴¹

6. 1. 2 Vývoj po roce 1548

Jak už bylo zmíněno ve třetí kapitole, v Chebu byl užíván typ práva jihoněmeckého. V roce 1548 zřídil císař Ferdinand I. apelační soud na Pražském hradě, který se také zasloužil o zánik rozdělení právních oblastí v Čechách. Apelační soud měl funkci jediného královského odvolacího místa v Čechách. I přesto, že se Chebsko snažilo bojovat za svou soudní autonomii, v porovnání s Moravou neuspělo. Téhož roku obdržela městská rada nařízení, že odvolání může být jedině k apelačnímu soudu do Prahy a jen od něj má brát právní poučení. I když se Cheb následně snažil dovolat svých privilegií, panovníci jeho námitky nebrali na zřetel. Ještě i císař Leopold I. v roce 1697 rozhodl, že druhou instancí pro Chebsko je apelační soud a chebský magistrát se musí podrobit jeho nauce. Magistrát se dále snažil o uhájení vrchní soudní stolice v trestních věcech pokusem ve Vídni, ale tento pokus dopadl nezdarem.¹⁴² Karel IV. v srpnu 1725 vydal rezoluci, kterou rozhodl, že i na Chebsku vrchní soudní pravomoc náleží apelačnímu soudu a že se chebský magistrát musí řídit Josefinským hrdelním řádem. Dále bylo městu zakázáno udělovat milosti, ty může vydávat jen panovník. Proti tomuto rozhodnutí chebští protestovali usnesením městské rady ze dne 1. června 1725. Tento protest dopadl neúspěšně. Díky tomu bylo chebské trestní soudnictví od roku 1725 pod kontrolou Prahy a rozsudky byly podrobeny tamní apelaci.¹⁴³ Císařovna Marie Terezie dne 20.

¹⁴⁰ Knoll, V. Vývoj chebské zemské a městské správy do počátku 15. století. In: Právník. Teoretický časopis pro otázky státu a práva. Praha, 2002, s. 236-237.

¹⁴¹ Codex juris municipalit regni Bohemiae. Tomus III., *Privilegia královských měst venkovských v království českém z let 1420 až 1526*, ed. J. Čelakovský, G. Friedrich. Praha, 1948, s. 26.

¹⁴² Haubertová, K. *Loketsko v ortelních manuálech apelačního soudu v letech 1548-1740. K zániku Chebské oblasti městského práva po roce 1548*. In: Sborník chebského muzea 2005. Cheb: Krajské muzeum Cheb, 2006, s. 8.

¹⁴³ Knoll, V. *Poznámky k dějinám středověkého trestního práva na Chebsku*. In: Sborník společnosti pro výzkum kamenných křížů 2005. Výbor prací členů společnosti, Muzeum Aš. Aš, 2005, s. 18.

března 1770 potvrdila, že při výkonu hrdelní jurisdikce byl chebský magistrát vázán naukou apelačního soudu.

Cheb jako jediné město v Čechách přijímalo právní ponaučení přímo z Norimberka¹⁴⁴, a proto tento boj směřoval k uchování soudní autonomie a k zachování svého zvláštního postavení v rámci českých zemí. Čeští panovníci opakovaně zakazovali městu odvolávat se do Norimberka, což signalizovalo o soudní suverenitě zemí České koruny.¹⁴⁵

Městské knihy nám dokazují, že právní zvyklosti byly součástí městského práva, a proto náhlá změna odvolací stolice byla z počátku neakceptována. To můžeme doložit na příkladu města Žlutice, které byly tak silně vázány na město Cheb, že ani deset let poté, co se měly začít odvolávat k apelačnímu soudu, se odvolávaly před soud chebský. V období dalších dvaceti let sice apelační soud akceptovali, ale pouze jako vyšší odvolací soud po Chebu. Ze strany Chebu se můžeme domnívat, že šlo o zachování prestiže a pozice. A to způsobilo, že se apelační soud po tak dlouhou dobu neprosadil. Tento jev můžeme také čerpat ze žlutických městských knih, kde je mnoho případů, kdy bylo upřednostňován Cheb před apelačním soudem.¹⁴⁶

Po přijetí nové soudní organizace, si město Žlutice včlenilo do svého městského práva odvolání k apelačnímu soudu, usnesením z července 1570, které zní: „*Snešení od pana purkmistra a rady starších všech obecních. Kdyby která strana po výpovědi ortele přijíti a jemu místa dáti nechtěla, než apelovati ku právu vyššímu, tu II kopy grošů českých má bez odporu dáti a složiti.*“¹⁴⁷ Nejspíše se jedná o apelační soud, poněvadž jsou od té doby zasílány odvolání i do Prahy. Termín „apelace“ se pro Cheb nikdy nepoužíval a také se nikdy nevyskytl. Tímto nebyla chebská stolice vyřazena, ale poklesla na soudní stolicí druhého řádu. Za zachování a povýšení hrdelního práva poddanské město Žlutice mohlo vděčit, oproti

¹⁴⁴ Haas, A. *Právní oblasti českých měst*. In: Časopis společnosti přátel starožitností 60, Praha, 1952, s. 19.

¹⁴⁵ Haubertová, K. *Loketsko v ortelních manuálech apelačního soudu v letech 1548-1740. K zániku Chebské oblasti městského práva po roce 1548*. In: Sborník chebského muzea 2005. Cheb: Krajské muzeum Cheb, 2006, s. 9.

¹⁴⁶ DTTO, s. 10-11.

¹⁴⁷ DTTO, s 11.

Jáchymovu, kde byl tento soud plánován, dostatečně velkým vězením. I když žlutický hrdelní soud fungoval pouze v letech 1765 – 1783.¹⁴⁸

Podmínky ve Žluticích byly specifické a jiné než na ostatním Loketsku. Přesto trvalo dalších dvacet let, než strany stojící u soudu přijaly za své možnost napadnout chebský ortel na Hradě pražském. Poslední odvolání do Chebu od žlutického městského soudu šlo roku 1590. Po třech stoletích od udělení chebského práva se stal městský soud v Chebu jak odvolací instancí minulostí.¹⁴⁹

6. 1. 3 Chebské hrdelní trestání

K poznání chebského trestního práva nám slouží *Knih psanců* neboli *Knih klateb*, *Achtbuch*, která pochází nejspíše z roku 1310 a používána jest do roku 1668. Dochovaly se dva částečně neúplné svazky. Další knihou, která se zabývá trestním právem je *smolná kniha*, *Knih zločinců*, neboli *Das Buch der Gebrechen*, obsahující zápisy z let 1379 až 1404. *Knih zločinců* byla vydána roku 1882 chebským archivářem H. Gradlem. *Knih vyznání*, nazývána také *Aussagebuch* či *Urgichtenbuch*, obsahuje výpovědi zločinců z let 1543 až 1579. Publikována byla E. Skálou v roce 1972.¹⁵⁰ „*Klatba, Acht, vynášena v Chebu měla povahu profánního inputu a vycházela z inputu říšské klatby, Reichsacht, což nám jasně dokládá úvod Knih klateb, ve kterém se říká, že na odsouzeného je uvalena klatba říšská, zemská i městská. Z chebských pramenů vyplývá, že se zde klatba užívala při vraždě, zabití, žhářství, loupeži i krádeži, ublížení na těle a příležitostně při těžkém nactiutrání, únosu a zločinu proti mravnosti. Také mohla být vynesena v případě, že obžalovaný přes opakované předvolání nestál u soudu. V tomto případě však nebyla trestem, ale donucovacím prostředkem.*“¹⁵¹ Klatba byla oznámena z kazateli kostela sv. Mikuláše a poté zapsána do *Knih psanců*. Po vynesení klatby se odsouzený stal *psancem*,

¹⁴⁸ Roučka, B. *Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a ve druhé polovině 18. století*. In: Právněhistorické studie 3. Praha, 1957, s. 120-127.

¹⁴⁹ Haubertová, K. *Loketsko v ortelních manuálech apelačního soudu v letech 1548-1740. K zániku Chebské oblasti městského práva po roce 1548*. In: Sborník chebského muzea 2005. Cheb: Krajské muzeum Cheb, 2006, s. 11.

¹⁵⁰ Knoll, V. *O smolných knihách chebských*. In: Právně historická studie 40. Karolinum, Praha, 2009, s. 393.

¹⁵¹ Knoll, V. *Žít „mezi vlky a ptáky“: Črta z dějin trestního práva na Chebsku*. In: Naděje právní vědy. Býkov 2006. Sborník z mezinárodního setkání mladých vědeckých pracovníků konaného ve dnech 29. 6. – 1. 7. 2006 na Zámeckém statku Býkov. Eds. Vilém Knoll – Václav Bednář, Vyd. a nakl. Aleš Čeněk s.r.o., Plzeň, 2006, s. 269.

který byl zbaven cti a veškerých práv, svobod a privilegií, které nabyl v průběhu života. Pachatelova žena byla pokládána za vdovu, děti za sirotky. Od počátku 15. stol. se klatba postupně užívala jen proti zločincům, kteří byli na útěku. Poslední klatba v Chebu byla vynesena 23. listopadu 1668.¹⁵²

Odsouzený mohl dosáhnout sejmutí klatby různými způsoby. Nejjednodušším způsobem sejmutí klatby byla klatba uvalená pro nestání před soudem, respektive v řízení proti uprchlému. V tomto řízení k sejmutí klatby stačilo, pokud se psanec dostavil před soud a před ním prokázal svou nevinu. Pokud byl vinen či byl jiný důvod uvalení klatby, byla sňata poté, co se kál, smluvil se s příbuznými své oběti či obětí samotnou a zaplatil jim peněžitou náhradu, popřípadě převedl část svého majetku ve prospěch rodiny oběti. Ztížené podmínky stětí klatby byly u „velké klatby“, *Aberacht*. Samotné stětí klatby bylo provedeno vyškrtnutím klatby z Knihy psanců.¹⁵³

Před chebským soudem vystupoval v roli žalobce obvykle muži, ale máme dochováno, že aktivní legitimaci měly i ženy. Mezi léty 1347 až 1488 jich v pozici žalobce vystoupilo šestnáct. V devíti případech se jedná o vdovy, které žalovaly vraha svého manžela. Další tři případy z let 1400 a 1428, kdy ženy žalovaly muže, se týkaly krádeže peněz. Aktivní legitimaci také měli i Židé. V případě sporů s křesťany a závažnějších trestních případech spadali chebscí Židé nejspíše pod zemského soudce. Až někdy mezi léty 1347 až 1355 došlo k tomu, že chebscí Židé spadali pod městský soud, přičemž měli být souzeni před rychtářem podle platného práva chebského.¹⁵⁴ Aktivní legitimaci Židů můžeme doložit kromě jiného v díle chebského archiváře Karla Siegla, *Das Achtbuch des Egerer Schöffengerichts aus der Zeit 1310 bis 1390*. Ve většině případů šlo o dluhy a nezaplacení peněz. První případ v tomto díle se udál v letech 1310 až 1330, kdy žid Abraham za zabití svého bratra uvrhl do klatby Hermana Safuera. „*Ich Abraham der Jud han mit Richter vrteil indi echt bracht Herman der Salfuer, daz er mir mein bruder Michel hat tv tot*

¹⁵² Knoll, V. *Hrdelní tresty středověkého Chebska a jejich výkon*. In: Karlovarská právní revue, č. 2, Vysoká škola Karlovy Vary, o.p.s., Karlovy Vary, 2007, s. 57-58.

¹⁵³ Knoll, V. *Poznámky k dějinám středověkého trestního práva na Chebsku*. In: Sborník společnosti pro výzkum kamenných křížů 2005. Výbor prací členů společnosti, Muzeum Aš. Aš, 2005, s. 15.

¹⁵⁴ Knoll, V. *Ženy a židé ve světle chebských středověkých smolných knih. Poznámka k jejich postavení ve městě*. In: Acta historico-iuridica Pilsnensia 2006. Sborník příspěvků ze setkání pracovníků kateder právních dějin z České a Slovenské republiky, Plzeň 21. - 23. 9. 2006. Ed. Vilém Knoll, Vyd. a nakl. Aleš Čeněk s.r.o., Plzeň, 2007, s. 57-61.

*erslagen an schuld vnd an recht.*¹⁵⁵ Další zajímavý případ pochází nejspíše z let 1340 až 1350. Do klatby byli uvaleni Jakub a žid ze Selbu za oloupení Konráda z Hálova na říšské silnici. Skupiny židů, kteří by loupili, jest v tomto období velmi neobvyklý jev. „(c. 1340-1350). *Ich Cvnrad von hasela han mit vrteil in di Echt bracht Jacob vnd den Juden von selwen, daz si mich haben beraubet vf des reiches straze vf sechzik pfvnt haller.*“¹⁵⁶ Roku 1371 byl do klatby uvržen syn žida z Erfurthu, Hans Satler za zabití chebského měšťana. „*Anno domini M^oCCC^oLXXI^o. wir hans Swabe, Hartman in dem Egerlande, Bekennen offenlich, daz hesel der goltsmit, Burger zv Eger, mit dem rechten in di echte bracht hat den hans Satler, des Juden sun von Erfürt, dar vmb, das er im seinen swager vom leben zum tode bracht hat. des hat ditrich der Schirntinger daz wort gesprochen, vnd sint gezeugen Francz goppolt vnd piclas Saumbeker.*“¹⁵⁷

Vlastnímu výkonu trestu předcházela procedura mučení. V chebské oblasti se mučilo buď cestou na popraviště, což znamenalo zotřetí trestu nebo na popravišti. Mučení cestou na popraviště se vykonávalo trháním rozžhavenými kleštěmi, odřezáváním proužků kůže a vlečením na popravčí místo. Druhým typem mučení bylo mučení na popravišti. Tam se na odsouzeném provedly ještě vedlejší tresty, kdy mu byly useknuty prsty, zloději useknuta pravá ruka nebo se mu uštípl palec rozžhavenými kleštěmi. Pokud se někdo rouhal, byl zbaven jazyka rozžhavenými kleštěmi. Dalšími tresty bylo uštípnutí nosu, uříznutí uší a propálení tváří.

Mezi obvyklé tresty smrti v Chebu patřil trest upálení za zradu města, pohřbívání (zahrabávání) za živa za vraždu manželky a vraždu rodičů, zaldění za živa za vraždu dítěte, utopení bylo za vraždu a krádež, setnutí bylo užíváno za zabití a rušení zemského míru, věšení bylo obvyklé za krádež. Lámání kolem se ukládalo za těžká zabití. Dalšími tresty bylo vbíjení do kola a vplétání do kola. Můžeme se domnívat, že v Chebu byl trest vplétání do kola zaveden místo pohřbívání za živa,

¹⁵⁵ Siegl, K. *Das Achtbuch des Egerer Schöffengerichts aus der Zeit von 1310 bis 1390*. In: *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 39, Prag, 1901. s. 15. Případ č. 18.

¹⁵⁶ DTTO, s. 21. Případ č. 45.

¹⁵⁷ DTTO, s. 39. Případ č. 118.

protože se zmínka o pohřbívání zaživa neobjevuje v knihách městských od poloviny 16. století.¹⁵⁸

Máme doložené zprávy o chebských mistrech popravčích. Prvním doloženým katem, označovaným jako *der Czuchtiger*, byl mistr Wenczel, působící zde v letech 1390 - 1430. Dalším chebským katem byl Peter, doložený od roku 1477. Jako další doložený kat byl Hensel z roku 1492.¹⁵⁹ Od roku 1779 působil Karel Huss jako chebský popravčí mistr. První popravu vykonal v červnu 1779, kdy sťal hlavu vojínovi Karlu Kaltwasserovi, který zavraždil svou milenku v Kostomlatech u Bíliny.¹⁶⁰

V průběhu dějin se v Chebu popravovalo na řadě míst. Jako první popraviště můžeme označit popraviště na konci dnešní Březinovy ulice, na rohu Dlouhé ulice, kde stával dům č. 14. Majitel tohoto domu platil městu do roku 1852 poplatek označovaný jako šibeniční. Druhým popravčím místem byl Růžový kopeček, ležící mezi hradem a bývalou budovou Okresního národního výboru. Další popraviště bylo postaveno roku 1509 před Mostní branou. Zde se popravovali ti, kteří měli být sťati, lámáni kolem, pohřbeni zaživa či nabodnuti na kůl. Roku 1569 byla postavena šibenice na Šibeničním vrchu. Také se občas prováděly exekuce na náměstí nebo na místě, které bylo nejvhodnější pro daný případ.¹⁶¹

¹⁵⁸ Korb, F. *Jak se ve starém Chebu smrtí trestalo*. In: Chebsko. Sborník k 85. výročí založení Chebského muzea (1874-1959). Cheb: Krajské vlastivědné museum, 1959, s. 153-156.

¹⁵⁹ Knoll, V. *Hrdelní tresty středověkého Chebska a jejich výkon*. In: Karlovarská právní revue, č. 2, Vysoká škola Karlovy Vary, o.p.s., Karlovy Vary, 2007, s. 59.

¹⁶⁰ Šindelář, V. *Cesta na popraviště. Příběhy z českých zemí*. Praha: XYZ, 2012, s. 281.

¹⁶¹ Korb, F. *Jak se ve starém Chebu smrtí trestalo*. In: Chebsko. Sborník k 85. výročí založení Chebského muzea (1874-1959). Cheb: Krajské vlastivědné museum, 1959, s. 157.

6. 2 Loketsko

6. 2. 1 Vývoj od poloviny 12. století do roku 1548

Na Loketsku, dříve Sedlecko, proběhla správní organizace v několika fázích. V polovině 12. stol. oblast spravoval kastelán, sídlící v Sedlci. Štaufové, kteří v letech 1182 – 1193 ovládali Sedlecko, se pokusili o připojení k středovýchodnímu komplexu říšských držav. Tento štaufský aparát byl nahrazen po ovládnutí území českými vládci, novým správním systémem. Na přelomu dvacátých a třicátých let 13. století došlo k přenesení správního centra ze Sedlce na hrad v Lokti.¹⁶²

V prvních fázích vývoje loketského městského práva mělo význam kromě práva trhu, získání autonomní samosprávy a samostatného soudnictví. Tato nová práva měnily postavení oblasti v královské město¹⁶³. Za vnitřní pouto Loketska se považovalo samostatné soudnictví, které platilo jak pro měšťany a poddané, ale také i pro leníky z řad šlechty. Žalobce je mohl hnát jen před královského purkrabího v Lokti nebo rovnou před panovníka. Na hradě Lokti třikrát do roka zasedal manský soud, později přejmenován na zemský soud, byl určen jen pro leníky. Jediná možnost odvolání se byla k pražskému apelačnímu soudu, ale daný spor musel být posuzován podle zvyklostí loketského manského soudu a podle říšsko-německého práva.¹⁶⁴

V předhusitské době se funkce městského rychtáře, jakožto zástupce krále, objevuje jen velmi vzácně. Na počátku měl na starosti správu rozvíjejícího města. Dále sloužil jako exekutivní a policejní orgán vykonávající hrdelní jurisdikci a také byl vykonavatelem spravedlnosti ex officio. V Loketské oblasti se můžeme setkat s pojmem *advocatus*, což bylo zřejmě podle Konrádových statut označení právě pro rychtáře. V pozdějších pramenech se s funkcí loketského advocata již nesetkáváme. Někdy v průběhu 1. poloviny 13. stol. rychtáři převzali tuto agendu s největší

¹⁶² Knoll, V. *Štaufští ministerialové a Sedlecko. Poznámka k počátkům loketského manského systému a loketské krajské správy*. In: *Západočeský historický sborník 8*. Plzeň: Státní oblastní archiv, 2003, s. 25.

¹⁶³ jak už je uvedeno výše, první označení Lokte za město můžeme nalézt v listině krále Přemysla Otakara II. z 2. srpna 1268

¹⁶⁴ Fiala, J. *Zánik lenního systému na Loketsku*. In: *Historický sborník Karlovarska 7*. Karlovy Vary: Státní oblastní archiv, 1999, s. 6.

pravděpodobností od kastelánů.¹⁶⁵ Jak dokládá královské privilegium z roku 1337, z jeho řízení se brzy vymanila městská rada. V úřadu purkmistra, jenž stál v čele městské rady, se ročně vystřídali čtyři zástupci městské rady. V předhusitské době také vzrostly a rozšířily se trestně právní pravomoci městského soudu i na nejtěžší zločiny. Šibenice umístěná pod strmé svahy Šibeničního vrchu sloužila jako symbol výkonu hrdelního soudnictví.¹⁶⁶

Na všechny obyvatele Loketska, tedy na měšťany i poddané, se vztahovaly soudní svobody. Ty znamenaly, že obyvatelé území mohli být souzeni jen loketským purkrabím nebo panovníkem a dále byli vyňati z pravomoci zemského i krajského soudu. K Loketskému hradu příslušela léna, se kterými mohli manové svobodně nakládat. Tedy je mohly darovat, prodat, vyměnit i zastavit. Stará práva loketských manů známe z lenního listu pro Kojatu z Otovic z 19. března 1325, ze kterého se můžeme dozvědět, že purkrabí mohl předvolat poddané manů jen v případě, pokud spáchali násilí proti ženě, vraždy, žhářství a falšování mince. Z lenního listu pro Petra Plika z 20. září 1341 se dozvídáme o tom, že někteří z loketních leníků měli právo soudit hrdelní spory¹⁶⁷. Panství Hartenbergrových a Plikových dle loketského urbáře, nejsou uvedeny jako obvody královského hrdelního soudu, ale přesto tímto právem disponovala. Panuje domněnka, že oba rody dostali hrdelní právo až ve 14. stol. Hrdelní právo nad loketským krajem příslušelo hradu Loket, avšak existovaly výjimky, jako výše zmíněné panství Hartenbergrů a Pliků. Ti drželi svá panství jako přímá léna českého krále bez povinnosti vůči loketskému purkrabímu a soudní organizace byla nezávislá na lenní.¹⁶⁸

Karel IV. po rozsáhlém požáru, který postihl Loket roku 1352, obnovil měšťanstvu práva a svobody, o něž přišla během požáru. Jeho nástupce Václav IV. uznal loketská práva v rozsahu, jak je obnovil Karel IV., některá jeho opatření měla sloužit jako nástroj k utišení sociálního neklidu, jež na Loketsku panovalo. V

¹⁶⁵ Knoll, V. *Štaufští ministerialové a Sedlecko. Poznámka k počátkům loketského manského systému a loketské krajské správy*. In: *Západočeský historický sborník 8*. Plzeň: Státní oblastní archiv, 2003, s. 12.

¹⁶⁶ Vlasák, V. – Vlasáková, E. *Dějiny města Lokte*. Loket, 2004, s. 36.

¹⁶⁷ „Hrdelní právo patřilo na Loketsku původně králi, vykonával ho loketský purkrabí. Brzy ho získávala šlechta, k panství Nejde a Hartenberk patřilo už ve 14. století.“ Fiala, J. *Zánik lenního systému na Loketsku*. In: *Historický sborník Karlovarska 7*. Karlovy Vary: Státní oblastní archiv, 1999, s. 6.

¹⁶⁸ Knoll, V. *Štaufští ministerialové a Sedlecko. Poznámka k počátkům loketského manského systému a loketské krajské správy*. In: *Západočeský historický sborník 8*. Plzeň: Státní oblastní archiv, 2003, s. 18-24.

listopadu 1406 Václav I. udělil městu právo hrdelních trestů, i nad zločinci, které dopadnou kdekoliv a pokutování či vypovězení všech obyvatel, kteří se budou bouřit proti rozhodnutí městských orgánů.¹⁶⁹ Privilegium znělo: „*Král Václav I. chtěje přispěti k upokojení krajiny Loketské povoluje purkmistru, radě a měšťanům města Lokte, aby mohli nad zločinci a lidmi zlé pověsti, kdekoli je dopadnou, popravovati a aby pokutovali i z města vypovídali obyvatele, kteří by se jim zprotivili a neposlušni byli jich nařízení. Pokuty při tom uložené mají se obrátiti na opravu věží, hradeb, silnic a cest a na jiné obecné potřeby města.*“¹⁷⁰

Jak už bylo zmíněno, na počátku bylo městu Loket určeno chebské právo a chebský městský soud představoval místo právního poučení a odvolání. Postupem času, jak se vyvíjelo městské loketské zřízení, docházelo k upevňování městského práva, která postupně přejímala ostatní okolní města a městečka. Pro důkaz můžeme uvést několik listin, jako například Privilegium pro město Kraslice z 15. srpna 1370, které bylo vydané v Norimberku: „*Císař Karel IV. povoluje kraslickým měšťanům řídit se právy a zvyklostmi města Loket.*“¹⁷¹ Následující privilegium Václava I. z 28. srpna 1397 bylo určeno loketské právo pro město Sokolov, dříve Falknov: „*Král Václav I. potvrzuje obyvatelům města Sokolov (Falknova) všechna práva a privilegia, jež byla zničena při požáru města, a to právo města Ostrova, právo hrdelní. Dostávají Jindřichovice a Lomnici.*“¹⁷² Dalšími městy, pro která se město Loket stalo odvolací právní stolicí druhého řádu, byla Bečov, Karlovy Vary, Kraslice, Ostrov¹⁷³ a vogtlandský Schöneck.¹⁷⁴

Když císař Zikmund zastavil 28. září 1434 hrad s purkrabstvím a město Loket s celým územím kancléři Kašparu Šlikovi za půjčení 11 900 zlatých rýnských, císařem byla ještě týž den potvrzena městu dosud nabytá privilegia města. Toto potvrzení se stalo po předchozí zkušenosti s Ilburky. Šlikové, kteří byli původně chebskou patricijskou rodinou, nedlouho po získání zástavy, začali zažívat

¹⁶⁹ Vlasák, V. – Vlasáková, E. *Dějiny města Lokte*. Loket, 2004, s. 32.

¹⁷⁰ Codex juris municipalit regni Bohemiae. Tomus II., *Privilegia královských měst venkovských v království českém z let 1225 až 1419*, ed. J. Čelakovský. Praha, 1895, s. 1058-1059.

¹⁷¹ Codex juris municipalit regni Bohemiae. Tomus IV. 1, *Privilegia nekrálovských měst českých z let 1232 až 1452*, ed. A. Haas. Praha, 1954, s. 151.

¹⁷² DTTO, s. 161.

¹⁷³ výše uvedená města se řídila právem chebským

¹⁷⁴ Knoll, V. *Štaufští ministerialové a Sedlecko. Poznámka k počátkům loketského manského systému a loketské krajské správy*. In: *Západočeský historický sborník 8*. Plzeň: Státní oblastní archiv, 2003, s. 24.

společenský vzestup. Po smrti Kašpara Šlika v roce 1449 převzal úřad loketského královského purkrabího jeho mladší bratr Matyáš Šlik. Matyáš se nejprve stal spolumahajitelem celého šlikovského majetku, posléze se stal jediným vlastníkem. Synové Matyáše si dva roky před jeho smrtí rozdělili šlikovský majetek. Mikuláš Šlik získal Sokolov, Jeroným Loket a Kašpar Ostrov.¹⁷⁵ Na Šliky i v soudnictví přešla část manského práva a pro panství Falknov (Sokolov) a Hroznětín získali právo hrdelního soudu. Avšak raději řešili své spory před pražským zemským soudem, než před loketským manským, kde zasedala drobná šlechta.¹⁷⁶

Urbář zhotovený v letech 1523 až 1525 určil působnost zvláštního soudnictví hradu Loket. „*Působnost zvláštního soudnictví se v lenní soustavě loketského hradu dělila do dvou kompetentních sfér. Hrdelní soudy s různě velkými obvody sídlily v Lokti, kde tuto působnost vykonával městský soud, v Boru, Ostrově, Sokolově, Kynšperku nad Ohří a v Hřebenech. Městskému soudu v Lokti podléhalo ve věcech hrdelní jurisdikce čtyřicet pět venkovských lokalit. Nižší typ soudnictví, tak zvané kárací právo, vykonávaly v obvodu loketského hrdelního soudu soudy v Lokti pro třináct míst.*“¹⁷⁷

Jelikož Loket neměl svého vlastního kata, půjčoval si kata z Chebu či Jáchymova. Až roku 1600 byla uzavřena smlouva s radou města Loket a Jáchymovským katem Johanem Schmidem. Město mu na základě smlouvy zaplatí 8 florinů za jízdné, 12 malých grošů doprovodného, 12 grošů spropitného pro pacholka a ostatní popravčí poplatky.¹⁷⁸

6. 2. 2 Vývoj po roce 1548

V roce 1765 se nacházelo na Loketsku 34 hrdelních soudů, ze kterých prokazatelně náleželo jedenáct do oblasti chebského městského práva.¹⁷⁹ Loketsko se však k akceptování apelačního soudu moc nemělo. Trvalo mu čtyřicet let, než bylo odesláno první soudní odvolání na Pražský hrad. Jelikož byl Cheb v roce 1498 určen

¹⁷⁵ Vlasák, V. – Vlasáková, E. *Dějiny města Lokte*. Loket, 2004, s. 39-41.

¹⁷⁶ Fiala, J. *Zánik lenního systému na Loketsku*. In: Historický sborník Karlovarska 7. Karlovy Vary: Státní oblastní archiv, 1999, s. 5.

¹⁷⁷ Redakce Loketských listů. *Dějiny Lokte ve feudálním období*. In: Loketské listy 08, 2003, s. 5.

¹⁷⁸ Redakce Loketských listů. *Soudnictví v Lokti. Nejvyšší soud, hrdelní soud a soudní pořádek*. In: Loketské listy 10, 2005, s. 5.

¹⁷⁹ Roučka, B. *Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a druhé polovině 18. století*. In: Právněhistorická studie 3, Praha, 1957, s. 115-135.

Lokti jako odvolací soud, to zapříčinilo, že zřízení apelačního soudu jako jediné odvolací stolice, kolidovalo v řadě měst s jejich privilegií na odvolací místo. Roku 1496 je jmenován Loket jako soudní odvolací místo pro město Bečov.¹⁸⁰ Toto privilegium ze dne 13. března 1496, kterým pán na Bečově potvrzuje městu Bečov všechna získaná privilegia od panů z Rožmberka a z Plavna, zní: „*Hynek Pluh z Rabštejna, pán na Bečově, potvrzuje Bečovským privilegia, která obdrželi od pánů z Rymburka i od pánů z Plavna. Právo honu na veverka rozšiřuje na celý rok a přidává hon na zajíce 14 dní před masopustním úterkem. Obyvatelé vsi Prameny a ostatních vesnic bečovských musí bráti pivo pouze z Bečova. Od vrchnostenského soudu v Bečově jde odvolání (schueb) do Lokte.*“¹⁸¹

Mezi léty 1587 až 1617 zaznamenali ortelní manuály apelačního soudu třicet devět odvolání z Loketska, z toho bylo třicet dva od městského soudu ve Žluticích, šest od městského soudu v Chýších a jedno z Bochova. Přičemž se 13 odvolání týkalo věcí civilních, 12 procesních a kriminálních kauz bylo 14. Až v 18. století se Loketsko začalo častěji nacházet v ortelních manuálech apelačního soudu. V době pobělohorské se strany odvolávaly jak v záležitostech procesních, civilních a kriminálních, tak se poté už odvolávaly jen ve věcích kriminálních.¹⁸²

Díky Obnovenému zřízení zemskému a deklaratorií v pobělohorské době došlo k naprosté změně ortelních manuálů. „*Městské soudy měly v pochybných trestních případech žádat u něj naučení, což bylo v deklamatoriu z roku 1644 vyloženo tak, že za pochybné se mají považovat všechny trestní případy a tedy apelační soud má právo o nich vynášet rozsudky.*“¹⁸³ Také se změnil styl zápisů v ortelních manuálech. Můžeme se dočíst, že v předbělohorské době apelační soud potvrzoval či napravoval rozsudky městských soudů, aniž bychom znali znění rozsudku. V době pobělohorské už o odvolání v pravém smyslu slova nešlo. Městské soudy už apelačnímu soudu neposílaly své ortely v trestních věcech, ale posílaly mu jen vyšetřovací spisy a zprávy. Ve zprávách se překládaly žádosti, podle kterých

¹⁸⁰ Haubertová, K. *Loketsko v ortelních manuálech apelačního soudu v letech 1548-1740. K zániku Chebské oblasti městského práva po roce 1548.* In: Sborník chebského muzea 2005. Cheb: Krajské muzeum Cheb, 2006, s. 9.

¹⁸¹ Codex juris municipalit regni Bohemiae. Tomus IV. 2, *Privilegia nekrálovských měst českých z let 1453 až 1500*, ed. A. Haas. Praha, 1960, s. 338.

¹⁸² Haubertová, K. *Loketsko v ortelních manuálech apelačního soudu v letech 1548-1740. K zániku Chebské oblasti městského práva po roce 1548.* In: Sborník chebského muzea 2005. Cheb: Krajské muzeum Cheb, 2006, s. 11-12.

¹⁸³ DTTO, s. 13.

apelační soud vynášel ortely, dokonce někdy i vedl celé vyšetřování prostřednictvím misivů.¹⁸⁴

Hrdelní procesy se i nadále pravděpodobně řešily pouze jen před městskými soudy bez přítomnosti pražské apelace, jak nám dokládají zápisy v ortelních manuálech. Na Loketsku tomu nebylo jinak. Za celé jedno století se z oblasti, kde bylo 34 hrdelních soudů¹⁸⁵, se k apelačnímu soudu dostalo jen 44 kriminálních případů. Po odečtení 17 případů proticikánské perzekuce, jež byla státem řízená, jich zbývá jen 27. Takto nízké číslo nám nemůže pokrýt kriminalitu v loketském kraji.¹⁸⁶

Přijetí apelačního soudu jednotlivými městy bylo možné také jeho začleněním do statutárních práv zvláštním usnesením purkmistra, rady a všech starších obce. Zatímco přijetí jednotného městského zákoníku bez problému odstranilo obtíže v podobě různých právních systémů (máme na mysli norimberský a magdeburský právní systém), větším problémem byla organizace městského práva. Z oblasti litoměřické a staroměstské se v předbělohorské době na apelační soud odvolávala stovka soudů ročně ve čtyřech stovkách kauz, z Loketska nepřišlo ani jedno. V tomto odporu proti přijetí pražské apelace stálo také i Chebsko s tamní vrchní soudní stolicí. Patrně to také ovlivňovalo postoj městských soudů, které se nacházely na Loketsku. Po roce 1590 se mezi prvními odtrhly od chebské soudní stolice Žlutice, Chyše a Bochov a ostatní města se k nim postupně přidávala. Tam, kde došlo k přijetí apelačního soudu, došlo k poklesu vrchních soudních stolic městského práva na stolice nižšího řádu, až v důsledku ztráty autority zanikly úplně.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Haubertová, K. *Loketsko v ortelních manuálech apelačního soudu v letech 1548-1740. K zániku Chebské oblasti městského práva po roce 1548*. In: Sborník chebského muzea 2005. Cheb: Krajské muzeum Cheb, 2006, s. 13.

¹⁸⁵ Těchto 34 hrdelních soudů se před restrikcemi hrdelních soudů nacházely v Lokti, Žluticích, Karlových Varech, Jáchymově, Horním Slavkově, Sokolově, Bochově, Bečově, Ostrově, Kraslicích, Horní Blatné, Božím Daru, Vejprtech, Oloví, Čisté, Krásné, Kynšperku, Doupově, Měděnci, Chyši, Hroznětíně, Nejdku, Andělské Hoře, Chlumku a Šabině, Lubech, Loučné, Rabštejnu pod Střelou, Jindřichovicích, Krajkové, Lesné, Kaceřově a Novém Dvoře, Mostově, Žitné, Milíkově. Haubertová, K. *Loketsko v ortelních manuálech apelačního soudu v letech 1548-1740. K zániku Chebské oblasti městského práva po roce 1548*. In: Sborník chebského muzea 2005. Cheb: Krajské muzeum Cheb, 2006, s. 19.

¹⁸⁶ Avšak v tomto čísle nejsou zahrnuty tresty jako například cizoložství, žhářství, zahubení svého neřádně nabytého plodu aj. Také zde byly zmíněny jen dvě vraždy, což nemohlo odpovídat dané skutečnosti.

¹⁸⁷ Haubertová, K. *Loketsko v ortelních manuálech apelačního soudu v letech 1548-1740. K zániku Chebské oblasti městského práva po roce 1548*. In: Sborník chebského muzea 2005. Cheb: Krajské muzeum Cheb, 2006, s. 14.

6. 2. 2. 1 *Stupně loketských hrdelních soudů*

Do roku 1765 se v loketské oblasti vyskytovali hrdelní soudy, které můžeme rozdělit do čtyř tříd. Soudy prvního stupně se nacházely v Lokti¹⁸⁸ a Karlových Varech¹⁸⁹. Hrdelní soudy druhého stupně byly v Horním Slavkově¹⁹⁰, Sokolově¹⁹¹ a Toužimi¹⁹². Mezi města se soudy třetí třídy patřil Bečov nad Teplou¹⁹³, Bochov¹⁹⁴ Kraslice¹⁹⁵ a Ostrov¹⁹⁶. Soudem čtvrtého stupně byly soudy v Andělské Hoře¹⁹⁷, Horní Blatné¹⁹⁸, Chyši¹⁹⁹, Jindřichovicích²⁰⁰, Kynšperku nad Ohří²⁰¹, Kynžvartě²⁰², Oloví²⁰³, Rabštejnu nad Střelou²⁰⁴ a Teplé²⁰⁵.

Nízká úroveň hrdelních soudů a neschopnost se dostatečně seznámit s Hrdelním řádem Josefa I. a se svou základní instrukcí, vedla ke zrušení většiny soudů. V roce 1765 se na Loketsku zachovaly jen dva hrdelní soudy, a to v Lokti a Žluticích.²⁰⁶

6. 2. 3 *Městská správa po roce 1848*

V březnu 1848 byla vyhlášena ústavnost, avšak loketští obyvatelé větší revoluční aktivitu neprojeví. Za svého zástupce do zemského sněmu si zvolili 12. července 1848 profesora Franze Heimlera z Prahy. Jako v ostatních městech zřídili národní gardu k ochraně a prosazování revolučních změn. Císařský patentem ze dne 7. září 1848 se vyhlásilo usnesení říšského sněmu o zrušení poddanství a roboty.

¹⁸⁸ Kuča, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl III. Praha, 1998, s. 606.

¹⁸⁹ Kuča, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl II. Praha, 1997, s. 798.

¹⁹⁰ Kuča, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl II. Praha, 1997, s. 183.

¹⁹¹ Kuča, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl VI. Praha, 2004, s. 778.

¹⁹² Kuča, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl VII. Praha, 2008, s. 576.

¹⁹³ Kuča, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl I. Praha, 1996, s. 58.

¹⁹⁴ Kuča, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl I. Praha, 1996, s. 174.

¹⁹⁵ Kuča, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl III. Praha, 1998, s. 161.

¹⁹⁶ Kuča, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl IV. Praha, 2000, s. 896.

¹⁹⁷ Kuča, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl I. Praha, 1996, s. 34.

¹⁹⁸ Kuča, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl II. Praha, 1997, s. 147.

¹⁹⁹ Kuča, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl II. Praha, 1997, s. 499.

²⁰⁰ Kuča, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl II. Praha, 1997, s. 703.

²⁰¹ Kuča, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl III. Praha, 1998, s. 321.

²⁰² Kuča, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl III. Praha, 1998, s. 356.

²⁰³ Kuča, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl IV. Praha, 2000, s. 675.

²⁰⁴ Kuča, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl VI. Praha, 2004, s. 259.

²⁰⁵ Kuča, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl VII. Praha, 2008, s. 476.

²⁰⁶ Haubertová, K. *Loketsko v ortelních manuálech apelačního soudu v letech 1548-1740. K zániku Chebské oblasti městského práva po roce 1548*. In: Sborník chebského muzea 2005. Cheb: Krajské muzeum Cheb, 2006, s. 13.

Zákon měl velký význam z toho důvodu, že vrchnostem byla odejmuta veškerá pravomoc nad poddanými a ti se tak dostali na stejnou úroveň, jako ostatní společenské vrstvy. Díky císařskému patentu ze 4. března 1849 došlo ke zrovnoprávnění pozemkového majetku poddaných s panským majetkem, což vedlo k odstranění feudálních vztahů. Tento císařský patent obsahoval podmínku, že držitelé poddanského majetku musí za část zrušeného zatížení zaplatit vrchnostem finanční náhradu.²⁰⁷

I po vydání robotního patentu, politická a soudní správa nad obyvateli loketské oblasti, byla vykonávána starými orgány městské správy, jež byla zachována ve formě delegované pravomoci prováděné podle pokynů a náklady státu. Ale správní provizorium bylo potřeba vyřešit a přetvořit i orgány místní samosprávy. Politická místní obec se stala základem nového správního uspořádání a podle zákona ze 17. března 1849 představovala nejnižší jednotku územní samosprávy. Ve volbách, které se konaly ve dnech 13. až 15. září 1850, bylo zvoleno dvanáct členů obecního výboru. Obecní výbor převzal správu obce. Do čela výboru a jako starosta byl zvolen Johann Kugler, bývalý městský hospodářský úředník a dva radní. Obecní výbor se později přejmenoval na obecní zastupitelstvo a počet členů se vyvíjel v závislosti na lidnatosti obce.²⁰⁸

Díky zřízení nové správní a soudní správy, která byla vytvořena roku 1850, začal postupný úpadek Lokte jako významného správního centra. Loketský kraj zanikl a jeho funkci střediska převzala města Cheb a Karlovy Vary, jež se rozvíjela dynamičtěji než loketské město. Dne 1. února 1850 vstoupila v platnost nová organizace politické správy a 1. července téhož roku zahájila svou činnost nová soudní správa. Od patrimoniálních úřadů, jejichž působnost definitivně skončila, převzaly agendu okresní hejtmanství a okresní soudy. V souvislosti s vývojem politické státní správy došlo ke změnám i ve městě Loket, které zůstalo do této doby střediskem stabilní správní složky. Na počátku spadal soudní okres Loket pod politický okres Karlovy Vary. Od května 1855 do srpna 1868 spravoval Loket okresní úřad se smíšenou politickou a soudní pravomocí. Od září 1868 se Loket stal sídlem okresního soudu a loketský soudní okres byl podřízen okresnímu hejtmanství v Sokolově. Město Loket dlouhá léta usilovalo o osamostatnění loketského okresu

²⁰⁷ Vlasák, V. – Vlasáková, E. *Dějiny města Lokte*. Loket, 2004, s. 81.

²⁰⁸ DTTO, s. 82.

v organizaci politické správy a 2. prosince 1913 se stal Locket sídlem institucí okresní politické správy.²⁰⁹

²⁰⁹ Vlasák, V. – Vlasáková, E. *Dějiny města Lokte*. Locket, 2004, s. 83-84.

7. RESTRIKCE HRDELNÍCH SOUDŮ

7. 1 Ekonomické a sociální postavení soudů hrdelních

Berní rula zachytila pro období kolem poloviny 17. století postavení jednotlivých lokalit, které disponovaly „právem meče“. Pro polovinu 18. století toto zachytil Tereziánský katastr. Ze síly měst a městeček můžeme stanovit existenční minimum pro faktické udržení hrdelního soudu. Za populační měřítko můžeme pokládat údaje o počtu řemeslníků, hospodářů, v nichž se odráží hospodářská prosperita města. Tyto údaje jsou potřebné k tomu, aby soud, který měl vykazovat pravidelnou činnost, měl mít jistou populační základnu. Z této populační základny si vybíral městské úředníky, konšele a pomocný personál, což umožňovalo výkon hrdelní jurisdikce po finanční a technické stránce. V první polovině 18. století se pohybovalo minimum u městeček a měst, ve kterých sídlil hrdelní soud, kolem 40 řemeslníků a 60 hospodářů. Pokud některé z měst tohoto minima nedosahovalo, nebylo schopné plnit úkoly hrdelního soudu, i přesto, že si formálně udržovalo právo meče.²¹⁰

Vnější podmíněnost kriminální jurisdikce nám určuje vztah mezi pozemkovou vrchností a poddanským městečkem. Přenesením vrchnostenské jurisdikce na městskou radu došlo alespoň ke splnění formálních podmínek, které byly nutné ke zřízení lokálního hrdelního soudu. Jeho trvalejší působnost však záležela na hlavně na rozsahu panství, k němuž se vztahovala hrdelně právní kompetence soudu. V 17. a 18. století velkostatky, které měly nad 400 hospodářů, jako jediný disponovaly pravidelně fungujícími hrdelními soudy.²¹¹

Jak už je psáno výše, hrdelní soudy se dělily do čtyř stolic. Tyto soudy dále můžeme rozdělit do tří skupin. Do první skupiny patřily hrdelní soudy první a druhé stolice, které sídlily ve velkých městech, krajských městech apod. Soudy první skupiny tvořily tzv. nadprůměrné tribunály. Druhá skupina byla tvořena soudy třetí a čtvrté stolice. Soudy ležely na panstvích, kde bylo více než 200 hospodářů. Šlo o

²¹⁰ Pánek, J. *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách. (Výsledky, problémy a perspektivy studia)*. In: *Československý časopis historický* 32, 1984, s. 708.

²¹¹ Výkon hrdelního práva představoval pro městskou radu, jež měla právo meče, finanční zátěž. A proto se stávalo, že bylo výhodnější pachatele přesunout k jinému lépe vybavenému soudu v okolí.

řádové soudy. Tyto soudy vykonávaly svou pravomoc pravidelně a svým úhrnem byly v době jejich vrcholné decentralizace podstatnou částí sítě městských hrdelních soudů. Třetí skupina byla tvořena soudy zaostávající čtvrté stolice. Nacházely se na menších statech, čítající pod 200 hospodářů nebo zaujímaly periferní postavení na větších panstvích. Jejich sídlem byly městské obce, jejichž počet hospodářů se pohyboval pod hranicí 60 hospodářů. Zmíněné soudy i nadále zůstaly živořícími hrdelními soudy s nesoustavnou a úzce omezenou lokální pravomocí.²¹²

Rozdíly mezi jednotlivými soudy vedly k jejich zániku v první polovině 18. století. Některé řádové soudy, jejichž komunikační podmínky byly značně zhoršené a soudy, které živořily, zastavily svoji činnost. Jejich hrdelně právní agenda byla převedena na města s dostatečným teritoriálním zázemím.²¹³

7. 2 Omezení městských rad

Městská rada měla dosud dvanáct členů. Roku 1751 byly redukovány na osm členů, přičemž byla roku 1749 předepsána návštěva univerzitních přednášek pro členství v radě. Tato povinnost byla určena i v případě, pokud někdo držel jakýkoliv městský úřad. Původně byl úřad purkmistra zrušen, ale nařízení z roku 1754 jej znova obnovilo. Od té chvíle se v úřadu purkmistra střídali čtyři konšelé. V různých městech byl počet starších kolísající a z původně vysokého počtu, byl počet starších omezen na čtyři až šest osob. Od roku 1750 přecházela na krajské hejtmany dohlédací funkce královských rychtářů, ale kteří byli taktéž zrušeni roku 1783. Dohled krajských hejtmánů byl poté redukován na protest podkomořího na dozor nad dodržováním vládních nařízení.²¹⁴

²¹² Pánek, J. *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách. (Výsledky, problémy a perspektivy studia)*. In: *Československý časopis historický* 32, 1984, s. 709.

²¹³ Dobeš, J. – Hledíková, Z. – Janák, J. *Dějiny správy v Českých zemích. Od počátku státu po současnost*. Praha, 2005, s. 221.

²¹⁴ DTTO, s. 221.

7. 3 Restrikce hrdelního soudnictví

Od začátku 18. století se začalo ukazovat, že jednotlivá podoba správy měst, kterou dostaly roku 1547 je nedostatečná a neefektivní. Panovníkovi zásahy se začaly stupňovat a pronikat do správy městeček. Středověké formy byly zastaralé a pomalu se staly přežitkem, nebyly schopny obsáhnout stoupající nároky státu a už vůbec ne prosperitu samotných měst. Proto docházelo v polovině 18. století k radikálním změnám v městské správě. Změny byly provedeny ve dvou etapách, první etapa se týkala reorganizace rad, jako hlavní správní instituce ve městě. Druhá etapa se týkala reformy hrdelního soudnictví, jež byla provedena prostřednictvím restriktivního patentu.²¹⁵

Na počátku úpadku hrdelních soudů měl zabránit zvýšený dozor nad veškerou trestní agendou, která byla prováděna krajskými hejtmany. Jejich funkcí bylo jako dohlédacího orgánu, kontrola vězení při hrdelních soudech a hlavně kontrolovat stav osob v nich. Od konce 17. století zajišťovali při svých policejních akcích přesun vězňů k lépe vybavenému hrdelnímu tribunálu a postupně se začaly ostatní soudy měnit v jejich pomocné orgány.²¹⁶ „V roce 1732 byla pravomoc krajských hejtmánů rozšířena tak, že mohli navrhopvat, aby soudy nezachovávající předpisy o hrdelním soudnictví byly zbaveny práva vykonávat hrdelní jurisdikci. Tato opatření však zůstala bez úspěchu, proto se množily hlasy, aby hustá síť špatně fungujících a nesnadno kontrolovatelných hrdelních soudů byla zredukována.“²¹⁷ K této redukci nejvíce přispěla nízká úroveň hrdelních soudů, protože se nebyly schopni obeznámit s Hrdelním řádem Josefa I., který obsahoval základní instrukce pro vedení hrdelního soudnictví.²¹⁸

Roku 1729 proběhla první restrikce hrdelních soudů na návrh moravského tribunálu, avšak úspěšná byla jen na Moravě, tam kde byla provedena redukce 200 stávajících hrdelních soudů. Ke druhému neúspěšnému pokusu o reformu došlo

²¹⁵ Pánek, J. *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách. (Výsledky, problémy a perspektivy studia)*. In: Československý časopis historický 32, 1984, s. 709.

²¹⁶ DTTO, s. 707.

²¹⁷ Dobeš, J. – Hledíková, Z. – Janák, J. *Dějiny správy v Českých zemích. Od počátku státu po současnost*. Praha, 2005, s. 162.

²¹⁸ Haubertová, K. *Loketsko v ortelních manuálech apelačního soudu v letech 1548-1740. K zániku Chebské oblasti městského práva po roce 1548*. In: Sborník chebského muzea 2005. Cheb: Krajské muzeum Cheb, 2006, s. 13.

koncem roku 1754, kdy Marie Terezie po zprávě nejvyššího soudního úřadu ve Vídni, o neutěšené situaci hrdelních soudů, vyzvala pražský apelační soud, aby vypracoval návrh na zrušení malých, neefektivních soudů. Apelační soud tím pověřil krajské hejtmany, ale ti ani do roku 1757 nedodali žádný údaj.²¹⁹

V Čechách byl úspěšný až třetí pokus o restrikce soudů hrdelních. Od prvního ledna roku 1766 výkon hrdelního soudnictví musel vycházet ze zásady, že soudnictví smí vykonávat jen úřad, který je obsazen vzdělanými a školenými soudci. Ve většině měst avšak nebyl, a proto byla zahájena redukce hrdelních soudů. Z 365 soudů v Čechách jich zbylo okolo 30. Mezi nimi byly čtyři soudy v Praze a některých krajských městech. Jako například soud v Chebu, Jičíně a Žluticích a také i v Lokti. Zároveň byl vytvořen tzv. kriminální fond, který byl spravován apelačním soudem. Do tohoto fondu přispívala města, jež byla zbavena hrdelní jurisdikce. Města, kterým byla tato pravomoc ponechána, musela dodržovat určité podmínky. Soud musel být obsazen radními, kteří byli znalí v platném hrdelním právu. Dále musel mít každý soud právnicky vzdělaného syndika (přísežného písaře), kterému pomáhal jeden ze členů radních při vyřizování trestně právní agendy. Oba se museli podrobit kvalifikační zkoušce u apelačního soudu před nástupem na soud. Pro celé tereziánské a josefínské období bylo typické omezení pravomoci pozemkové vrchnosti a samostatného soudnictví královských měst.²²⁰

²¹⁹ Roučka, B. *Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a druhé polovině 18. století.* In: *Právněhistorická studie* 3, Praha, 1957, s. 124-125.

²²⁰ Dobeš, J. – Hledíková, Z. – Janák, J. *Dějiny správy v Českých zemích. Od počátku státu po současnost.* Praha, 2005, s. 221-225.

8. ZÁVĚR

Diplomová práce se zabývá vývojem hrdelního práva na Chebsku a Loketsku. Na základě dobových pramenů, ze kterých práce vychází a s pomocí odborné literatury, je pokusem o nástin vývoje této zvláštní soudní jurisdikce. Pátá a šestá kapitola se věnuje hrdelnímu soudnictví na Chebsku a Loketsku, což byl smysl této práce. Zde je představena působnost hrdelního práva v těchto oblastech, hlavní představitelé a jakým způsobem se trestalo.

I přesto, že výzkum hrdelních soudů není tolik rozšířená problematika, umožňuje nám osvětlit proměny trestné činnosti ve společenském a historickém vývoji. Hrdelní tresty prodělaly na našem území dlouhý vývoj, počínaje raným feudalismem, kdy se hrdelní soudnictví odehrávalo na panovníkově dvoře. Od počátku českého státu se ukládal převážně trest smrti. Za nejzávažnější činy se braly vraždy, loupež, znásilnění. Ztrátou hrdla se ale trestala i provinění, která nebyla tak závažná. Smrtí byl potrestán žhář či pouhý zloděj. Ve středověku pak docházelo i k hrdelnímu trestu za čin, jenž by v dnešní době byl tak maximálně morálně odsouzen. Jedná se o cizoložství, smilstvo, pohlavní styk se zvířetem...

Vývoj chebské správy a práva byl odlišný od zbytku české země. To bylo dáno tím, že Chebsko nebylo součástí její integrity. Až do roku 1322 se nacházelo v trvalém držení českých panovníků. Můžeme říci, že si v rámci zemí Koruny české udrželo i po tomto roce autonomní postavení. V právní oblasti si město vybudovalo velmi silnou pozici. To bylo zapříčiněno jednak tím, že si vytvořilo politicky, správně, vojensky a ekonomicky poměrně stabilní městský útvar a dalším důvodem jeho silné pozice byly úzké styky s německými městy, hlavně s Norimberkem, odkud s velkou pravděpodobností převzal městské právo. Důsledkem jeho silného právního postavení se chebské městské právo stalo v severozápadních Čechách vzorem pro okolní města, jež se nacházela i na Říšském území.

Specifické státoprávní postavení obou krajů se projevilo i ve sféře hrdelního práva, coby důležitého atributu veřejné moci. Na Chebsku lze tyto projevy sledovat například v možnosti odvolání se ve sporných záležitostech do zahraničí. Zmíněnou možnost mělo město jako jediné v království Českém. V Loketské oblasti proběhla správní organizace v několika fázích, kdy na počátku získalo postavení autonomní samosprávy tzv. vnějšího kraje se samostatnou soudní pravomocí. Vývoj loketského

hrdelního práva ovlivnili zástavní pánové Šlikové, poněvadž ve svých rukách měli kromě jiného i hrdelně-právní pravomoc. Dá se říci, že zřízení apelačního soudu jako odvolací instance začalo být pro hrdelní soudy začátkem konce. K jejich zániku dopomohla kromě změny společenského myšlení i ekonomická náročnost vedení hrdelního soudu.

Ke zkoumání, jak se jeho specifické postavení projevilo, jsem použila Synchronní analýzu. Tedy provedla jsem komparaci právních systémů dvou oblastí. Pro proměnu výkonu práva ve sledovaném období jsem použila Diachronní analýzu, tedy proměnu účelu a funkce práva

RESUMÉ

Die Erforschung der Blutgerichte stellt eine oftmals vernachlässigte Problematik dar, doch gerade diese Problematik macht es uns möglich Änderungen in der Straftätigkeit im Rahmen der gesellschaftlichen Entwicklung zu erklären. Das System der Kapitalgerichtsbarkeit bestand seit dem frühen Mittelalter bis zum Moment der Einschränkung des Schwertrechts durch den absolutistischen Herrscher. Der Hauptgrund für das Verschwinden der Blutgerichte war die Entstehung von Appellationsgerichten in der Funktion von Berufungssenaten.

Die spezifische staatsrechtliche Stellung beider Bezirke kam auch in der Sphäre des Schwertrechts als wichtiges Attribut der öffentlichen Macht zum Ausdruck. In der Region rund um die Stadt Cheb (dt. Eger) lassen sich diese Erscheinungsformen beispielsweise in der Möglichkeit des Berufungsgangs ins Ausland bei strittigen Angelegenheiten beobachten. Diese Möglichkeit hatte die Stadt als einzige Stadt im Königreich Böhmen. In der Region rund um die Stadt Loket (dt. Elbogen) verlief die Verwaltungsorganisation in mehreren Phasen. Zuerst wurde die Stadt zu einer autonomen Selbstverwaltung erklärt, d. h. zum Außenbezirk mit eigenständiger Gerichtskompetenz. Die Entwicklung des Blutrechts in Loket wurde von den Pfandherren Šlik beeinflusst, denn sie hielten unter anderem auch die Rechtsgewalt im Bereich des Blutrechts in ihren Händen. Im Jahr 1337 wurde ein Stadtrat gebildet, dem der Bürgermeister vorstand. Den Posten des Bürgermeisters bekleideten abwechselnd vier Vertreter des Stadtrats. In der Vorhussitenzeit wuchsen die strafrechtlichen Kompetenzen des Stadtgerichts und wurden auch auf die schwerwiegendsten Straftaten ausgeweitet. Nach der Einrichtung des Appellationsgerichts im Jahr 1548 zeigte jedoch die Loket-Region keine große Bereitschaft zu dessen Anerkennung. Es dauerte ganze vierzig Jahre, bis die erste gerichtliche Berufung an die Prager Burg gesandt wurde. Die Tatsache, dass die Stadt Cheb im Jahr 1498 als Berufungsgericht für die Ortschaft Loket bestimmt wurde, führte dazu, dass die Einrichtung des Appellationsgerichts als einziger Berufungsinstanz in einer Reihe von Städten mit deren Privilegien auf eine Berufungsstelle kollidierte. Im Jahr 1766 kam es zu einer Verringerung der Zahl von Blutgerichten. Von den 34 Gerichten in der Loket-Region blieben lediglich zwei übrig: die Gerichte in Loket und in Žlutice (dt. Luditz).

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Prameny

- CODEX JURIS MUNICIPALIT REGNI BOHEMIAE. Tomus II., *Privilegia královských měst venkovských v Království českém z let 1225 až 1419*, ed. J. Čelakovský. Praha, 1895
- CODEX JURIS MUNICIPALIT REGNI BOHEMIAE. Tomus III., *Privilegia královských měst venkovských v království českém z let 1420 až 1526*, ed. J. Čelakovský, G. Friedrich. Praha, 1948
- CODEX JURIS MUNICIPALIT REGNI BOHEMIAE. Tomus IV. 1., *Privilegia nekrálovských měst českých z let 1232 až 1452*, ed. A. Haas, Praha, 1954
- CODEX JURIS MUNICIPALIT REGNI BOHEMIAE. Tomus IV. 2., *Privilegia nekrálovských měst českých z let 1453 až 1500*, ed. A. Haas, Praha, 1960
- CODEX JURIS MUNICIPALIT REGNI BOHEMIAE. Tomus IV. 3., *Privilegia nekrálovských měst českých z let 1501 až 1526*, ed. A. Haas, Praha, 1961
- SCHREIBER, R. *Das Elbogener Urbar der Grafen Schlick von 1525*. Sudetendeutsches historisches Archiv 1. Praha, 1934

Literatura

- BERAN, J. – BURACHOVIČ, S. – KLSÁK, J. – ŠEBESTA, P. – VAICOVÁ, R. *Dějiny Karlovarského kraje*. Vyd. 1. Karlovy Vary: Karlovarský kraj, 2004, s. 207. ISBN 80-239-3477-5
- DOBEŠ, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – JANÁK, J. *Dějiny správy v Českých zemích. Od počátku státu po současnost*. Praha: nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 570. ISBN 978-80-7106-906-5
- DÜLMEN, R. *Divadlo hrůzy. Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*. Vyd. 1. Praha: Rybka Publishers, 2001, s. 230. ISBN 80-86182-44-4
- FOUCAULT, M. *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*. Éditions Gallimard, Dauphin, 2000, s. 427. ISBN 80-86019-96-9
- FRANCEK, J. *Zločinnost a bezpráví. Velké dějiny zemí Koruny české*. Tématická řada. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2011, s. 737. ISBN 978-80-7432-115-3

- FRANCEK, J. *Zločin a trest v českých dějinách*. Vyd. 3. Praha: Rybka Publishers, 2007, s. 536. ISBN 80-86182-68-1
- KUBŮ, F. *Chebský městský stát. Počátky a vrcholné období do počátku 16. století*. Vyd. 1. České Budějovice: Němec-Veduta, 2006, s. 212. ISBN 80-86829-15-4
- KUBŮ, K. *Štaufská ministerialita na Chebsku*. Chebské muzeum, 1997, s. 128. ISBN 80- 85018-09-8
- KUČA, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl I: A-G. Vyd. 1. Praha: Libri, 1996, s. 874. ISBN 80-85983-13-3
- KUČA, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl II: H-Kole. Vyd. 1. Praha: Libri, 1997, s. 938. ISBN 80-85983-14-1
- KUČA, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl III: Kolín-Míro. Vyd. 1. Praha: Libri, 1998, s. 952. ISBN 80-85983-15-X
- KUČA, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl IV: Ml-Pan. Vyd. 1. Praha: Libri, 2000, s. 941. ISBN 80-85983-16-8
- KUČA, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl V: Par- Pra. Vyd. 1. Praha: Libri, 2002, s. 671. ISBN 80-7277-039-X
- KUČA, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl VI: Pro-Sto. Vyd. 1. Praha: Libri, 2004, s. 880. ISBN 80-7277-040-3
- KUČA, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl VII: Str-U. Vyd. 1. Praha: Libri, 2008, s. 991. ISBN 978-80-7277-041-0
- PELANT, J. *Města a městečka Západočeského kraje. Stručné dějiny, současnost a výběrová bibliografie 129 míst*. Vyd. 1. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1984, s. 333
- ŠINDELÁŘ, V. *Cesta na popraviště. Příběhy z českých zemí*. Praha: Nakladatelství XYZ, s.r.o., 2012, s. 333. ISBN 978-80-7388-698-1
- ŠINDELÁŘ, V. *Cesta na popraviště*. Vyd. 2. Písek: Praam, 2001, s. 195. ISBN 80-903002-4-3
- VLASÁK, V. – VLASÁKOVÁ, E. *Dějiny města Lokte*. Loket, 2004, s. 200
- VLASÁK, V. – VLASÁKOVÁ, E. *Dějiny města Kynšperku nad Ohří*. Vyd. 1. Praha: Marolí, 2002, s. 113. ISBN 80-86453-11-1

Cizojazyčná literatura a cizojazyčné studie

- GRADL, H. *Die Chroniken der Stadt Eger*. Prag: Verlag des Vereines, 1884, s. 495
- KÜRSCHNER, F. *Das Stadtrecht von Iuditz. Ein Beitrag zur Geschichte des deutschen Rechtes in Böhmen*. In: Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 5, Prag, 1867
- KÜRSCHNER, F. *Das Stadtrecht von Eger und seine Verbreitung*. In: Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 6, Prag, 1868
- PROCHÁZKA, Z. *Die Richte in Schlaggenwald bei Karlsbad*. In: Steinkreuzforschung. Studien zur deutschen und internationalen Flurdenkmalforschung 16 (NF 1), Regensburg, 1989, s. 108-109
- SCHREIBER, R. *Der Elbogener Kreis und seine Enklaven nach den dreissigjährigen Kriegen*. Sudetendeutsches historisches Archiv 2, Praha, 1935, s. 306
- SIEGL, K. *Das Achtbuch des Egerer Schöffengerichts aus der Zeit von 1310 bis 1390*. In: Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 39, Prag, 1901, s. 111
- SIEGL, K. *Das Achtbuch II des Egerer Schöffengerichts vom Jahre 1391 bis 1668*. In: Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 41, Prag, 1903.
- SIEGL, K. *Über Todesstrafen nach Alt Egerer Kriminalrecht*. In: Egerer Jahrbuch 31, Eger, 1901
- SKÁLA, E. *Das Egerer Urgerichtenbuch (1543-1579)*. Berlin, 1972
- STURM, H. *Eger. Geschichte einer Reichsstadt*. Band I. Auflage Augsburg, 1951, s. 446
- STURM, H. *Eger. Geschichte einer Reichsstadt*. Band II. Auflage Geislingen, 1960
- WEIZSÄCKER, W. *Egerer und Nürnberger Stadtrecht*. In: Jahrbuch des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 3, Prag, 1934

Časopisecky vydané studie

- FELTOVÁ, L. *Slavkovské popraviště*. In: Sborník Společnosti pro výzkum kamenných křížů. Výbor prací členů společnosti 2005, Muzeum Aš, Aš, 2005, s. 42-43
- FIALA, J. *Zánik lenního systému*. In: Historický sborník Karlovarska VII, Karlovy Vary, 1999, s. 5-12
- FIALA, J. *Osídlení Sedlecka na přelomu 12. a 13. století*. In: Minulosti Západočeského kraje 28. Plzeň, 1993, s. 33-83. ISSN 0544-3830, ISBN 978-86971-05-6
- FRANCEK, J. *Hrdelní soudnictví v Čechách v 16. – 18. století*. In: Česká města v 16. – 18. století. Práce Historického ústavu ČAV. Miscellanea C 5, Praha, 1991, s. 41 – 61
- FRANCEK, J. – ŠIMEK, T. *Hrdelní soudnictví českých zemí; soupis pramenů a literatury*. Zámorsk – Pardubice, 1995
- HAAS, A. *Právní oblasti českých měst*. In: Časopis společnosti přátel starožitností 60, Praha, 1952, s. 15-24
- HAAS, A. *Soupis privilegií měst a městeček v Západočeském kraji od roku 1526*. In: Minulosti západočeského kraje 6. Plzeň, 1968, s. 306-337
- HAUBERTOVÁ, K. *Loketsko v ortelních manuálech apelačního soudu v letech 1548-1740. K zániku chebské oblasti městského práva po roce 1548*. In: Sborník Chebského muzea 2005. Cheb: Krajské muzeum Cheb, 2006, s. 8-22. ISBN 80-85018-56-X
- HOFFMANN, F. *K oblastem českých práv městských*. In: Studie o rukopisech XIV, Praha, 1975, s. 27-64
- JÁNOŠÍKOVÁ, P. – KNOLL, V. *Ke kodifikaci městského práva v Čechách*. In: Vývoj právních kodifikací. Sborník z mezinárodní konference. Ed. K. Schelle. Acta Universitatis Masarykianae Brunensis Iuridica – Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Řada Teoretická. Svazek 279, Masarykova univerzita v Brně, Brno, 2004, s. 243-262. ISSN nemá, ISBN 80-210-3610-9
- KNOLL, V. *Hrdelní tresty středověkého Chebska a jejich výkon*. In: Karlovarská právní revue, č. 2, Vysoká škola Karlovy Vary, o.p.s., Karlovy Vary, 2007, s. 56-63

- KNOLL, V. *O smolných knihách chebských*. In: Právněhistorické studie 40, Univerzita Karlovy v Praze, nakl. Karolinum, Praha, 2009, s. 393-409. ISBN 978-80-246-1522-6
- KNOLL, V. *Postavení chebského soudu a chebský právní okruh*. In: Právní a ekonomické problémy současnosti I. Sborník prací International Business School, KEY Publishing s.r.o. a B.I.B.S., a.s., Ostrava, 2007, s. 187-194. ISBN 978-80-87071-10-6 (KEY Publishing), 978-80-86575-28-5 (B.I.B.S.)
- KNOLL, V. *Poznámky k dějinám středověkého trestního práva na Chebsku*. In: Sborník Společnosti pro výzkum kamenných křížů 2005. Výbor prací členů společnosti, Muzeum Aš, Aš, 2005, s. 11-18.
- KNOLL, V. *Říšská ministerialita*. In: Rozpravy Klubu Augusta sedláčka, prosinec 1998, KAS, Plzeň, 1999, 12. s.
- KNOLL, V. *Štaufští ministeriálové a Sedlecko. Poznámka k počátkům loketského manského systému a loketské krajské správy*. In: Západočeský historický sborník 8. Plzeň: Státní oblastní archiv v Plzni, 2003, s. 7-27.
- KNOLL, V. *Terorismus ve středověku? Zamyšlení na případu Chebska*. In: Terorismus a mezinárodní právo. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava 23. a 24. november 2006, Bratislavská vysoká škola práva, Bratislava, 2007, s. 220-229. ISBN 978-80-969320-2-3
- KNOLL, V. *Vývoj chebské zemské a městské správy do počátku 15. století*. In: Právník. Teoretický časopis pro otázky státu a práva, roč. 141, č. 2, Ústav státu a práva AV ČR a FPR ZČU v Plzni, Praha, 2002, s. 207-246. ISSN 0231-6625
- KNOLL, V. *Vývoj postavení chebského zemského soudce a zemského soudu. Stríčky z dějin chebské správy do počátku 16. století*. In: K 75. narozeninám profesora Hubenáka. Zborník z medzinárodnej právno-historickej konferencie konanej při tejto príležitosti, Univerzita Mateje Bela v Banskej Bystrici. Právnická fakulta, Banská Bystrica 2004, s. 142-148. ISBN 80-8055-915-5
- KNOLL, V. *O katovských mečích*. In: Právní archeologie. Sborník z mezinárodní vědecké konference pořádané Katedrou společenských věd FSv ČVUT v Praze a The European Society for History of Law. Ed. Karel Schelle, The European Society for History of Law a KEY Publishing s.r.o., Brno-Ostrava-Přívoz, 2011, s.63-66

- KNOLL, V. *Ženy a židé ve světle chebských středověkých smolných knih. Poznámka k jejich postavení ve městě*. In: Acta historico-iuridica Pilsnensia 2006. Sborník příspěvků ze setkání pracovníků kateder právních dějin z České republiky a Slovenské republiky, Plzeň 21. – 23. 9. 2006. Ed. Vilém Knoll, Vyd. a nakl. Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň, 2007, s. 55-65. ISBN 978-80-7380-085-7
- KNOLL, V. *Žít „mezi vlky a ptáky“: Črta z dějin trestního práva na Chebsku*. In: Naděje právní vědy. Býkov 2006. Sborník z mezinárodního setkání mladých vědeckých pracovníků konaného ve dnech 29. 6. – 1. 7. 2006 na Zámeckém statku Býkov, Vyd. a nakl. Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň, 2006, s. 269-278. ISBN 80-7380-002-0
- KONŮPEK, J. – ZEMAN, L. *Dispozice kostelní stavby jako pramen k dějinám středověkého osídlení – meze a limity vypovídací schopnosti*. In: Svorník 10, 2012
- KORB, F. *Jak se ve starém Chebu smrtí trestalo*. In: Chebsko. Sborník k 85. výročí založení Chebského muzea (1874-1959). Cheb, 1959, s. 152-163
- MARŠÍK, A. *Správa města, písaři a archiv Karlových Varů*. In: Sborník archivních prací 48, Praha, 1998
- MENDL, B. *Tak řečeně norimberské právo v Čechách*. In: Rozpravy ČAV, Praha, 1938
- PÁNEK, J. *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách (Výsledky, problémy a perspektivy studia)*. In: Československý časopis historický 32, 1984, s. 693-728
- REDAKCE LOKETSKÝCH LISTŮ. *Dějiny Lokte ve feudálním období*. In: Loketské listy 08, 2003, s. 5
- REDAKCE LOKETSKÝCH LISTŮ. *Soudnictví v Lokti. Nejvyšší soud, hrdelní soud a soudní pořádek*. In: Loketské listy 10, 2005, s. 5
- ROEDL, B. *Metodologické aspekty studia městského hrdelního soudnictví*. In: Česká města v 16. – 18. století. Práce Historického ústavu ČAV. Miscellanea C 5, Praha, 1991, s. 63-69
- ROUČKA, B. *Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a ve druhé polovině 18. století*. In: Právněhistorické studie 3. Praha, 1957, s. 115-135

SOKOL, P. *Šibenice v Bečově nad Teplou, hrdelní soudnictví a archeologie*. In: Západočeský historický sborník 8. Plzeň: Státní oblastní archiv v Plzni, 2003, s. 101-125

SOKOL, P. *Šibenice v Bečově nad Teplou a archeologie popravišť*. In: Archeologické rozhledy 55/4. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2003, s. 736-766

Internetové zdroje

http://www.academia.edu/1507163/O_katovskych_mecich

<http://fos.tym.cz/view.php?cisloclanku=2008090032>

<http://www.hrdelnipravo.cz/fotogalerie/popravci-mece.html?p=1>

<http://www.muzeumcheb.cz/Texty/1322/1322.html>

<http://www.pamatkyaprirodakarlovarska.cz/architektonicke-pamatky/smirci-krize/>

<http://tic.cheb.cz/historie-mesta/d-150211/p1=26918>

<http://www.vhu.cz/book/consitutio-criminalis-theresiana-aneb-rzjmske-cysarske-w-uhrijch-a-czechach-etc-etc/>

Bakalářské, diplomové a disertační práce

FRANC JAROSLAV, *Chebsko a ministerialita. Dvojitá identita regionu*, Olomouc, 2011

STŮJ PAVEL, *Smolná kniha jako pramen raně novověkého hrdelního soudnictví*, Olomouc, 2012

PALAŠČÁKOVÁ PETRA, *Hrdelní soudnictví na Loketsku*, Karlovy Vary, 2010

POSPÍŠIL PŘEMYSL, *Středověké a raně novověké trestní právo v oblasti Chebska se zaměřením na problematiku katů*, Plzeň, 2013

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha I.: Mučení přiložením palečnic podle Tereziánského zákoníku

Příloha II.: Tzv. Světlé trápení, kdy je vězeň tažen na skřipci a na bocích pálen svazkem svíček podle Tereziánského zákoníku

Příloha III.: Mučení šněrováním podle Tereziánského zákoníku

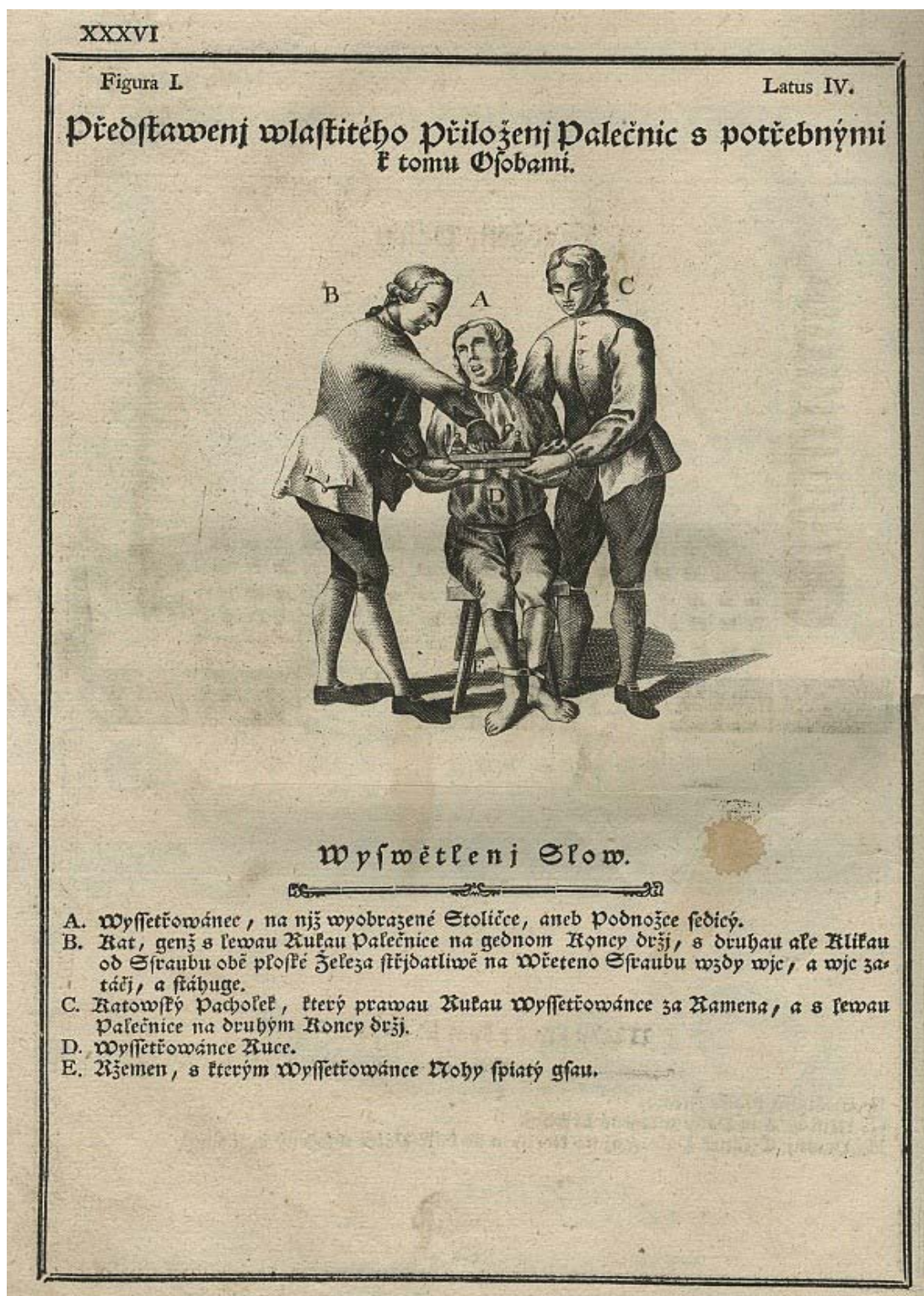
Příloha IV.: Hrdelní soudy v Čechách před vyhlášením patentu z 19. srpna 1765

Příloha V.: Hrdelní soudy v Čechách v době Josefa II.

Příloha VI.: Šibenice v Horním Slavkově

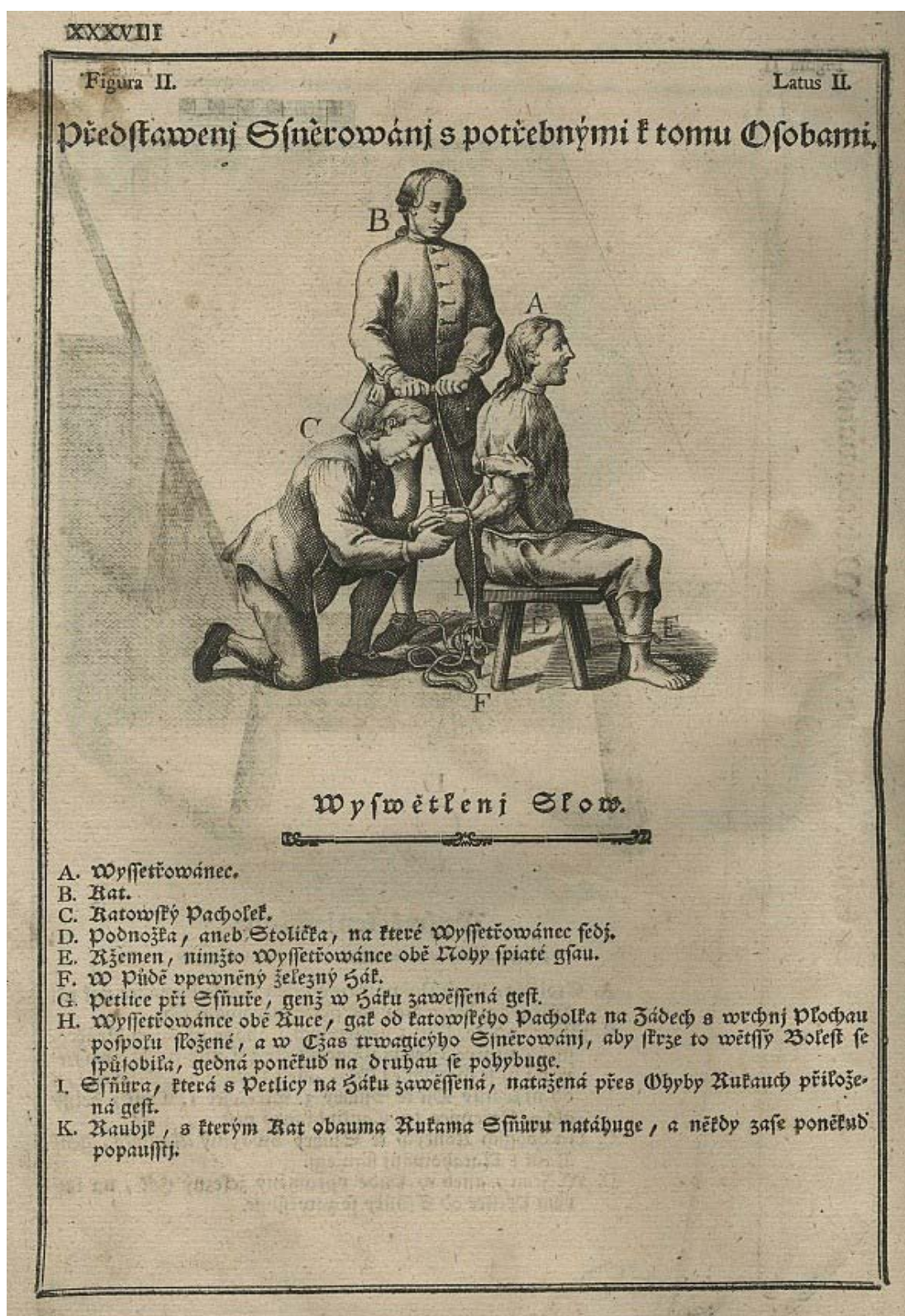
Příloha VII.: Popravčí meč

PŘÍLOHA I. Mučení přiložením palečnic podle Tereziánského zákoníku

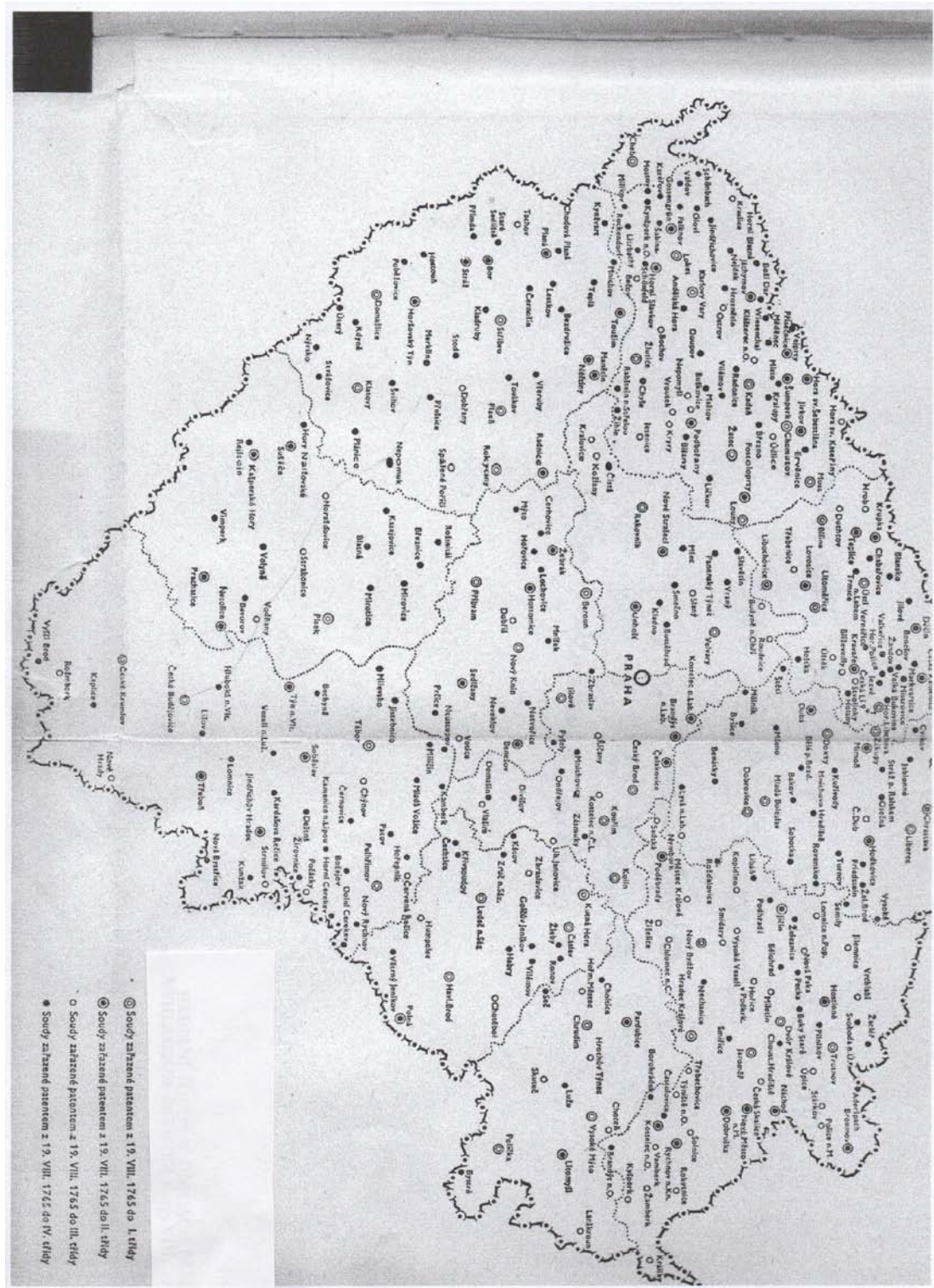
(Převzato z <http://www.vhu.cz/book/consitutio-criminalis-theresiana-aneb-rzjmske-cysarske-w-uhrijch-a-czechach-etc-etc/>)

PŘÍLOHA III. Mučení šněrováním podle Tereziánského zákoníku

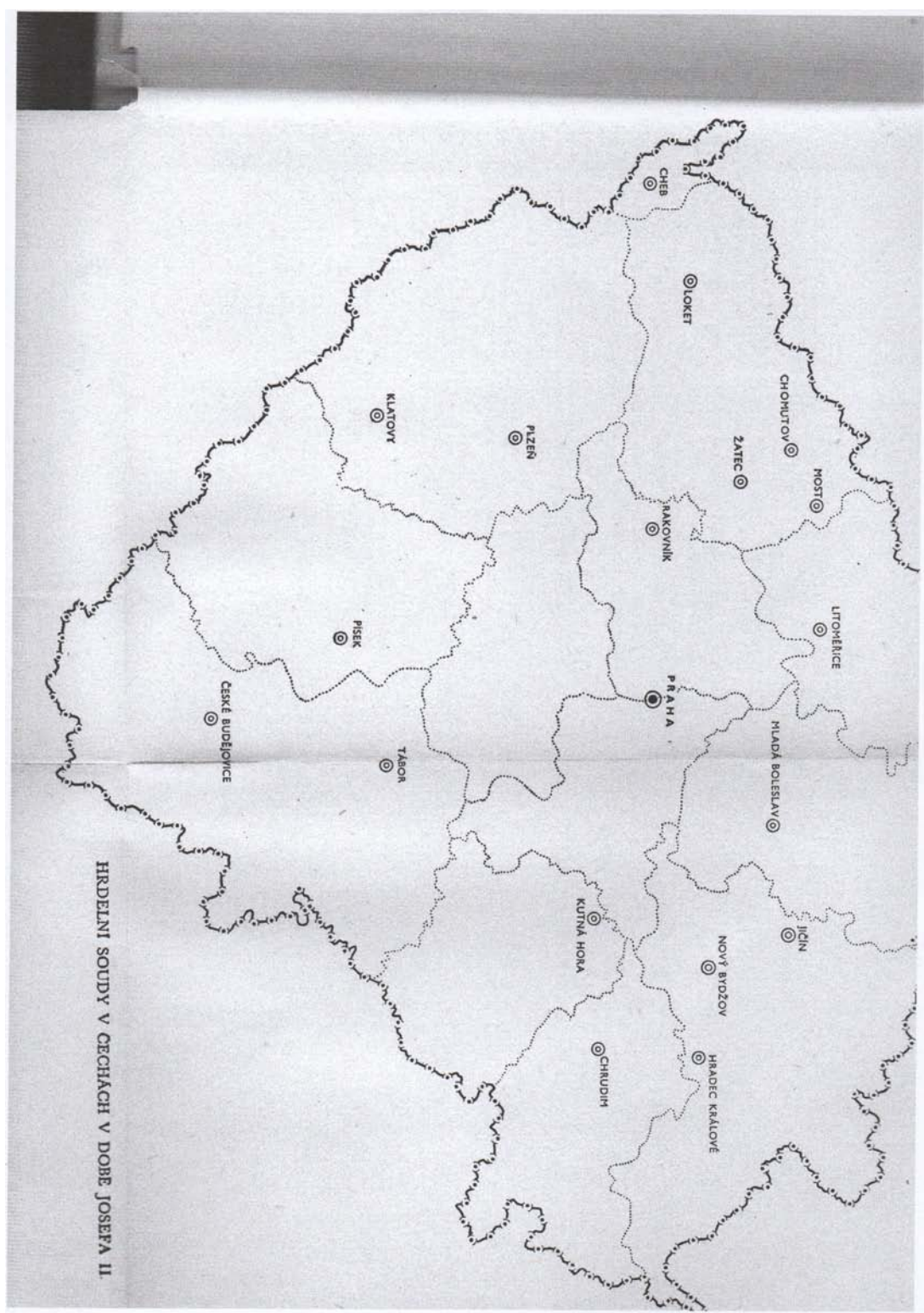
(Převzato <http://www.vhu.cz/book/consitutio-criminalis-theresiana-aneb-rzjmske-cysarske-w-uhrjch-a-czechach-etc-etc/>)

PŘÍLOHA IV. Hrdlení soudy v Čechách před vyhlášením patentu z 19. srpna 1765

(Převzato ROUČKA, B. *Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a ve druhé polovině 18. století*. In: *Právněhistorické studie* 3. Praha, 1957, s. 136.)

PŘÍLOHA V. Hrdelní soudy v Čechách v době Josefa II.

(Převzato ROUČKA, B. *Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a ve druhé polovině 18. století*. In: *Právněhistorické studie* 3. Praha, 1957, s. 137.)

PŘÍLOHA VI. Šibenice v Horním Slavkově

(Převzato <http://fos.tym.cz/view.php?cislocclanku=2008090032>)

PŘÍLOHA VII. Popravčí meč

(Převzato <http://www.hrdelnipravo.cz/fotogalerie/popravci-mece.html?p=1>)